

Egidijus Juodis

ZENONAS IGNATAVIČIUS

Ar galima išlikti žmogumi, kai aplink
vien neteisybė

2020

PRATARMĖ

Kunigas Zenonas Ignatavičius Antrojo pasaulinio karo metais buvo lietuviškų batalionų, vykdžiusių nacių užduotis, kapelionas Gudijoje (dabar vadinamoje Baltarusija), teikdamas religinius patarnavimus ir vietiniams gyventojams. Į rytus nuo Minsko katalikų dvasininkai buvo sovietų išnaikinti, šį naikinimą pabaigė okupantai naciai, tad Z. Ignatavičius, Minsko šv. Simono ir Elenos bažnyčios klebonas [Полвека, украденные..., 2012], tapo vieninteliu mokančiu vietines kalbas katalikų kunigu didesnėje teritorijoje nei Lietuva [Actes, 1967].

Patekti Gudiją, veikti ir judėti joje buvo galima tik leidus Vokietijos karinei administracijai, t.y. atliekant kokias nors pareigas karinėse struktūrose. Iš to kyla Z. Ignatavičiaus padėties dviprasmiškumas. Iš vienos pusės, jis sutiko būti pasiųstas į policijos (baudžiamuosius) dalinius, tai galėtų reikšti, kad pritarė hitlerinės Vokietijos politikai. Taip ir tik taip apie jį buvo skelbiama sovietų Lietuvoje.

Iš kitos pusės, kunigui patekti į Gudiją nebuvo jokio kitokio kelio. Žmonės buvo religingesni nei šiais laikais, todėl daugeliui gyventojų ir karių anapusinis gyvenimas ne tuščias garsas, ypač, kai aplinkui kasdien siautėja mirtis. Jiems reikėjo paguodos, dvasinio pastiprinimo-dvasininkų gero žodžio, apeigų. Įvairių konfesijų karinius kapelionas turėjo visų kariaujančiųjų šalių karinės pajėgos, išskyrus Sovietų Sąjungą. Z. Ignatavičius, atsisakęs patogios Kauno kunigų seminarijos prefekto vietos, išvyko į badaujančią ir pavojingą Gudiją, vėl gi, vienintelis neribotam laikui išvyko iš kelių šimtų tam tikusių jaunų ir sveikų Lietuvos kunigų. Tad kapeliono Z. Ignatavičiaus asmenybę galima būtų laikyti išskirtine, o jo veiklą kilnia ir reikalinga.

Kryptingai formuodami visuomenės nuomonę politikai dažnai pateikia visiškai priešingą vieno ir to pačio įvykio ar asmens įvaizdį. Nuomonių skirtumas natūralus dalykas. Bloga tai, kad savo tikslams pasiekti neginčytini faktai aiškinami nesąžiningai, nutylimi arba pakišami sąmoningi prasimanymai. Štai, pvz., besiskelbiančios ryžtingu hitlerizmo priešu Sovietų Sąjungos užsienio reikalų ministras V. Molotovs išreiškė pasitenkinimą Vokietijos pasiuntiniui Maskvoje, kai Vokietija 1939 metais užėmė Varšuvą: *Aš gavau Jūsų pranešimą apie tai, kad vokiečių kariuomenė įžengė į Varšuvą. Prašom, perduokite mano sveikinimus ir linkėjimus Vokietijos imperijos vyriausybei* [TSRS- Vokietija 1939. Aut. vert.].

Pokario Sovietų Sąjungoje priminimas apie Molotovo-Ribentropo paktą laikytas nusikaltimu, esą jo niekada nebuvo. Žlugus SSSR pripažinta, kad susitarimas buvo, bet aiškinta,

kad jis pasirašytas kilniais tikslais. Prezidentas V. Putinas susitikime su Nepriklausomų Valstybių Sandraugos prezidentais 2019 metais sutinka: *Taip, ten yra slaptoji dalis apie kažkokias teritorijos padalinimą* [Неформальный саммит. (Aut. vert.)]. Tačiau klausimas: *ką, tai buvo vienintelis dokumentas, pasirašytas... su fašistine Vokietija?* (Aut. vert.) Juk tokių sutarčių būta daug, pradedant 1934 metų Deklaracija apie jėgos nenaudojimą tarp Vokietijos ir Lenkijos, Prancūzijos ir D. Britanijos sutartimis, ir baigiant 1939 metų Lietuvos ir Reicho sutartimi, kad Klaipėdos kraštas vėl susijungia su Reichu.

Hitleris nudžiugo, kai 1938 metais Lenkija susigundė atkąsti Čekoslovakijos gabalą. *Ir šiame¹ padalinime dalyvavo ne tik Hitleris, bet ankstesnieji šių valstybių vadovai. Būtent tai ir atvėrė Hitleriui judėjimą į rytus, būtent tai ir tapo Antrojo pasaulinio karo pradžios priežastimi* [Неформальный саммит. Aut. vert.]. Pasakyta pabrėžiant, kad karo priežastis ne agresyvi nacionalsocialistų ir komunistų politika, o Lenkijos vadovybė. Prie to, pasirodo, prisidėjus ir (už gerklės paimta) Lietuva, nes sutikdama atsisakyti Klaipėdos krašto stiprino Vokietijos galią. Skirtingai nuo SSSR, nei D. Britanija, nei Prancūzija, nei Lietuva Vokietijos imperijos nesveikino Varšuvos kritimo proga.

Kaip susigaudyti dezinformacijos, nuomonių ir nesąmonių maišalynėje? Sakant ką nors blogo apie nacių ar sovietų laikais veikusį Lietuvos pilietį, atsiranda užtarėjų, kad jis/jie, užtarėjų nuomone, atliko tą ir tą gero. Atsiliepiantiems teigiamai vožiama, kad jis/jie prisidėjo prie nusikaltimų arba galėjo, bet neatliko to ir to. Perdaug emocijų, valstybinio ir tautinio pasipūtimo, trūksta faktų analizės ir visuomenės informacijos. Užtat iki šiol visuomenėje nesutariama dėl daugelio tuo sudėtingu metu gyvenusiųjų vertinimo arba sprendžiama pagal nepatikrintus šalininkų ar priešininkų pasirinktus faktus, prasimanymus. Vienas iš tokių asmenų yra Zenonas Ignatavičius.

Matyti, kad žmogaus būta neeilinio, bet išsamių dokumentais paremtų publikacijų apie Z. Ignatavičių nėra. Yra tik smerkiančios arba giriančios ar paminėjimai tarp kitų reikalų. Pasikeitė istorijos vertinimas, religinė praktika. Lietuvos Respublikoje tapo prieinama slapta archyvų medžiaga, o kompiuterizacijos dėka ir dokumentai, esantys kitose šalyse. Šioje apybraižoje siekiama, nevengiant aštrių kampų, praeiti Zenono Ignatavičiaus gyvenimo pėdsakais.

---

¹ Čekoslovakijos

TURINYS

	Psl.
Pratarmė	3
1. Kuo pasitikėti ?	6
Redakcinės pastabos	7
Z. Ignatavičius. Politinės aplinkybės	9
Šaltinių patikimumas	12
Sovietų spaudoje paskelbti dokumentai	
Karo metų dienoraščiai	
2. Vaikystė ir mokslai	22
3. 1940 – 1941 metai	26
4. Mirčiai nepasisekė	29
5. Neapibrėžta kapeliono padėtis	33
6. Religinė aplinka Gudijoje	40
7. Moralinė kunigo kolizija	50
8. Kelionės po Gudiją	64
9. Pokaris (1945-69)	68
10. Kampanija prieš Z. Ignatavičių	76
Agentūrinė veikla	76
Straipsnių ruošimo technologija	83
11. Gyvenimo pabaiga (po 1969)	84
12. Epilogas	92
Bibliografija	96

1. KUO PASITIKĖTI ?

Sovietų Sąjungoje prelatas Zenonas Ignatavičius buvo skelbiamas nusikaltėliu, katalikų spaudoje būta nuomonių, kad tai palaimintasis, gi Lietuvos Respublikoje labiausiai suinteresuota organizacija- katalikų Bažnyčia vengia pareikšti savo nuomonę.

Kodėl taip skiriasi nuomonės, kuo pasitikėti ? Atsakymas: trūksta viešai paskelbtų nenuginčijamų faktų apie jo gyvenimo kelią, kurie leistų susidaryti objektyvią nuomonę. Lietuvos Respublikoje tapo prieinami buvę įslaptinti LSSR Valstybės saugumo komiteto (КГБ, rusų k.) ir kitų vietinių archyvų dokumentai, o internetas atvėrė informacijos šaltinių pasaulines gelmes. Laikas pasinaudoti šiomis galimybėmis.

Jau praėjo trys dešimtmečiai nuo nepriklausomybės atgavimo, tačiau iki to Lietuva pusę šimtmečio buvo okupuota, dvi kartos užaugo Sovietų Sąjungoje. Penkiasdešimt metų buvo brukama į galvas, kad iki sovietų valdžios Lietuvoje nieko gero nebuvo, už viską reikia dėkoti komunistų partijai, ir tai paliko gilius pėdsakus šalies gyventojų protuose. Deja, iki šiol nėra nuoseklios Lietuvos istorijos politikos, kas per šimtmečius buvo gero ir sektino, kas buvo klaidos ir nusikaltimai.

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas daugumai reiškė nepriklausomybę nuo Maskvos diktato, bet ne sąmoningų piliečių pareigą kurti Lietuvos valstybę demokratiniais pagrindais. Dažnos dejonės, kad valdžia nesirūpina, kažko neduoda, tai homo sovieticus ašaros, įpratinto, kad tu nieko nelemi, stengtis neverta – viską nusprendžia partija. Komunistų partija “duodavo” butus, rinkiminėse apylinkėse apelsinų, prieš Naujuosius metus šampano, per profsąjungas talonus šaldytuvui nusipirkti.

Faktai būdavo iškraipomi arba nutylimi, nebuvo trėmimų, tik liaudies priešų, banditų talkininkų izoliavimas; alkana šalis prie sovietų neregėtai suklestėjo, tik broliškos paramos dėka išaugo ir sustiprėjo pramonė, sveikatos apsauga ir t.t., nors kažkodėl esame gerokai atsilikę nuo šaltos ir akmenuotos, socializmo nestačiusios ir broliškai neparemtos Suomijos, jau nekalbant jau apie smėlėtąją Daniją. Pasaulio banko duomenimis dar 2008 metais Lietuvos nacionalinis produktas pagal perkamąją galią vienam piliečiui buvo 17 tūkst. dolerių, kai Suomijos 35 tūkst. [World Bank], gyvenamasis būsto plotas, tenkantis vienam gyventojui, Suomijoje 39 m² [Finland], o beveik penkis dešimtmečius komunistų vadovautoje Lietuvoje 25 m².

Nutylėjus skaičius ir faktus lengviau užtrinti istorinių įvykių pėdsakus ir manipuluoti juos aiškinant, apie įvykius patogų kurti anekdotus. Štai, žinomas sovietų paišytas vaizdelis - kraugerys A. Smetona 1940 metų vasarą gėdingai sprunka iš Lietuvos ir pasiraitojęs kelnes brenda per upelį į Vokietiją. O, jei jis būtų buvęs garbingas vyras, girdi, turėjęs pasilikti ir atsiskaityti liaudžiai².

Latvijos ir Estijos prezidentai pasiliko, buvo suimti ir žuvo be jokios naudos savo valstybėms. Karlis Ulmanis mirė po metų pervežant į kitą kalėjimą, Konstantinas Petsas (Konstantin Pāts) praleido likusį gyvenimą psichiatrinėse ligoninėse, nes, sakoma, „*atkakliai tvirtino esąs Estijos prezidentas*“ [Pāts, 2018]. Reiktų sveikinti A. Smetonos politinį įžvalgumą teisingai numčius sovietų veiksmus. Panašiai pasielgė pasitraukdami ir Lenkijos prezidentas ir vyriausybė naciams su sovietais 1939-ųjų rugsėjį okupuojant Lenkiją. Beprasmi žūtis nėra nuopelnas. Gyvas okupuotos šalies prezidentas yra nepriklausomybės simbolis.

Yra daugybė žmonių, kaip ir Zenonas Ignatavičius, kurių vardus sovietų režimas taip pat stengėsi apteršti arba visai ištrinti iš tautos atminties. Jo biografiją verta prisiminti platesniame jo veiklos, vokiečių okupacijos ir gyventojų pažiūrų kontekste, pirma, kokia buvo sovietinė antireliginės propagandos metodika, antrą vertus, ar ir kaip galima išlikti žmogumi, jei aplink vien neteisybė. Visumoje propagandos metodika yra žinoma, tačiau tam, kad istorija mokyti, naudinga pamatyti, kiek jėgų KGB kelis dešimtmečius skyrė ir ką konkrečiai praktikoje darė, stengdamasi pakenkti konkrečiam žmogui ir jo aplinkai.

Redakcinės pastabos

Nuo Antrojo pasaulinio karo jau užaugo trys kartus, daugumai sunku įsivaizduoti karo meto gyventojų fizinę ir psichinę savijautą, suprasti elgesio motyvus, todėl greta čia minimų asmenų veiklos trumpai aprašoma, kokia aplinka supo tuos asmenis ir kodėl tokia aplinka radosi.

² A. Smetonai birželio 15 d. atsidūrus Vokietijoje, jau 16 d. ankstų rytą ministro pirmininko A. Merkio įgaliotas pareigūnas pareikalavo, kad jis grįžtų, nes esą reikia pasirašyti svarbų Sovietų Sąjungos ir Lietuvos santykių normalizavimo dokumentą. Netrukus pats A. Merkys buvo NKVD suimtas ir liepos 17 d. su šeima ištremtas, vicepremjeras K. Bizauskas, įtikinėjęs Vyriausybės narius nesipriešinti sovietams ir priimti ultimatumą, pasmerkęs A. Smetoną, kad „pabėgo sunkiu kraštui momentu į užsienį“, NKVD buvo areštuotas liepos mėnesį, o 1941 m. birželio 26 d. Baltarusijoje sušaudytas. [Valiušaitis, 2019].

Prieškario ir karo metu Baltarusija buvo lietuviškai vadinama Gudija, rusiškai “Belorus”, todėl šioje studijoje vartojami abu pavadinimai. Terminas “Baltarusija” visada taikomas kalbant apie pokarį, kai jis įsigalėjo. Autoriui artimesni turintys šimtmečių tradiciją lietuviški “gudas, Gudija”.

Dažni žodžių junginiai, pvz., vokiečiai okupavo, vokiečiai... (padarė kažką blogo) ir pan., anaipol nereiškia, kad autorius nusiteikęs prieš vokiečių tautą ar prieš bet kurią kitą. Tai reiškia, kad veiksmą atliko vokiškai kalbantys, o kiek iš jų būta idėjinių nacių, kiek kriminalinių padugnių, kiek propagandos apmulktų, kiek priverstų vykdyti įsakymus padorių žmonių- ne šio rašinio tema.

Nevartojamas žodis “popas”, nebent citatose, nes rusiškai jis turi menkinantį atspalvį, Tai stačiatikių arba ortodoksų- vienos krikščionybės šakos kunigas.

Kalbant apie hitlerinį režimą nevartojamas terminas „fašistai“. Hitlerininkai save vadino nacionalsocialistais, sutrumpintai naciais (nazis, vok. k.). Dauguma Lietuvos gyventojų įpratę prie SSSR išpopuliarinto termino “fašizmas”, nes žodis “nacionalsocializmas” sovietiniam žmogui būtų kėlęs pavojingas abejones, kuo šis tautinis socializmas skiriasi nuo sovietų (tarybinio) socializmo. Fašizmo ideologija rėmėsi Musolinis Italijoje. Italijos fašistai nesiekė išnaikinti kitų tautų, jie ribojo, pvz., žydų teises, bet pripažino juos kaip piliečius. 1942-1943 metais italų valdžia atsisakydavo išduoti žydus vokiečiams iš jai pavaldžių Prancūzijos ir Kroatijos teritorijų, bei iš Italijos [Jewish Virtual Library].

Pavardės rašomos pagal galimybę taip kaip jos yra cituojamuose dokumentuose. Pvz., baltarusiškuose tekstuose Глякоўскі, lietuviškuose Hlakauskas, Gliakauskas, lenkų- Glakowski. Jei neaišku, kokios rašybos laikėsi pats asmuo, pasirenkama dabar kalbininkų įteisinta arba tą asmenį paminėjusiųjų rašyba.

Citatos išskiriamos kursyvu, neesminiai praleisti žodžiai ...daugtaškiu.

Nacionalinėje Mažvydo bibliotekoje Z. Ignatavičiaus archyve yra išlikusi nedidelė dalis jo gautų laiškų, savųjų laiškų kopijų. Korespondencija be vokų. Kai laiškų siuntėjai ir gavėjai buvo savaime aiškūs, laiškuose į gerus pažįstamus kreiptasi vardu, į kai kuriuos oficialius asmenis titulu, todėl visų respondentų asmenybių nepavyko nustatyti ir bibliografijoje, deja, teko pateikti nuorodas, nenurodant gavėjo ar siuntėjo. Atradus daugiau informacijos šaltinių 2018 metų publikacijos tekstas ir bibliografija čia papildyti ir paredaguoti.

Z. Ignatavičius. Politinės aplinkybės

Būtų Z. Ignatavičius kunigavęs kaip dauguma- krikštijęs, laikęs pamaldas, šventinęs, jį prisimintų tik bendradarbiai, parapijiečiai ir dvi kartos giminių. Tačiau tai, kad jis prieš pat Naujuosius 1942 metus atvyko į Baltarusiją, tada vadinta Gudija, ir buvo lietuvių policijos batalionų (savisaugos dalinių) kapelionas iki 1944 metų pavasario, jį pavertė istorine asmenybe, nors nuo jo gimimo praėjo jau per šimtas metų. Karo kapeliono institucija buvo ir yra normalus reiškinys pastarųjų šimtmečių Europos armijose. Dabartinės Rusijos karinėse pajėgose yra beveik 300 karinių dvasininkų etatų, dauguma jų užima stačiatikiai, yra keletas musulmonų ir budistas. Visi jie ruošiami susidurti su krauju.

Kunigo Z. Ignatavičiaus veiklos ir asmenybės vertinimai mirga visomis spalvomis nuo palaimintojo iki kriminalinio nusikaltėlio. Šv. Kazimiero kolegijoje įvairiu laiku vicerektoriais buvo ir V. Padolskis, J. Aviža, P. Jatulis, K. Dobrovolskis, P. Šiurys. Išskyrus V. Padolskį, likusieji nepritraukė KGB dėmesio. Jie savo nuomonę apie sovietus ir nacių reiškė patyliukais tarp savųjų, o vicerektorius Z. Ignatavičius garsiai ir atkakliai. Negana to, jis paruošė karo metų prisiminimų knygas, kuriose smerkiama ne vien nacių, bet ir bolševikų ideologija, šimtui milijonų suprantamomis italų ir ispanų kalbomis. O tai SSSR požiūriu buvo didžiulis nusikaltimas.

Buvo laikai, kai popiežius sprendavo ar ta ar kita šalis verta turėti karalių, ar norintis juo būti tinka užimti karaliaus sostą. Karaliaus titulo suteikimas reiškė, kad tas asmuo įstoja į Europos katalikiškųjų šalių kilmingųjų klubą, o jo šalis pripažįstama esanti civilizuota, atitinkanti tam tikrus visoms karalystėms bendrus reikalavimus kaip kad šiais laikais šaliai įstojus į Europos Sąjungą. Dauguma žmonių gyveno be jokių dokumentų, be nuolatinės pavardės, todėl tikėjimas viską matančiu ir žinančiu Dievu, be abejonės, prisidėjo prie viešosios tvarkos palaikymo, papročių humanizavimo, kultūros plėtos. Religijos įtaka laikui bėgant silpnėjo, kol dvidešimtajame amžiuje valstybių politikos lygmenyje pradėta naikinti dvasininkiją, griauti kulto pastatus ir persekioti tikinčiuosius. Europoje pirmiausia tai įvyko Sovietų Rusijoje, po to nacių Reiche. Tai paliko gilius pėdsakus žmonių sąmonėje.

Antrasis pasaulinis karas dar užaštrino reikalą. Rytų Europos dvasininkija tapo auka. Jau gimsta ketvirta karta nuo tų laikų, bet dvasininkija ir toliau įsijautus į aukos vaidmenį. Totalitarinių režimų išugdytas kantrus nuolankumas, pasąmoninė baimė išsiskirti iš kitų

neišnyko. Nors niekas nebepersekioja, bet kunigai jau įprato stengtis sutapti su žmonių mase. Išduoti gali tik savitas kalbėjimo ir balso stilius. Gražios bažnyčios, bet tuščios. Geriausieji mokytojai kasmet iškilmingai apdovanojami, mokiniai pagiriami, buhalteriai premijuojami, o apie kunigų gyvenimą nieko negirdėti, nebent kai kuo nors nusikalto.

Zenonui Ignatavičiui, kaip ir kitiems mūsų žmonėms, pakliuvo gyventi ypatingai prastas metas – pirmoji XX amžiaus pusė, kada į Lietuvą ir per ją iš visų pusių plūdo “išvaduotojai”, naujos tvarkos kūrėjai ir šiaip padugnės. Nerasime vietovės, kur svetima kariuomenė nebūtų įvedinėjus savo tvarkos mažiau kaip šešis kartus, kiekvieną kartą niokodama kraštą ir naikindama čiabuvius. Ta sumaištis neliko be pėdsako žmonių sąmonėje- aiškių pažiūrų stoka akivaizdžiai regima renkant Seimą, kiekvieną kartą išdygsta nauji gelbėtojai, partijų reitingai linguoja kaip berželio šakos vėjyje.

Atsiveria nauji informacijos šaltiniai. Gyvenimo Antrojo pasaulinio karo metais tyrinėtojai greta Vokietijos, Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos bendrosios paskirties archyvų pradeda naudotis atvertais šių šalių specialiaisiais archyvais, išskyrus iki šiol uždarus Baltarusijos archyvus. Itin palengvina paieškas internetas ir dokumentų skaitmenizavimas. Įvykius stengiamasi vertinti remiantis faktais, nepritempiant jų prie išankstinių nuostatų- sovietinių, konfesinių, kurios nors tautos šovinizmo siekių arba nutylint, iškraipant toms nuostatoms nepalankius faktus.

Sovietų valdžia kaltino bažnyčių tarnautojus Baltarusijoje antivalstybine veikla, ideologine diversija, pasipriešinimu kolektyvizacijai, o Baltarusijoje dar baltarusių lenkinimu. Sovietų akimis šie kaltinimai buvo pagrįsti. Nepaisant Bažnyčios skelbiamo apolitiškumo, Vatikanas nepripažino Vakarų Ukrainos ir Baltarusijos sričių 1939 metų aneksijos, neigiamai žiūrėjo į privačios nuosavybės likvidavimą, kolektyvizaciją, simpatizavo Armijai Krajovai. Dauguma kunigų buvo pareiškę, kad bažnyčių pastatai priklauso ne valstybei, o Romos popiežiui ir atsisakinėjo vykdyti valdžios reikalavimus [Смиловицкий, 2011].

Ilgametės sovietinės propagandos kompromituojant Bažnyčią ir dvasininkus, kaip amoralius ir aktyvius nacių kolaborantus, dvasininkų represijų ir trukdymo religinių organizacijų veikimui pasekmės jaučiamos iki šiol tiek praktinėje veikloje, tiek istoriografijoje. Apie Zenoną Ignatavičių Visuotinės lietuvių enciklopedijos VII tome (2005) nė žodžiu neužsiminta, nors abėcėliškai netoliese “Ignatavičius” gausu žinių apie VIII-XII amžiaus arabų poetus, kurių vardai prasideda “Ibn”. Niekaip negalima suprasti VLE redakcinės tarybos nuomonės, kad jie buvę

svarbūs lietuvių tautos raidai. Kyla mintis, kad paruoštame tome Z. Ignatavičius buvo ištrintas ir perredaguojant spaudos lanką arabų poetai įterpti spragos užpildymui. Sovietų gerokai pataršytos Lietuvos katalikų Bažnyčios pozicija atsargiai tylinti.

Iš kitos pusės, tapo įprasta katalikų Bažnyčios istoriją traktuoti kaip persekiojimų, represijų auką, o susidūrus su nepalankiais jai faktais- ieškoti lengvinančių aplinkybių. Šis metodas būdingas ne vien bažnytinei tematikai. Beveik visais abejotinais atvejais ieškoma daugiau ar mažiau priimtino paaiškinimo arba dar daugiau- nemaloni tematika tiesiog nutylima [Laukaitytė, 2005].

Nesant išsamesnės, patikimais dokumentais pagrįstos Z. Ignatavičiaus gyvenimo ir veiklos analizės, nevisada aiškos Lietuvos katalikų Bažnyčios pozicijos vokiečių okupacijos metu, Bažnyčiai patogiau buvo ir yra patylėti.

Pokario metais dėl atsargumo, neturėdami prieigos prie faktus liudijančių įslaptintų dokumentų, o gal ir jausdami atsakomybės vengimo, pasyvumo ir prisitaikėliškumo kaltę, kunigo bendradarbiai taip pat vengė reikšti savo nuomonę. Įžangoje prisiminimams „Praeitis kalba“ Klemensas Jūra įterpia: *Tenai (knygoje „Monsinjoras“ - aut. pastaba) naudojavau tik asmenišką pažinties nuotrupas ir daug ką išgirsto iš man nuoširdžiai atviro a.a. Tėvo J. Bružiko pasakojimų. Gi, ilga eilė buvusių Monsinjero Zenono bendradarbių, asmeniškai jį pažinusių konfratų, gaila, teatsiliepė tik spengiančia tylą, ar šaltais formaliais išsisukinėjimais* [Ignonis, 1980, 11 p.],

Vienintelis Bažnyčios ir nacių režimo sąlyčio taškas buvo jų priešiškus bolševikiniam režimui, Bažnyčiai- kaip nežmoniškam ir agresyviai ateistiniam režimui, naciams- kaip varžovui viešpatauti Europoje. Savo ruožtu, sovietų ir nacių režimų sutarimo taškas- griežtai neigiamas požiūris į religiją.

Sovietiniai propagandistai katalikybės priešiskumą bolševikiniam režimui pristato kaip katalikų Bažnyčios ir nacių draugystę, tačiau, jei stirna ir vilkas nemėgsta medžiotojų, tai nereiškia, kad stirna ir vilkas yra draugai.

Ne masiniam skaitytojui skirtose marksistinių filosofų publikacijose pripažįstama, kad krikščionybė ir vokiečių rasistų idėjos nesuderinamos. *Kokios priežastys sąlygoja neigiamą klerikalų pažiūrą į atskiras nacionalistinės ideologijos puses? Visų pirma pažymėtina, kad nacionalizmas, kuris į pirmą vietą kelia savos nacijos ... interesus, kuris stoja po nacionalinio egoizmo ir tautinės neapykantos vėliava,- prieštarauja kosmopolitinės katalikų bažnyčios,*

vienijančios įvairių nacijų tikinčiuosius, interesams ir tikslams. ... Visaip iškeldami tautų bendravimo religijos srityje reikalą, vadovaujant bažnyčiai, katalikybės ideologai smerkia nacionalistų skelbiamą užsisklendimą ir uždarumą, kitų tautų kultūrų niekinimą. [Zaksas, 1963]

Ignatavičiaus kaltintojai nusikalstama veikla buvo sovietų saugumo ir propagandos struktūros. Nutylėti jų argumentų negalima, nes tie argumentai arba faktų interpretacija jaudina emociškai. Visi, palankūs ir nepalankūs vertinimai pripažįsta neginčijamus faktus: lietuvių policijos daliniai 1941 metais vykdė žydų žudynes Gudijoje, 1942-44 metais kovojo prieš partizanus, skriaudė vietinius gyventojus. Štai į tokius dalinius vokiečių kariuomenės okupuotoje Gudijoje kapelionu atvyko savo noru; kapelionas laikė pamaldas kariškiams, vietiniams gyventojams ir Pavolgio vokiečiams jų kalbomis; vykdavo į atokias vietas; turėjo reikalą su vokiečių karine ir civiline administracija; buvo priešiškas sovietinei ideologijai.

Šie faktai sovietų spaudoje buvo interpretuojami tik nepalankiai ir sėkmingai panaudojami katalikų Bažnyčios diskreditacijai, antireliginei propagandai. Svarbiausiame LSSR laikraštyje „Tiesa“ skelbta: kunigas Zenonas Ignatavičius yra dar didesnis nusikaltėlis nei eilinis bataliono kareivis. *Ignatavičius buvo ne tik kunigas, jis buvo tikras žudikas.... Jis buvo ir skundikas* [Marcinkevičius, 1967].

Šaltinių patikimumas

Pagrindinis klausimas kalbant apie istorinius įvykius yra, kurie šaltiniai verti dėmesio ir, kiek jie yra patikimi. Atmeskime besiremiančius tik emocijomis kraštutinius palankius šaltinius, dailinančius kapeliono aplinką Gudijoje. Reiktų atmesti ir kraštutinius kaltinamuosius sovietinius šaltinius, tačiau visi sovietiniai šaltiniai yra kraštutiniai. KGB stropiai kedeno tarnavusiųjų policijos batalionuose biografijas, bet skirtingai nuo Lietuvoje suimtųjų ir eilės pasitraukusiųjų į Vakarus, bataliono kapelionui nebuvo iškelta byla. Faktų, teisme pripažįstamų kaltės įrodymais, nebuvo rasta, bet SSSR negaliojo nekaltumo prezumpcija. Tačiau aukščiau paminėti įvykiai tikrai vyko, Ignatavičiaus vardas buvo plačiai naudotas katalikybės diskreditavimui, todėl sovietinių šaltinių metamo šešėlio atmesti negalima, argumentus reikia patikrinti originaliuose dokumentuose ir istorikų tyrimuose.

Pagrindiniai informacijos šaltiniai

- Z. Ignatavičiaus karo metų dienoraštis ir prisiminimai;
- sovietinės publikacijos;

- Lietuvos ypatingasis archyvas ir Z. Ignatavičiaus archyvas;
- publikacijos, besiremiančios karo metų vokiečių, sovietų ir bažnytiniais archyvais.

Šaltinių patikimumo kriterijai :

- faktai turi būti patvirtinti originaliais pradiniais šaltiniais arba įvykių kelių nepriklausomų liudininkų;

- patikimu šaltiniu laikomi tokie tų metų įvykių dalyvių liudijimai, užrašai, apie kuriuos sužinojus valstybės saugumo tarnyboms, autorius būtų buvęs nubaustas kalėjimu, tremtimi arba mirties bausme. Tokios grėšiančios bausmės nepaisymas reiškia, kad autorius dienoraščiui patikėjo tikrus savo pergyvenimus ir tvirtą nuomonę, tai ne konjunktūriniai vingiai;

- į visas paskelbtas po daugelio metų publikacijas žiūrima kritiškai- ar jos neplėvesuoja politinių vėjų kryptimi;

- pageidautina, kad publikacijas būtų ruošę istorikai arba asmenys, parodę mokantys naudotis bibliografinė informacija.

Sovietų spaudoje paskelbti dokumentai

Sovietinės politinio persekiojimo struktūros NKVD ir KGB nerado vokiečių okupacinės valdžios, sovietų partizanų, lenkų Armijos Krajovos ar okupuotos Lietuvos administracijos dokumentų, kuriuose būtų minima konkreti antihumaniška Ignatavičiaus veikla. Visos smerkiančios publikacijos yra pasirašytos žurnalistų arba apibūdinamos kaip pasipiktinusių darbo žmonių laišakai bei tardytų buvusių policijos bataliono kareivių parodymai.

Žurnalistų straipsniuose minima, kad jie buvo nuvykę į Baltarusiją, kalbėjosi su gyventojais, partinės ir ūkinės administracijos darbuotojais, domėjosi spauda, kurioje minimas lietuvių kapelionas. Tai tiriamosios žurnalistikos žanras. Kaip žinia, tiriamoji žurnalistika neretai atranda faktų, kuriais susidomi prokuratūra. Tad, kokius faktus atrado žurnalistai.

“Švyturyje”, 1963, rašoma:

Pirmosiomis hitlerininkų okupacijos dienomis Ignatavičius, lankydamasis Vilkijoje, dažnai svečiuodavosi vokiečių karinio komendanto būstinėje ir buržuazinių nacionalistų štabe. Jis rodė savo sugebėjimus kaip vertėjas [Vytautas, 1963].

Po ketverių metų 1967 metais „Tiesa“ (laikraščio pastraipos pradžia ir pabaiga):

Ano meto Kauno dvasinės seminarijos prefektas... Ignatavičius tuoj pat užmezgė draugiškus ryšius su hitlerininkais, ji buvo nuolatinis ir laukiamas svečias hitlerininkų karinėje komendantūroje [Marcinkevičius, 1973].

Per šiuos ketverius metus, nuo 1963 iki 1967 metų gruodžio 6, kai pasirodė analogiški straipsniai „Vakarinėse Naujienose“ ir gruodžio 9 d. „Tiesoje“, Z. Ignatavičius spėjo iš vertėjo Vilkijos komendantūroje tapti nuolatinio ir net laukiamu karinėje Kauno komendantūroje.

Visi šie teiginiai melagingi.

Pirma, paskutiniaisiais sovietų [LVCA, R-343] ir pirmaisiais hitlerininkų mėnesiais kunigas dirbo vaistininco mokiniu, po to padėjėju Kaišiadoryse. Vilkijoje nei tuo metu nei vėliau negyveno.

Antra, komendantūros vertėjas tai pareigos, jis visada privalo būti komendantūros dispozicijoje. Vaistininco darbo grafikas įtemptas, reguliaraus susisiekiimo transporto nebuvo, populiariausia susisiekiimo Kaunas- Vilkija priemonė- jei pasitaikys ir sutiks pavėžėti- atsitiktiniu pakeleivingu vežimu arkliais apie penkias valandas³ arba retomis mašinomis, todėl apie jokią dažną svečiavimąsi negali būti kalbos.

Trečia, norint dirbti bet kokią kitą darbą, šiuo atveju- vertėjauti, kunigai privalėjo gauti vyskupo leidimą, pvz., vaistinėje jis dirbo gavęs vyskupo pritarimą.

Ketvirta, baigė Vilkijos vidurinės mokyklos keturių klasių kursą 1926 metais, vokiečių kalbos vertinimas baigimo pažymėjime 4 (gerai). Iki vokiečių okupacijos mokantis ir dirbant seminarijoje buvo reikalinga lotynų kalba, ne vokiečių. Taigi, 1941 metais, praėjus 15 metų po mokyklos, vertėjo sugebėjimai labai abejotini. Vėliau gyvenimas vertė skubiai mokintis vokiškai.

Pats Ignatavičius po „Švyturio“ ir „Tiesos“ publikacijų skundžiasi broliui: *Esą aš vokiečiams užėjus esu buvęs Vilkijos komendanto vertėjas! Pats žinai, kad buvau tuo metu Kaišiadoryse ir jokio vokiečių komendanto Vilkijoje nepažinojau ir nemačiau! ...Rodos, kad vieną kartą man sakei, kad vertėju prie kažkokio vokiečio komendanto Vilkijoje buvęs Vidikas*⁴.

³ Kelionės pavyzdys iš Vilniaus į Vilkiją jau praėjus trejiems metams po karo. 1948 kovo 26-27 dieną duktė Stasė su 10 m. sūnumi skubėjo į motinos Ignatavičienės laidotuves: traukiniu vakare į Kauną, nakvynė stoties barake ant grindų, barake bandė ją apvogti; prieš aušrą būrelis atvykusiųjų pasileido į miestą Vytauto g. viduriu, bijodami plėšikų iš kiemų; toliau pėsčiomis, praėjus Raudondvarį ūkininkas likusius 20 km pavėžėjo iki Vilkijos; laidotuvių dalyviai jau buvo išsivaikščioję. Grįžimas: atviro sunkvežimio kėbule iki Raudondvario; gal gedimas, eikite; vairuotojas su kabinoje sėdėjusiu dukters pažįstamu Vilkijos fotografu Gudzevičium paliko ją su vaiku ir nuvažiavo. Gerai, kad dienos buvo giedros ir nešaltos..

⁴ Galimai tai Ignas Vidikas, g. 1901 m, Vilkijos policininkas nacių okupacijos metais [LCVA, F-930].

Koks jo vardas ir kur jis dabar gyvena? [Ignatavičiaus archyvas, F223-71, 1964.03.28 laiškas broliui Broniui].

Visa tai įvertinus – Z.Ignatavičius negalėjo būti komendantūros vertėjas.

Kitas kaltinimas:

Suteikiame žodį buvusiam jo zakristijonui H. Salelionui...už solidžią markių krūvą, už pistoletą, katedrą ir už uniformą kun. Ignatavičius masiškai duodavo absoliutų nuodėmių atleidimą iš karto visam batalionui Minske [Vytautas, 1963].

Z.Ignatavičius, matyt, nesistengė taupyti net savo luomo brolių- baltarusių katalikų kunigų kraujo. Kai baltarusių kunigai buvo sušaudyti, jis puikiausiai baltarusiškai drožė pamokslus, užvaldė jų bažnyčias. Ar tik netaikė karo kapelionas ir į jų aukštus apaštališkus postus ?...[Vytautas, 1963].

Kauno kunigų seminarija, kurios prefektu (rektorius padėjėju) buvo Ignatavičius, veikė visą okupacijos laikotarpį, gyvenimas Lietuvoje buvo labai sunkus, bet ne badas kaip nuniokiojoje Gudijoje. 1942 metais buvo nutrauktas naujų kapelionų siuntimas į dalinius užmuštiesiems, ligotiesiems ir invalidams pakeisti. Kapelionai tapo balastu, nes krikščionybė nepasiteisino stiprinant nacistinę kovos dvasią. Neįtikėtina, kad krikščionybę niekinę ir laikę vergų religija nacistai kapelionui mokėtų markes krūvomis. Kunigas kelis kartus skundžiasi, kad trūksta pinigų.

Dėl katedros ir bažnyčių užvaldymo. Pagal šią logiką visi sovietų kariai, žuvus dalinio vadui ėmęsi vadovauti daliniui, tik ir laukė, kada aukštesnio laipsnio karininkas žus, ir jie galės nusikalstamai drožti komandas kareiviams suprantama rusų kalba.

Nėra žinių, kad pistoletas būtų buvęs panaudotas, pats jis gynėsi, kad net nemokąs juo naudotis. Yra žinoma, kad karininko uniformą dėvintis kapelionas grįžtant iš Dolginovo kaimo buvo apiplėštas ir smarkiai sumuštas [Попов, 2017].

Dėvėjo savo pastangomis susirinktą Lietuvos karininko uniformą.

Jei bolševikų maršalai (žiūr. toliau šiame sk.) prisipažindavo naikinę SSSR priešus tik todėl, kad geriau nuslėptų savo juodus antisovietinius kėsnius, tad nenuostabu, kad tardomas kareivis Selelionis/Salelionis galėjo paliudyti masinį nuodėmių atleidimą visam batalionui, jei to norėjo tardytojai. Masiniai kariškių nuodėmių atleidimai Vokietijos ginkluotose pajėgose galėjo pasitaikyti, jei vokiečiai protestantų kapelionas prijaudė nacių įkurtai Vokiečių krikščionių bažnyčiai (Deutsche Christen). Tačiau Z. Ignatavičius nebuvo nei vokiečiai, nei protestantas, nei

vermachto narys. Jis buvo pavaldus gestapo persekiojamam Vilniaus arkivyskupui R. Jalbžikovskiui, todėl toks veiksmas reikštų nuodėmę ir nepaklusnumą vyskupijos valdytojui.

„Švyturys“ ir „Tiesa“ kaltina:

Karo kapelionas Ignatavičius sėsdavo į roges ir išvykdavo į Minsko rajono kaimus. Kaime intensyviai organizuodavo išpažinčių klausymą. Po Ignatavičiaus vizito į šias vietas patraukdavo baudžiamieji batalionai. Šiems jau buvo aišku, ką pakarti, ką gyvą sudeginti, o ką į policajus priimti ar paskirti seniūnu [Marcinkevičius, 1967].

„Švyturys“ nustatė, kad kunigas buvęs vokiečių agentu. Išpažintis vyksta anonimiškai, apie jokių asmeninius duomenis neklausinėjama. Tačiau norėdamas per išpažintį išsiaiškinti hitlerininkų priešus ir draugus, nevietinis ir nieko nepažįstantis kunigas, per klausyklos langelį beveik nematantis tikinčiojo, turėtų tą asmenį išklausinėti pavardės, vardo, tėvavardžio ir kur gyvena, jo politinių pažiūrų. Pagal „Švyturio“ žurnalistą pilietis išpažintyje, tarkim, turėjęs pasipasakoti: „Pavogiau iš vokiečių žibalo, kad jie kur pastiptų, perdaviau partizanui. Mano pavardė..., vardas..., gyvenu...“.

Pagal tų laikų NKVD raportus Sovietų Sąjungoje nuo Minsko iki Vladivostoko knibždėjo dešimtys tūkstančių priešo agentų. Sekant revoliucinės teisėtvarkos tradicijomis faktų kaltės įrodymui NKVD nereikėjo, pakako tik nurodymo areštuoti klasinius priešus. Štai, Ignatavičiaus pažįstamas Gudijos kunigas Adamas Stankievičius Vilniuje užsiėmė šnipinėjimu Japonijos (!) naudai ir antisovietine propaganda. Už tai 1949 metais areštuotas ir rugpjūčio 31 d. nuteistas 25 metams laisvės atėmimo. Pagal 1990 metų SSSR Vidaus reikalų ministerijos informaciją jis Sibire Irkutsko srities lageryje mirė po trijų mėnesių, gruodžio 4 d. nuo (!) nutukimo (na otyłóść, lenk. k.) [Gil]. Negalint areštuoti užsienyje gyvenančio klasinio priešo- buvusio kapeliono „Švyturys“ eina šiuo išbandytu piktybinių prasimanymų keliu.

Štai, SSSR čekistai, Stalinui nurodžius, „susekė“, kad iš 5 labiausiai kovose su bolševizmo priešais pasižymėjusių kariškių, kuriems 1935 metais pirmiesiems buvo suteiktas naujai įsteigtas aukščiausias SSSR karinis laipsnis- maršalas (labiau karyboje nusipelnęs tik karvedys Stalinas), net 3 maršalai iš tiesų buvę sąmokslų prieš sovietų valdžią organizatoriai ir šnipai. Jau po dviejų metų, 1937-aisiais, „nustatyta“, kad maršalas SSSR Gynybos liaudies komisaro (ministro) pirmasis pavaduotojas M. Tuchačevskis yra Vokietijos šnipas (sušaudytas), kitas pavaduotojas A. Jegorovas Generaliniame štabe priglaudė Vokietijos, Lenkijos ir Italijos

šnipus, sušaudytas, V. Bliucheris- Japonijos šnipas, po poros savaitių kalinimo, kaip skelbta, staiga mirė nuo plaučių trombozės. Po Stalino mirties apšmeižtieji maršalai buvo reabilituoti.

1963 metų pradžioje Ignatavičius buvo kviestas atvykti į Vokietiją liudyti teisme dėl Gudijos kunigo Godlevskio žuvimo, kaltinamieji buvo nubausti.

„Švyturys“ leidžia suprasti, kad jis buvo iškviestas į teismą V.Vokietijoje, įtariant prisidėjus prie baltarusių kunigų žudymo :

Ir vis dėlto Ignatavičiui į teismą užsukti teko. Vakarų Vokietijoje, Koblenco mieste. Ten patys vokiečiai teisė Hoizerį ir kitus buvusius esesininkus už žmonių žudymą Minske bei kitose vietose. Vokietijos Federatyvinės Respublikos teismas Ignatavičiaus į kaltinamųjų suolą nepasodino. Gal pasigailėjo, o gal palaikė jį nekaltu. Paprašė tik paliudyti. Įdomu, ką papasakojo teismui Ignatavičius apie baltarusių katalikų kunigų sušaudymą... [Vytautas, 1963].

Remdamasis 1961-1963 metais Koblence (Vokietijos Demokratinėje Respublikoje) vykusio nužudžiusių kun. Godlevskį nacių nusikaltėlių teismo proceso medžiaga, karo metų tyrinėtojas baltarusių istorikas, E.Jarmusikas įvykį aprašo išsamiai :

1941 m. gruodį liudininkas X, tuo metu 32 metų lietuvių kilmės Romos katalikų dvasininkas, buvo nukreiptas į Minską vyskupijos ordinatu. Kaltinamasis (esesininkas) 1943 metų rudenį gavo viršininko užduotį sušaudyti dvasininką Godlevskį... Po to jie nuvažiavo į liudininko dvasininko X namus... Godlevskis jam pranešė, kad privalo vykti į Vokietiją. Į liudininko klausimą ar ilgai jo nebus, Godlevskis atsakė: „Dvi savaites, galbūt“...Liudininkui X krito į akis, kad Godlevskis buvo „perdaug geros nuotaikos“. Tai vertė jį sunerimti. Todėl jis paklausęs liudininko Rum., apie kurį buvo susidaręs gerą nuomonę, kada Godlevskis grįš atgal. Rum. padarė judesį, iš kurio X suprato, kad niekada jau nebegrįš [Ярмусик, 2002, aut. vert.].

Niekas kitas negalėjo būti tas X, tik kunigas Zenonas. Teismas rodė jam keletą anų laikų gestapininkų atpažinimui. ...nepažinau jų. Negalėjau įsisdėmėti veidų bruožus, kad juos prisiminčiau po 20 metų, kurie per tokį ilgą laiką galėjo pasikeisti. Aną baisų vakarą aš pats taip pat buvau labai išsigandęs...[Jūra, 1979, 345 p.].

Laikui einant pasirodė nemaža mokslo laipsnius turinčių istorikų publikacijų. Iš visų autorių komunistų partija aukščiausiai įvertino Lietuvos Mokslų akademijos Istorijos instituto sektoriaus vadovą Joną Aničą, vėliau tapusį partijos Centro komiteto mokslo ir mokymo įstaigų skyriaus vedėju, hab.dr., prof., Pedagoginio instituto rektoriumi. J.Aničas serijoje straipsnių katalikų organizacijų veiklą apibūdina taip: *Atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje, katalikų bažnyčia,*

tarptautinio klerikalizmo skatinama, tapo svarbia sudėtine kontrrevoliucinių jėgų dalimi“ [Aničas, 1974, 43 psl.]. „*Taigi šv. Kazimiero kolegija... buvo vieta, kur rado saugų prieglobstį hitlerinės žvalgybos agentai, gestapo bendrininkai, masinių žudynių dalyviai* [Aničas, 1974, 45 psl.].

Lietuvai atgavus nepriklausomybę prof. J. Aničas persigalvojo, pamilo trispalvę vėliavą, ir ėmėsi gražiomis spalvomis tapyti buržuazinių nacionalistų Vileišių, reformatų veikėjų bei sovietų santvarkos priešų smetoninių karininkų biografijas.

Galima pateikti daugiau LSSR spaudos citatų. Iš esmės, tai 1963 metų „Švyturio“ leksika.

Apibendrinant sovietinių šaltinių patikimumo analizę, galima pasakyti: išskyrus gramatiškai teisingai parašytas pavardes ir vietovių pavadinimus, visi sovietinėse publikacijose paminėti faktai arba jų aiškinimas patikrinus pasirodė esą sąmoningai melagingi, šmeižikiški. Dabar tai vadinama „fake news“. Tai taip pat leidžia suprasti, kaip buvo vykdoma konkretaus asmens diskreditacija, juodinimas. Eilinis skaitytojas neturėjo galimybių pasitikrinti, kur tiesa, kur melas. Totalitarinėje SSSR pats noras tikrinti komunistų partijos skleidžiamas žinias buvo įtartinas, todėl neleistinas ir baustinas.

Karo metų dienoraščiai.

Z. Ignatavičius pagal galimybes stengėsi rašyti dienoraštį. Beveik visos publikacijos apie jo buvimą Gudijoje daugiau ar mažiau remiasi šiuo dienoraščiu. Dienoraščiai buvo draudžiami. Vėliau panaudojus tuos užrašus buvo paruoštos kelios atsiminimų knygos užsienyje - literatūrinė Z. Ignatavičiaus biografija „Monsinjas“, prisiminimus „Praeitį kalba“ bei italų kalba „Sabaot Dio degli eserciti“ (Viešpats Galybių Dievas), ir gausiau iliustruotus ispaniškai „Yo vi“ (Aš mačiau). Prisiminimuose beveik nerasi įvairių tautų sau priskiriamų kilnių bruožų: lietuviško taurumo ir darbštumo, lenkiško vaišingumo, rusiško dvasios platumo, vokiško kultūringumo. Užtat aitriai graužia širdį nacionalsocialistų ir komunistų žmogėdriškų ideologijų sukeltos žmonių tragedijos.

Fotografavo karo metų vaizdus ateičiai. Fotografuoti bausmes ir vaizdus, galinčius kada nors neigiamai parodyti Reicho veiklą, buvo draudžiama. Kol armija pergalingai žygiavo pirmyn, į draudimus žiūrėta pro pirštus, kareiviai namiškiams nuotraukas paštu siųsdavo. Nuo 1943-tųjų Reicho ateitis apsiblausė, pakibo reali grėsmė, kad nuotraukos gali būti panaudotos kaip nacių nusikaltimų liudijimai, cenzūra tapo griežta. Himleris, numatydamas, koks atpildas

Prisiminimuose autoriai nemalonius jiems faktus linkę nutylėti, iškraipyti arba rasti pasiteisinimų. Nacionalinėje Mažvydo bibliotekoje saugomas kunigo archyvas yra visiems prieinamas. Autorius turėjo rankose lankant namiškius Vilkijoje užmirštą dienoraščio knygėlę.

Skaitant 1980 metais išleistus prisiminimus „Praeitis kalba“ Z. Ignatavičius pasirodo kaip stropus kunigas, Lietuvos patriotas, priešiškas tiek bolševikų tiek nacių žmogėdriškoms ideologijoms, besivadovaujantis dviem principais: „...o kas būtų atsitikę, jeigu šventasis Paulius būtų paklausęs valdžios draudimo neskelbti ir neplatinti krikščionybės? Ar labai daug mes šiandien beturėtume katalikų?“ [Ignonis, 2007, 112 p.] ir „Aš atėjau šaukti į atgailą ne teisiųjų, bet nusidėjėlių“ [Evangelija, Lk. 5-32].

Dienoraštyje praėjus 10 dienų po atvykimo į Minską:

I.3. 1942 m.

Šiandien buvau II lietuvių Kauno Apsaugos batal. štabe. Radau liūdną vaizdą. Majoras, bataliono vadas J (gal i?- aut. pastaba) sėdi lovoje nusirengęs, galvą panėręs. O priešais sėdi jaunas leitenantas Grabauskas. Klausiu majorą ar serga. Atsakė, kad truputį galvą skauda. Ir atsigulė visiškai lovoje. Užmigo.

Jaunasis leitanantas ir sakė: „Koks tikslas man būti batalione. Jeigu turėčiau kokių galimybių tuoj pasitraukčiau. ... Matote. Parodė galvą į majorą. “Taip būna dažnai” .... O tuo girtuokliavimu stipriai yra užsikrėtę ...kai kurie karininkai.

Dar dešimčiai dienų praėjus:

Vilkija, 1942.I.12

Bažnyčioje susitikau kleb. kun. Bikiną. Jį paprašiau, kad gimnazistams pasakytų užsidėti kurias dvasines pratybas už Lietuvos ateitį. Lietuvos ateitis labai tamsi – Dievas vienas tegali sutvarkyti jos ateitį geriausiai. Nemažai turime nusikaltimų padarytų kad ir šių vasarą Lietuvos vaikų. Jie kruvini ir baisūs. Kad Dievas atitolintų savo bausmę !

Dar vis girdėjosi šūviai – buvo šaudoma į kartuosius ar nekartuosius. ... Visą naktį negalima buvo užmigti – pasąmonė buvo sujudinta baisaus vaizdo. ...Juk ir jie turėjo gimines ir motinas. [Ignatavičius, 1942].

Toliau dienoraštyje tarpas.

III. 4

Iki šiol negaudavau už savo pareigas jokios algos. Iš vokiečių ir nenorėčiau gauti. Iki šiol maniau juos žmones esant [Ignatavičius, 1942].

Ten pat:

III.4.... *Kun. Hliakausko nėra Maleco nėra namuose (tėviškėje). Kažin ar vokiečiai tik nebus jų sušaudę. ... Kodėl toks Kube per išdidumą nieko nemato. Tiesa, vienas įžymus baltgud. valdininkas tvirtino jį (Kub.) esantį „razvratniką“ ...Be to, kai rinkęsis sekretorę, tai ar 30 metų moterų turėjusios prieš jį demonstruoti save, o jis kaip macharadža sėdėjęs ir rinkęsis pagal savo jautulį. ...Aišku, ko gero būna tikėtis iš tokių nusmukėlių? Nieko, o priešingai šventų dalykų paniekos. Negi gali kiaulė suprasti perlų vertės? [Ignatavičius, 1942].*

Jei pašalinė akis būtų perskaičius ir pranešus gestapui, kad Reicho imperijos vietininkas gauliaiteris Gudijos (Weissruthenian) sričiai Vilhelmas fon Kube raštiškai išvadintas kiaulė-raštininkui sušaudymas garantuotas. Beje, jau pačią pirmą dieną atvykus į Minską tik atsitiktinumas išgelbėjo Ignatavičių nuo arešto, įtarus jį esant lenkų pasipriešinimo pagrindžio agentu.

Z. Ignatavičiaus archyve esančiame pokario asmeniniame susirašinėjime ar dienoraštyje nėra nei kurios nors tautos žeminimo nei pagyrimų nacistams ar bolševikams. Kapelionas paliko ir keletą spausdintų straipsnelių apie batalionų veiklos prasmę [Rytų savanoris, 1942]. Juose taip pat nėra žeminimų ir pagyrų, o turinį galima apibendrinti abejonėmis veikla ir ateitimi ištraukoje iš straipsnio „Lietuvos garbė visada prieš akis“:

Kada būsį čia pas mus karių tarpe, būtinai iškils Lietuvos klausimas; „Kažin kaip bus su ja?

Kaip dabar Lietuvoje žmonės gyvena? Kodėl Lietuvoje kai kas į mus nepalankiai žiūri ?

Kaujamės ir mirštame, bet ar tai bus užskaityta Lietuvos ateičiai?...“

Bet mes suprantame – duodame tautai kraujo argumentą. Ji gali sakyti daug turinti sūnų, kurie jos reikalus širdyje turėdami miršta už ją.

Autentiški užrašai vienareikšmiškai išsprendžia klausimą ar dienoraščiais paremtos Kl. Jūros, pačio Z. Ignatavičiaus knygos ir pasisakymai yra patikimi. Dienoraštyje gyvenimas kur kas niūresnis nei po keturių dešimčių metų literato Kl. Jūrai padedant atpasakotas knygoje „Praeitis kalba“. Žmogus dienoraštyje bjaurisi nacių tvarka, baisesi lietuvių nusikaltimais okupantų tarnyboje ir pergyvena dėl žudomų žmonių. Žodis „baisu“ dienoraščiu paremtoje „Praeitis kalba“ įvairiomis formomis skamba 83 kartus. Žlugus lietuviško Waffen-SS legiono organizavimui ten 1943 metų kovą įrašyta:

Vilniaus lietuviai labai sielojasi: kas bus? Visi labai prisibauginę vokiečių žadamų sankcijų, kadangi į jų paskelbtą organizuojamą lietuvišką SS formaciją nestojo nei vienas

lietuvis. Vokiečiai tiesiog šėlsta ir iš galvų kraustosi. ...Mane tas džiugina. ...Pažįstame nacinius plėšikus [Ignonis, 2007, 27 p.].

Ne vienintelis jis toks buvo. 1941 metų gruodžio 15 dieną Minsko teatre vyko mokyklų inspektorių konferencija. Į konferenciją buvo pakviesti ir gudų dvasiškiei, tarp jų kunigai Hliakovskis ir Malecas...*“Jie sėdėjo pirmoje eilėje greta stačiatikių dvasiškių...Giedant vokiškus himnus visi atsistojo ir išmetė rankas pirmyn- arijų sveikinimą. Kunigai tik atsistojo, bet rankų neištiesė ir tai buvo labai gerai matyti...Kai mes išėjome iš teatro, prie mūsų pribėgo žmonės iš komiteto ir pranešė, kad vokiečių SD policija areštavo kunigus* [Туронак,1996]. Netrukus jie buvo sušaudyti.

1999 birželio 13 d. Varšuvoje popiežius Jonas Paulius II paskelbė palaimintaisiais 11 dvasininkų ir vieną pasaulietę, gyvenimu ir kankinių mirtimi susijusių su dabartinės Baltarusijos teritorija, tarp jų šioje publikacijoje minimą kunigą Henriką Glebovskį. O 2000 kovo 5 dieną į palaimintųjų gretas buvo įtraukta dar 11 seserų –nazaretiečių iš Naugarduko [Ярмусик, 2002].

2. VAIKYSTĖ IR MOKSLAI

Zenonas Ignatavičius gimė Vilkiyoje (Kauno raj.) 1909 m. sausio 1 dieną daugiavaikėje šeimoje, augo su broliu Bronium ir trimis seserimis- Elena, Jadvyga ir Stase. Ignatavičiai keldavosi labai anksti, kas buvo neįprasta miestelėnams. Tėvo ir motinos darbštumo bei rūpestingumo dėka vaikai augo sotūs.

Tėvas siuvėjas Antanas Ignatavičius (1863 -1940 Vilkiyoje), pagal caro Rusijos sertifikatą galintis siūti visų rūšių drabužius, motina Stasė (1877-1948 Vilkiyoje) namų šeimininkė. Tėvo tėvai - ūkininkai Jurgis Ignatavičius, g. 1825 ir Uršulė Rusteikaitė. Senelis Jurgis kilęs iš Ariogalos bajorų. Dalyvavo 1863 metų sukilime. Dėl to turėjo slapstyti, keisdamas gyvenimo vietą. Ilgą laiką gyveno Suvalkiyoje, kur gimė ir su broliu bei dviem seserimis užaugo Zenono Ignatavičiaus tėvas [Tulaba, 1969]. Kiti seneliai- motinos tėvai- ūkininkai Adomas Sirtautas (Cirtautas) ir Anelė Kondrackaitė.

Prasidėjus Vokietijos – Rusijos karui caro karinė valdžia įsakė kazokų kariuomenės daliniams skubiai iškeldinti gyventojus į Rusijos gilumą iš daugelio Lietuvos sričių, nes tos vietos numatytos svarbioms karinėms operacijoms. Visokia manta pakrautos vežimų kolonos išslinko rudenėjančiais Gudijos laukais. Pagaliau Gudijos mieste Šklove visi buvo sodinami į traukinius ir išsklaidomi po plačiąją Rusiją. Traukinys šeimą išlaipino Saratovo srityje Elanės

mieste. Toliau kelionė į Volkovo kaimą ir gyvenimas molinėje lūšnoje kartu su trimis ukrainiečių šeimomis. Tėvui kaip geram siuvėjui darbo ir duonos šeimai pakako.

Apie 1925, Vilkija. Ignatavičiai. Iš kairės: Jadvyga, Bronius, motina Stasė, Stasė, Elena, tėvas Antanas, Zenonas

Po 2017 metų Spalio revoliucijos caro armija pradėjo kriksti, raudonieji stiprėjo. Vėl ilga vežimų kolona nusidriekė per plačiąsias stepes. Grįžimo kelias užtruko ilgiau negu 2 mėnesius. Keliautojai buvo nuolat stabdomi sveikatos tikrinimui- vokiečiai labai bijojo siautėjančių epideminių ligų. Šiltinė šienavo jaunos ir senus. Nuotraukoje sesuo Stasė su dar nespėjusiais ataugti po šiltinės plaukais.

Po ketverių metų, Pirmajam Pasauliniam karui pasibaigus, Ignatavičių šeima pagaliau grįžo iš Rusijos atgal į gimtąją Vilkiją. Grįžus visus vaikus pastatė ant kojų, persikėlė iš lūšnos į naują namą. Berniukas tada ėjo dešimtus metus. Tuoju pradėjo mokytis. Pradžios mokyklą baigė Vilkijoje, o 1926 metų birželio 15 d. jam buvo įteiktas ir Vilkijos vidurinės mokyklos pažymėjimas, pažymėjimo pažymių vidurkis 4,1 iš 5 galimų.

Bebaigiant ketvirtą vidurinės mokyklos klasę iš Italijos sugrįžo jaunas kunigas Jonas Puišys (1908-1945), pripasakojęs apie Italiją nuostabiausių dalykų, tarp kitko, kad Ignatavičiokas galės vykti Italijon į jo pačio baigtą Este miestelyje Manfredini Venete saleziečių mokyklą netoli Padujos ir ten siekti aukštesnio mokslo. Išvyko į Italiją.

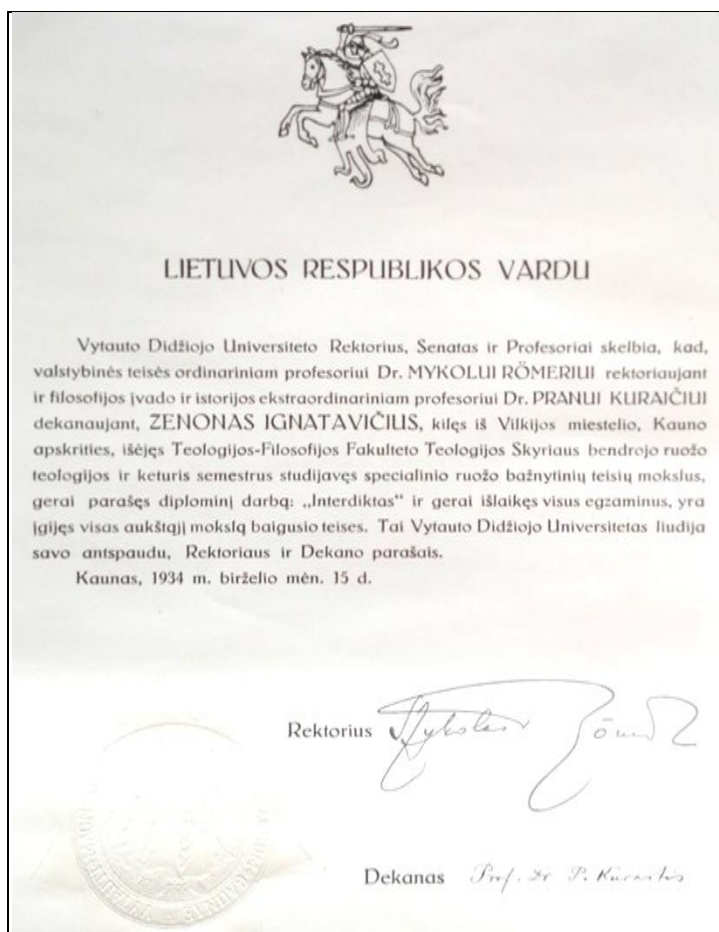
Vilkijos keturklasė vidurinė mokykla. 1926 m. pavasaris, valstiečių liaudininkų mitingas

Saleziečių tvarka pasirodžiusi griežta, bet vaikinui priimtina. Prigąsdinti vieno metusio tą mokyklą grįžusiojo, kad ten muštra kaip kalėjime, laiko pusbadžiu, tėvai prašė sūnaus grįžti namo. 1926 gruodžio 31 jis vėl jau namie pas savuosius. Matyt, pažintis su saleziečiais paliko gerą įspūdį, nes ir po daugelio metų, Brazilijoje, domėjosi saleziečių gyvenimu.

1928 metų rugsėjo mėnesį sėkmingai išlaikė stojamuosius egzaminus į Kauno kunigų seminariją. 1934 metais Kauno Vytauto Didžiojo universiteto rektorius patvirtino, Zenoną Ignatavičių išėjus Teologijos-filosofijos fak. teologijos sk, bendrojo ruožo teologijos ir 4 semestrus studijavus specialinio ruožo bažnytinių teisių mokslus. 1934 m gegužės 26 d. būdamas 25 metų įšventinamas kunigu.

Arkiv. J. Skvireckas jauną kunigą Zenoną paskyrė savo asmeniniu sekretoriumi. Eidamas šias pareigas, jis dar tęsė bažnytinės teisės studijas, įgydamas licencijato laipsnį [Tulaba, 1969]. 1938 m buvo paskirtas Kauno seminarijos prefektu (rektorius padėjėju). Šias pareigas ėjo iki SSSR 1940 m birželio 15 d. užėmė Lietuvą.

Vilkijoje beveik pusę sudarė žydai, nemaža kaimiečių save laikė lenkais, ypač manantys esantys iš bajorų, tad vaikams nesvetimos buvo rusų, lenkų, idiš kalbos, vėliau vokiečių, Zenonui- ir lotynų. Motina ir senelis iš tėvo pusės buvo bajorai, bet šeimoje žmonės vertino ne pagal “co to ja, co to moja kamizelka” (ot, koks aš, ot, kokia mano liemenė, lenk. k.), bet pagal darbus. Vaikai augo darnioje tolerantiškoje šeimoje lietuviais.

Z. Ignatavičiaus Vytauto Didžiojo universiteto baigimo diplomas

Sugebėjimas susikalbėti rusų, lenkų kalbomis pavojingose situacijose pravertė seseriai Elenai Sibire, Stasei- Vilniuje. Antroje gyvenimo pusėje Zenonui dar teko pramokti sklandžiai portugališkai ir itališkai.

Brolis Bronius (1902-1984) 1924 m. baigė Draugijos amatui ir žemės ūkiui skleisti žydų tarpe Lietuvoje “Ort” visą vyriškų rūbų kirpimo kursą, o 1926 metais Vulfo Jalovo moteriškų rūbų siuvimo mokyklą Kaune didingu pavadinimu “Paryžiaus rūbų kirpimo akademija”, po to siuvimo kursus Berlyne. Tapo aukštos kvalifikacijos siuvėju. Jau regėjęs nuo ko prasideda sovietinis valdymas, 1944 metais paliko Lietuvą, vėliau suvėjavo Kanadoje. Čia jam pravertė idiš.

Sesuo Elena (1900-1967) kartu su vyru vaistininku Augustinu Švambariu (1887-1971) iš savo ūkio Sutkūnuose prie Šiaulių 1948 metais buvo išvežta į Irkutsko srities Taišeto rajoną

Sibire. Grįžo palaužti, prisiglaudė pas seserį Jadvygą. Iš šios šeimos pilnametystę pasiekė tik sūnus farmacininkas doc. Liudvinas (1936-2011). Sesuo Jadvyga (1906-1983) visą gyvenimą praleido Vilkiyoje rūpindamasi tėvais, vėliau seserų vaikais, grįžusiais Švambariais.

Už leitenanto Kazio Juodžio ištekęs mokytoja sesuo Stasė (1911-1981) spėjo pagimdyti tik sūnų inž. prof. Egidijų (1938). 1941 metais liepos mėn. politrukas Evsejus Jacovskis, greta kitų Lietuvos karininkų pasirašė nutarimą areštuoti socialiai pavojingą lt. K. Juodį (1910-1942, mirė Norilsko lageryje) [Постановление (на арест), 1942]. Pokarinė SMERŠ'o kapitono vyr. tardytojo E. Jacovskio karjera buvo labai sėkminga, jis- LTSR nusipelnęs teisininkas, ilgametis Žydų bendruomenės Lietuvoje vadovas, o 90-tųjų pradžioje pirmosios visuomeninės tarybos prie Tautybių departamento pirmininkas. Net 2017 metais "Ekspress nedelia" graudėnosi: *šio šviesios atminties žmogaus jau nebėra su mumis* [Новикова, 2017].

3. 1940 – 1941 metai

1940 metais, Lietuvą okupavus sovietų kariuomenei, buvo likviduojamos religinės institucijos, organizacijos, spauda. Kauno kunigų seminarija nebuvo uždaryta, bet iš jos 1941 m. sausio 12 d. atimtos visos patalpos ligoninės kūrimo pretekstu. Seminaristams teko mokintis privačiuose namuose, bažnyčiose. Laukiamų persekiojamų akivaizdoje Lietuvos vyskupai nutarė sudaryti vieną seminariją Kaune visai Lietuvai. Dėstytojai šiai seminarijai buvo parinkti iš visų vyskupijų bei iš visų anksčiau veikusių kunigų seminarijų.

Kauno kunigų seminarijos veikla sutriko ir Z.Ignatavičius liko bedarbis. Suprasdamas, kad seminarijos veikla visa apimtimi esamomis sąlygomis nebus atgaivinta, nutarė tęsti mokslą Medicinos fakultete. Susižavėjęs šia idėja nuskubėjo pas Kauno arkivyskupą metropolitą Juozapą Skvirecką. Arkivyskupas pritarė minčiai mokytis medicinos [Dobkevičius, 2008]. Kunigas pavėlavo įteikti prašymą, nes Kauno universitetas jau buvo sovietų valdžios kontroliuojamas. Prašymas atmetamas. Ir Vilniuje kunigo prašymas atmetamas.

Pasitaręs su svainiu vaistininku Augustinu Švambariu ėmėsi mokytis vaistininko profesijos. Kvalifikuotu provizoriumi tapti reiktų rimtų ilgalaikių studijų, bet išmokti paruošti pagal receptą mikstūrą arba miltelius galima per kelis mėnesius [LCVA, R-343...]. Tam žingsniui pritarė ir arkivyskupas J.Skvireckas.

Zenonas Ignatavičius

Po keleto mėnesių įtempto mokymosi ir praktikos darbų vaistinėje Vyriausia Lietuvos vaistininkų komisija suteikė kunigui vaistininko padėjėjo laipsnį ir teisę dirbti vaistinėje. Pačiu laiku, nes po keletos dienų komunistų partijos vadovybė paskelbė aplinkraštį, griežtai draudžiantį priimti naujus vaistinių tarnautojus be politinės ištikimybės pažymėjimo. Tačiau apie jau priimtus jame nieko nebuvo užsiminta [Dobkevičius, 2008].

Įsidarbino pas svainį Kaišiadoryse. Kasdien penktą valandą ryto skubėdavo bažnyčion aukoti šv. Mišių, o paskui jau su baltu chalatu sudarinėdavo vaistus pagal pateikiamus receptus. [Dobkevičius, 2008].

Vaistinė stovėjo visai arti geležinkelio stoties, veikė visomis savaitės dienomis.

Atėjo 1941 m. birželio 14 diena - per Kaišiadorių stotį bildėjo ešelonai į Sibiro platybes. Visą šį siaubą matė kunigas ir vaistininkas Z. Ignatavičius. Tik 1941 m. birželio 22 dieną prasidėjęs karas tarp Vokietijos ir SSSR kuriam laikui sustabdė Lietuvos žmonių deportacijas. Kunigas patyrė daug grasinimų iš pasitraukiančios kariuomenės karininkų: kartą įsiveržęs karininkas su revolveriu rankoje vaistinėje reikalavo tvarsčių, sakydamas, kad tuoj nušaus nepaklususį vaistininką. Kitą kartą buvo norima mobilizuoti vaistininką į besitraukiančios sovietinės kariuomenės gretas, bombarduojant galėjo pataikyti į vaistinės pastatą [Dobkevičius, 2008].

Pirmaisiais karo mėnesiais naciai dar nepersekiojo Lietuvos religinio gyvenimo. Kunigai galėjo netrukdomi eiti savo tiesiogines pareigas, seminarijai grąžintos patalpos.

Po kelių mėnesių Lietuvos vaistininkų sąjunga atsiuntė į Kaišiadoris naują vaistininką, kuriam Z. Ignatavičius nedelsdamas perdavė savo pareigas ir grįžo į Kauną. Įsitraukė į pastoracinį darbą pas tėvus pranciškonus Švč. Mergelės Marijos Dangun ėmimo (Vytautinėje) bažnyčioje vykdydamas kunigo pareigas [Dobkevičius, 2008].

Bolševikams pasitraukus iš Lietuvos Z. Ignatavičius... vyskupo T. Matulionio paskatintas ir arkiv. J. Skvireckui pritariant, apsisprendė vykti į Rytų frontą ten dvasiškai aprūpinti lietuvių karius ir apaštalausti vietinių gyventojų tarpe. 1941 gruodžio 21 d. nuvyko į Minską ir čia išbuvo iki 1944 metų pavasario [Tulaba, 1969].

Atvykus į Gudiją Z. Ignatavičių apėmė siaubas.

Ar būsimas karo kapelionas žinojo, kad batalionai dalyvavo išžudant žydus?

Patekti į Gudiją ir gyventi ten buvo galima tik turint vokiečių karinės administracijos leidimą. Batalionų veikla Lietuvoje vaizduota kaip narsi kova su bolševikais, laiškai tikrinami. Šeimų šaudymas tai tokia nežmoniška veikla, kad dalyviai nelinkę jos minėti. Vadovavęs užimant Gudiją Vermachto 43 armijos korpusui generolas G. Heinrici 1941.11.8 laiške žmonai: *Dabar apsistojome varganame kaimelyje, mūsų būstas- siaubingas blakynas. Mūsų kareiviai klausinėja....kada jie pagaliau važiuos atostogų, į tai aš dabartinėje padėtyje galiu tik nusišypsoti* [Хейнрици, 121 p.]. Batalionų kareiviai dar nebuvo išstarnavę jų pasirašytos šešių mėnesių tarnybos trukmės ir nusipelnę atostogų, dezertyravimas dar retenybė. Taigi, tiesos sklaidimo galimybės buvo labai ribotos.

Tad, jei net Ribbentropo-Molotovo pakto egzistavimas SSSR laikais penkias dešimtis metų buvo žinomas Lietuvoje tik labai mažai kam, galima daryti išvadą, kad per kelias dienas apsisprendęs vykti būsimas kapelionas nežinojo į kokią aplinką pakliūs. Tai patvirtina ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pažyma [Dėl kunigo Zenono Ignatavičiaus..., 2019]:

Teisybės dėlei reikia pabrėžti, kad. kun. Z. Ignatavičius į Minską atvyko prieš 1941 Kalėdas, kai 2 (12)- ojo bataliono dalyvavimas masinėse žydų ir sovietinių karo belaisvių žudynėse jau buvo pasibaigęs, ir kunigas šiuose tragiškuose įvykiuose nei dalyvavo, nei apie juos girdėjo. Tik vėliau, klausydamas žudynėse dalyvavusių kariškių išpažinčių, jis apie tai nemažai sužinojo.

4. MIRČIAI NEPASISEKĖ

Z. Ignatavičius, vykdydamas kunigo tarnystę, žinojo apie pavojus ir kaip ir daugelis karo sukūriuose išlikusiųjų liko gyvas, nesusaudytas ar skeveldrų nesuplėšytas tik atsitiktinai.

1941 birželį Kaišiadoryse vaistininkas, jaunas vyras, nepasislėpė, bet ir nesitraukė su Raudonąja armija, toks elgesys kariškiams įtartinas. Mokėdamas rusiškai šiaip taip atsikalbėjo ir išvengė skubančių sovietų karių šūvio.

Atvykęs į Minską, Z. Ignatavičius paklaidžiojo per kelias lietuvių karių buveines, klausinėdamas ar neturi kokio kariško rūbo, visi atsakė neturį. Sužinojo, kad prie raudonos bažnyčios (šv. Simono ir Elenos) yra tuščia klebonija, kurioje gyvenę du suimtieji kunigai. Ten būtų galima apsigyventi. Priėjus, prie klebonijos stovėjo automobilis, viduje buvo vargonininkas Mich. K. (žinomi tik šie inicialai) ir du vyrai laukė Ignatavičiaus- Minsko gudų policijos viršininkas Julijanas Sakovičius su policininku. Policininkai ruošėsi jį areštuoti kaip lenkų agentą-kunigą, atvykusį Gudijos polonizuoti. Laimei, jiems beklausinėjant atėjo bataliono kareivis nešinas lietuvišku karininko švarku, diržu ir uniformine pėstininkų kepure. Nors įtariamasis ir su civilėmis kelnėmis, bet frenčius jau reiškė, kad šis asmuo susijęs su kažkokia karine struktūra, todėl policininkai nutarė atidėti areštą [Туронак, 1996].

Vargonininkas Mykolas⁵, kuris juos išlydėjo...sugrįžo labai sujaudintas ir tuojau paaiškino:

-Kunige. Jiedu vos atvykę tuojau pareiškė, kad tamsta tuojau būsite areštuotas. ...Planus sumaišė jūsų pasirodymas lietuviškoje karinėje uniformoje. Kokios rūšies šitas paukštis?- vienas kitą klausinėjo, nežinodami, ką daugiau pasakyti. Dabar jūsų areštas bent laikinai atidėtas [Jūra, 1979, 161 p.].

Reiškia, norėdamas pasilikti Minske, turėjo tos uniformos nenumesti. Vėliau uniformą patobulino. Trumpam parvykęs Lietuvon susieškojo savo svainio Kazio Juodžio, išvežto į Sibirą, aprangą. Dėl neįprastos, retos uniformos vokiečiai ne kartą jį palaikydavo italų karininku. Vermachto kapelionai buvo prilyginti karininkams, išoriškai jie išsiskyrė iš karininkijos tuo, kad uniforma buvo be antpečių ir ant umiforminės kepurės žemiau erelio įsegtas kryžiukas. Z. Ignatavičius dėvėjo Lietuvos leitenanto uniformą su antpečiais, kepurė be skiriamąjo ženklų-kryžiuko. *Vienas karys iš geltonos skardos iškirpo kryžius, kuriuos uždėjau ant antpečių. Po to*

⁵ Apie vargoninką Mykolą daugiau nieko nežinoma

vokiečių kariai sutikę pastebėdavo „*Sehen Sie, geht italienischer General*“ (žiūrėkite, eina italų generolas, vok. k). [Ignatavičiaus archyvas, F223-91. Atsakymas Laurinčiukui].

Kairėje- vokiečių karo kapeliono uniforminė kepurė, dešinėje - lietuvių kapeliono nešiota Lietuvos kariuomenės pėstininkų karininko kepurė

Savotiška uniforma pravertė ir buitiniuose reikaluose. Uniforma vokiečius veikė kaip patikimumo pažyma ...išskubėjau ieškoti (Minske - aut. pastaba) *traukinio į Vilnių. Viename geležinkeliečių poste sužinojau, kad neužilgo eis du garvežiai be vagonų į Molodečną, nes pilnas traukinys eisias tik naktį ir kelionė bus pavojinga. Nuėjau prie garvežių, bet vieno mašinistas vokiečiai mane atsisakė priimti, nes turįs vieną „extra“ keleivį, pasiūlė kreiptis į kitą. Vokiečio lydimas nuėjau. Tenai mašinistas buvo lenkas kalbantis rusiškai – mielai sutiko pavėžėti. Padėkojau vokiečiui, kuris mane ... palaikė italų* [Z. Ignonis, 2007, 23 p.]

Praėjus kelioms dienoms atvykus į Minską prisiminimuose: *Tą vakarą (1941 m. gruodžio 26 dieną) vargonininkas Mykolas atnešė pasibaisėtiną žinią: viename miškelyje, netoli Minsko, atrado gestapininkų kulkomis suvarstytą ir jau gedimo stadijoje mano konfratro kunigo Hlakausko kūną, kuris buvo tuojau palaidotas...*

Nežinau, kiek laiko galėsiu čia išsilaikyti? Man pranešė, kad Gestapas jau susirūpino mano darbu tarp Minsko katalikų. Šitokios "naujienos" ima slėgti nuotaiką ir krikščioniško darbo entuziazmą, nors Volgos vokiečių katalikų katekizuotoja Schwester Marija (Sesuo Marija) mane užtikrina, kad vokiečių politinė policija nepageidauja mano buvimo Minske, bet visi Volgos vokiečiai labai norėtų, kad pasilikčiau [Ignonis, 2007, 12 p.].

Važinėti po Gudiją dažniausiai teko rodant padirbtus kelionės dokumentus, kuriuos parūpindavo lietuviai karininkai, slapta buvo prisipaaušdinę vokiškų „marschbefehl“. Paprastai jų pakakdavo.

Tikriems kelionės lapams gauti reikėjo daug pastangų. Polocke akylesni patruliai suabejojo dokumentais, sulaikė ir pagrasino kalėjimu, nes šis katalikų Kriegspfarrer (kapelionas), nors ir uniformotas, neturėjo Vyriausiojo Rytų komisaro Rygoje H. Liozės (Hinrich Lohse) leidimo būti Weissruthenian (Gudijos) teritorijoje. Prisiminus, kad vysk. Jalbžykovskio siųstieji kunigai buvo šaudomi, teko skubiai smukti iš Polocko [Ignatavičiaus archyvas, F223-91. Atsakymas Laurinčiukui].

Minske tardytas po partizanų sužeisto Minsko burmistro 1943 gruodžio 7 d mirties. Burmistras buvo viešai atsižadėjęs katalikų tikėjimo, todėl katalikas kapelionas atsisakė laikyti gedulingas pamaldas už jį ir išvyko į Vilnių. Laidoti be dvasininko tokį svarbų okupantų administracijai asmenį, žinomą gudų politinį, kultūros ir švietimo veikėją, Minsko burmistrai nederėjo. Šias pareigas neseniai atsisakiusiam katalikybės, bet ir netapusiam stačiatikiu, burmistrai pagerbti atliko Baltarusijos autokefalinės (savarankiškos) stačiatikių bažnyčios (Беларуская Аўтакефальная Праваслаўная Царква) arkivyskupas Filofejus [Туронак, 1992].

Minsko burmistro Vaclavo Ivanovskio laidotuvių procesija
Procesijos priešakyje su mitra
(vyskupo kepure) arkivyskupas
Filofejus [Беларуссия].

Burmistras, tarp kitko, turėjo kelis brolius. Broliai subrendę tapo skirtingų tautybių. Burmistras tapo aršiu gudu Vaclau Ivanouski, Tadeusz – garsiu gamtininku akademiku lietuviu Tadu Ivanausku, tikras lenkas Jerzy Iwanowski Lenkijoje užėmė įvairias valstybines pareigas, tarp jų- buvo generolo Želigovskio paskirtas Vidurio Lietuvos (Litwa Środkowa) Užsienio reikalų departamento direktoriumi [Iwanowski, 2018].

Ark. Filofėjaus pavyzdys rodo kaip teritorinė Bažnyčia pavirsta paslaugia valdžios tarmaite. Valstybės administracijai patogiu turėti kišeninę Bažnyčią. Nežinoma, kokiais gražiais žodžiais “savarankiškas” arkivyskupas Filofejus atsisveikino su Minsko burmistru. O Stalino

mirtis “savarankiško” Rusijos patriarcho Aleksijaus I žodžiais buvo tikra nelaimė Rusijos ortodoksams: *Mes gi, čia susirinkusieji malda už jį, negalime apeiti tylomis jo visada geranoriško...požiūrio į mūsų cerkvės poreikius.... Ir mūsų numylėtajam ir neužmirštamajam Josifui Visarionovičiui mes su malda, su gilia, karšta meile tariame amžiną atilsį* (Прощание, 1953).

Po kelių dienų situacijai pravėsus grįžęs iš Vilniaus Ignatavičius 1943.12.14 iškviestas į gestapą. Įsakyta tuojau pat išvykti iš Gudijos ir Minsko. Iš sakyklos smerkęs vokiečių valdžios elgesį, todėl jo buvimas prieštaraujas Vokietijos interesams. Latvis vertėjas tuo protarpiu, kai tardytojas buvo išėjęs atsivesti savo viršininko, suskubo pasakyti, kad jei kunigas būtų buvęs be lietuviškos karinės uniformos, būtų tučtuojau gestapo likviduotas. *Aš tuo patarimu gerai pasinaudojau ir ...gyniausi, tarp kitko sakydamas, kad komunistai Minske varo propagandą. „Kokią?, paklausė gestapistai. Aš atsakiau: „Komunistai sako katalikams: jūs nebuvote patenkinti sovietine valdžia, kuri uždarė jūsų bažnyčias, ištrėmė ir sušaudė kunigus ir veiklesnius katalikus, o ką dabar turite: kur jūsų kunigai? Bažnyčios uždarytos. Dabar varote ir mane lauk, paskutinį kunigą iš Minsko!* Tardytojui kunigo išvedžiojimui pasirodė turintys logikos, gal tikrai šiandien jo dar neareštuoti, galų gale niekur jis nepabėgs. Jų nebūtų pakakę likti laisvėje ilgesnį laiką, bet kunigą užstojo gudų autoritetai, nes katedroje buvo įvedęs pamaldas gudų kalba, palaikė lietuviško dalinio vadas Levickis, kiti karininkai ir vokiečių karininkas [Ignatavičiaus archyvas, F223]. O jei vokiečiai būtų paskaitę kunigo užrašus...

Perspėdavo gyventojai. *Naktį pasiekėme Molodečną, ... Puskarininkis pasakojo, kad Uzdos katalikai sakę, jog partizanai manęs per tris naktis tykoję Uzdos miškeliuose, bet jiems nusibodo laukti. Uzdos gyventojai prašę mane perspėti. ... Žinau, jie klausdavę su gerais tikslais – norėdavo žinoti, kada parengti vaikus krikštui ar pasirengti santuokai ir kt., bet visada geriau nesiskelbti, nes bolševikai vistiek būtų sužinoję ir užpuolimas pavyktų...*[Ignonis, 2007,133 p.]

Žmonės mane perspėjo, kad aš neturiu bažnyčioje skaityti Šv. Evangeliją vokiškai, nes tokiu atveju būsiu laikomas nacių simpatiku ir už tai būsiu partizanų sulikviduotas.... Pliktojo agentai niekada ir niekur nesnaudžia, o žmonės jau labai gerai mane pažįsta ir žino, koks iš manęs „nacių simpatikas“... [Ignonis, 2007, 152 p.]

Liko tik paguoda kunigui, jei jis vis dar gyvas, vadinasi, Dievas laiko, kad jo veikla reikalinga.

5. NEAPIBRĖŽTA KAPELIONO PADĖTIS

Per dvejus bolševikų valdžios dešimtmečius rytinėje Gudijos dalyje (tuometinėje Baltarusijos SSR) katalikų dvasininkija beveik visiškai išnaikinta, ji vadinta antisovietine kapitalistinio Vatikano agentūra. Šiek tiek geriau sekėsi išlikti stačiatikių dvasininkams, nes jie priklausė Maskvos Patriarchatui. Iki 1936 metų pabaigos oficialiai uždaryta 1371 cerkvė, neuždarytų liko cerkvių- 74 (5 %), bažnyčių atitinkamai, 95 ir 18. (Калинина, 2012). Trūkstant dvasininkų didesnioji neuždarytųjų maldos namų dalis neveikė. Šalis tapo religine dykuma.

Vokietijos- SSSR karo pradžioje Vakarų Gudijoje vokiškieji okupantai daugelio buvo laikomi išvaduotojais. Krikščionims buvo leista veikti. Nujausdamos artėjančio karo grėsmę Lietuvoje veikusios katalikų ir stačiatikių Bažnyčių vadovybės ruošėsi galimam krikščionybės atgaivinimui, ypač Rytų Gudijoje. Atrodė, kad naujos valdžios požiūris į religiją yra šiltesnis, todėl laikas į Gudiją pasiųsti kunigų. Vatikanas šiai minčiai pritarė. Tai vadinta misijomis (išsamiai apie misijų organizavimą žr. Laukaitytė, 2005). Katalikų Bažnyčios vadovybei reikėjo rinktis ar bendrauti su vokiečių valdžia ir įgyti galimybę gaivinti katalikybę Gudijoje ar nebendrauti, bet ir nevykdyti katalikybės užduoties skleisti Kristaus mokymą.

Vysk. T. Matulionis, per 23 metus praleistus laisvėje ir kalėjimuose gerai pažinęs Rusiją ir turėjęs įgaliojimus vadovauti Leningrado tikintiesiems, pasitaręs su arkiv. J. Skvirecku ir gavęs jo pritarimą, 1941 m. rugsėjo 22 d. paprašė popiežiaus leisti jam grįžti į savo darbą Rusijoje. Jau po spalio ketvirtą leidimas atsiųstas. Kartu pranešta, *kad Vilniaus arkivyskupui yra duotos apaštališkojo administratoriaus teisės buvusiose Minsko ir Mohilevo vyskupijose. Taip pat šio rašto turinys praneštas Vilniaus arkivyskupui.*

Jalbrzykovskio prašomas, vyskupas T. Matulionis kvietė Lietuvoje atsidūrusius buvusiųjų Mohilevo ir Minsko vyskupijų kunigus, kad vyktų misijų darbai į Rusiją. *Kauno arkivyskupo vardu vyskupui atsakė kun. prof. S. Ūsoris: Dėl kai kurių aplinkybių per daug skubėti negalima”. ...Vilniaus arkiv. Jalbrzykovskis savo iniciatyva ir rizika, negavęs vokiečių okupantų leidimo, pasiuntė į rytus visą būrį lenkų kunigų. Vienas jų, H. Hlebovič, buvo suimtas Borysove ir tuojau sušaudytas; kiti buvo suimti ...Metropolitas ir lenkai kunigai už visa tai kaltino kunigus gudus...[Gaida, 1981]. Tuo ir baigėsi kunigų siuntimas į Gudiją nuolatiniam darbui. Palankus*

pradinis momentas, kol pergalių euforijos apimtai okupuotų teritorijų vokiečių administracijai dar galima buvo įrodyti kunigų siuntimo būtinybę, buvo praleistas.

Tai, kad Vatikanas pasirinko Vilniaus arkivyskupiją, matyt, nulėmė tai, kad ji ribojosi su Gudija – iš čia lengviausia buvo pasiųsti kunigus. Vilniaus arkivyskupas R. Jalbžkovskis, nelaukdamas okupacinės valdžios sutikimo, į Gudiją pasiuntė apie 30 kunigų, tačiau visi jie po poros mėnesių buvo sugrąžinti atgal, keli vokiečių suimti ir nužudyti. Jis neatsižvelgė į tai, kad vokiečiams įvedus Lenkijoje ypač griežtą okupacinį režimą ir žinant jų priešišką požiūrį į dvasininkus (taip pat ir Vilniuje), negalėjo būti net kalbos apie lenko vyskupo derybas su nacių valdžia dėl lenkų kunigų siuntimo į Rytus. Neatsižvelgta ir į karo aplinkybes, nesvarstyta apie karo baigtį. Matyt, pergalingas vermachto žygiavimas į Rytus 1941–1942 m. nekėlė abejonių dėl greito SSRS žlugimo. Lietuvos vyskupai iniciatyvą išsiųsti kunigus į misijas sutiko gana skeptiškai ir atsargiai. [Laukaitytė, 2005, 1 p.].

Žinodamas apie Jalbžkovskio siųstųjų lenkų kunigų likimą, vysk. T. Matulionis pirmiausia stengėsi išsirūpinti oficialų karinės ar civilinės vokiečių valdžios leidimą. Pro tankų draudimų tinklą spėjo prasmukti tik Z. Ignatavičius, nedelsęs, kol vyskupija pasirūpins jo įsikurdinimo Gudijoje reikalais, pats stengėsis. *Sovietiniai istorikai misijose įžiūrėjo Vatikano ir Vokietijos susitarimą siųsti misionierius į okupuotas sritis. Nors nežinoma nei vieno to patvirtinančio fakto, specializavęsis antireliginėje propagandoje J. Aničas apibendrina, kad misijos “buvo ne kas kita, kaip Lietuvos katalikų bažnyčios reakcinių sluoksnių talkininkavimas vokiškajam fašizmui, jo karinei mašinai”* [Laukaitytė, 2005, 1 p.].

Aukščiausioji Vokietijos reicho valdžia buvo apsisprendusi neįleisti į okupuotas sritis katalikų misionierių. 1941 m. rugpjūčio 16 d. Imperijos Vyriausiosios saugumo valdybos (Reichssicherheitshauptamt) viršininkas Rainhardas Haidrichas (Reinhard Heydrich) operatyviniame įsakyme nurodė fiurerio direktyvas religiniu klausimu: *„Katalikų Bažnyčia visomis priemonėmis sieks ... sovietinės valstybės sričių gyventojams... paskatinti sąjungai su Roma. Bet kokiomis aplinkybėmis šiems mėginimams reikia kliudyti. Ten, kur atskirose vietovėse dirba katalikų arba unitų dvasininkas, reikia siekti, kad jo veikla būtų maksimaliai apribota. Visi katalikų ir unitų dvasininkai, kurie pateks į sovietines rusų sritis, nepaisydami draudimo dvasininkams ten įvažiuoti, turi būti labai greitai išsiunčiami į jų gimtąsias šalis“* [Laukaitytė, 2005].

Arkivyskupas delsė su oficialiu paskyrimu, nors jau buvo pasakęs savo ketinimus. 1941 metų gruodžio mėnesį Kauno katedros klebonijoje Ignatavičius susitiko katedros kleboną P. Dogelį. Pastarasis parodė savo draugo Urmono laišką iš Minsko, kad Minske yra nemažai lietuvių civilių ir karių, bet nėra kas juos dvasiniai aptarnautų. Prašė bent kalėdinėms pamaldoms atsiųsti kunigą. P. Dogelis pasiūlė jaunam, mokančiam rusiškai ir lenkiškai, kunigui ten vykti. Jau kitą dieną Z. Ignatavičius turėjo arkivyskupo leidimą ir palaiminimą vykti misijon į Gudiją [Ignatavičiaus archyvas, F223].

Vokiečiai lietuvių dvasiškams leido į Gudiją vykti tik kaip lietuvių policijos batalionų kapelionams. Tokie etatai batalionuose nebuvo numatyti, kapelionai buvo įtraukiami kaip eiliniai kareiviai ir būdavo taip pat aprūpinami. Kauno arkivyskupas, turėdamas mintį gaivinti katalikybę ir lietuviybę Gudijoje, pasinaudodamas neoficialaus asmens Urmano laišku, rado priežastį komandiruoti kunigą neapibrėžtam laikui į Gudiją. Vokiečių administracija nors nenoriai, bet leido, kad pavadintas karo kapelionu kunigas vyktų į Gudiją. Nei viena iš šių institucijų negarantavo komandiruojamajam išlaikymo, būsto, saugumo, transporto tikinčiųjų aptarnavimui ir patalpų apeigoms. Visa tai reikėjo susitarti, įsirengti vietoje, rasti nakvynę. Atrodo, kad pusę metų Z. Ignatavičius tarnavo kapelionu paukščio teisėmis, nes Kauno apygardos savisaugos dalinių vado įsakymu jis buvo paskirtas į 12-ąją batalioną tik 1942 m. rugpjūčio 2 d.

Tuo pačiu įsakymu kapelionais buvo paskirti kun. J. Meškauskas, P. Dziegoraitis, J. Normantas, J. Panavas, P. Dagys. Žinoma, kad J. Normantas kelis kartus buvo išvykęs atlikti religinių pareigų už Lietuvos ribų, 1943 metais per Velykas apie dešimt dienų praleido Minske, yra apsilankęs Novgorode, Pskove, Ostrove ir kitur. Z. Ignatavičiaus užrašuose ir archyve neminima, kad būtų buvęs susitikęs su šiais kunigais.

Kiekvienoje vokiečių divizijoje buvo numatyti du etatiniai dvasininkai, vienas katalikų, kitas protestantų. Jų laipsniai karinėse pajėgose prasideda žemiausiu Heerespfarrer (armijos, sausumos kariuomenės kapelionas), Wehrmachtspfarrer (vermachto kapelionas) iki Feldbischof (lauko vyskupas). Dvasininkai buvo laikomi karininkais, nesuteikiant tarnybinio karinio laipsnio. Galėjo būti suteikiami titulai pagal aptarnaujamo junginio rangą, pvz., Divisionpfarrer (divizijos kapelionas) [Personel, 2007].

Z. Ignatavičiaus pareigos vadinamos bendruoju vardu Kriegspfarrer (kapelionas), analogiškai kaip visi armijos nariai vadinami kariais. Savaime aišku, kad karo metu asmuo, kurio dokumentuose būtų įrašytas ne jo karinis laipsnis, o „karys“, būtų įtartinas. Neaiški lietuvių

dalinių Kriegspfarrer pozicija ne kartą sukėlė daug sunkumų, o susidūrus su akylesniais dokumentų tikrintojais ir arešto grėsme kaip kad Polocke.

Štai kaip aprašo Z. Ignatavičius atvykimą į X miestą (Polocką- aut. pastaba):

Tik pavakare pasiekėme X miestą. ...Komendantūroje man šaltai pareiškė, kad šitame mieste, nei jo apylinkėse nėra lietuvių, nei karių nei civilių ... — kirstinai nukirsdami pasikalbėjimą ir "patardami" tuojau grįžti į Minską....— Neturime vietos tamstos nakvynei. ... Duodame maistą ir nakvynes tik pravažiuojantiems kariuomenės daliniams. Jūs, gi, nepriklausote fronte veikiančiai armijai — eikite, kur norite ...[Ignonis, 2007, 100 p.].

Tokios situacijos laukė kun. Z. Ignatavičiaus, kai jis 1941 m. gruodžio 21 dieną leidosi į 12-ąją policijos batalioną, vykdžiusį operacijas Gudijoje.

Lietuvių batalionai vadinosi savisaugos, pagalbinės policijos batalionais. Tokios militarizuotos struktūros kaip savisaugos ar pagalbinės policijos daliniai nėra statutinės, jų juridinis statusas neapibrėžtas. Tai nei vokiečių armijos nei civilinės policijos dalis, tai laikini dariniai, valdomi vokiečių karinės vadovybės ir naudojami tiek policinėms tiek karinėms užduotims. Reicho pergalės atveju batalionų nariams kiltų sunkumų gauti invalidumo pašalpas, gydymą, karių lengvatas ir privilegijas ne tik dėl nevokiškos kilmės, bet ir dėl šio neaiškaus statuso.

5-ojo bataliono vadas 1942 m. lapkričio mėn. raportavo vokiečių 584-osios užnugario srities komendantui [Bubnys]:

„1) 1941, kareiviai pasirašė pasižadėjimą tarnauti Führerio vadovybėje 6 mėnesius, o karininkai – 12 mėnesių .... Pasižadėtą tarnybos laiką visi kariai seniai jau baigė, o dauguma jau ir tarnavo kelis kartus tiek, kiek buvo pasižadėję....

Karių nuotaika prislėgta, nes jie jaučia, kad su jais ne taip elgiamasi ir nežiūrima jų teisių, ypatingai juos blogai nuteikia faktas, kad jiems nenurodomas pagrindas, kuriuo pasiremiant jie šioje tarnyboje užlaikomi.

Su pasiliuosuojančiais elgiamasi netinkamai. Į juos žiūrima su nepasitenkinimu, ... Todėl ... kariai teisėtai piktinasi, nes pagal juos išeina, kad juo ilgiau tarnauji, tuo lyg ir didesniu priešu pasidarai.

2) Tarptautinės teisės atžvilgiu Lietuvos kareivis yra visai beteisėje padėtyje, nes jo šiame kare dalyvavimo Vokietija viešai nedeklaravo ir šia prasme mes turime tik partizano (dabar vadinamo bandito) teises, kas mūsų čia buvimą apsunkina.

Vokietijai pralaimėjus taip ir įvyko. Batalionų karių juridinis statusas buvo ne kaip vermachto kareivių, o kaip amoralų banditų.

3) Duotas mums „Schutzmannschaft“ vardas nepatenkina ....Šis pavadinimas lietuvių akyse labai nepopuliarus, nes jis niekam nežinomas ir su šiuo vardu nesiriša jokios teisės...

Teisiniai mes paliekame ir toliau nepripažinti, neprilyginti mes nei policijai, nei kariuomenei. Tikrumoje šis vardas yra specialiai panaudojamas pavadinti ir bolševikų karo belaisvių sudarytiems junginiams, kurie visą laiką kariavo prieš Vokietiją.

20) ...d) Schutzmannschaft institucija yra laikina, nepastovi ir bendrai nežinoma, po karo bus sunku įrodyti, kad fronte buvo būta [Bubnys, 2004].

Tokia neapibrėžta žeminamų karių būklė veikė atsiliepę moralei ir kovingumui.

Su Lietuvos karininko uniforma Z. Ignatavičius [Laisvės kryžkelės, 2010].

Naudodamasis proga aplankiau sužeistų rusų palatą. ... Labai neaiškus jų likimas...Visų veiduose atsispindėjo rūpestis dėl neaiškos ateities. Vokiečiai net ir ligoninėje su jais mažai skaitosi. Globa ir priežiūra tik paviršutinė, o fronto ugnyje jie kovojo lygiai kartu su vokiečiais – nėra teisingumo net sužeistiesiems...Lauke tamsu, lyg maiše, bet daug tamsesnis tų visų nelaimingųjų likimas ir ateitis [Ignonis, 2007, 189 p.].

Pasiekti Minską nebuvo lengva. Miestas buvo subombarduotas. Traukiniai vyko, bet tikrai su vokiečių kariais ir kariniu kroviniu į frontą. Civiliai šiais traukiniais galėjo naudotis tik turėdami specialius leidimus, kuriuos labai sunku gauti. Didesnė miesto dalis virtusi griuvėsiais. Apsupta griuvėsių ir Minsko katedra. Sovietai joje buvo įsirengę automobilių taisymo dirbtuves, teatro dekoracijų sandėlį.

Vaizdas į Minsko arkikatedrą [Deutsch-Sowjetischer Krieg, 1941]

Mūšių laikotarpiui pabėgę Minsko gyventojai grįžta į namus, 1941.07.05 [Weißrussland, 1941]

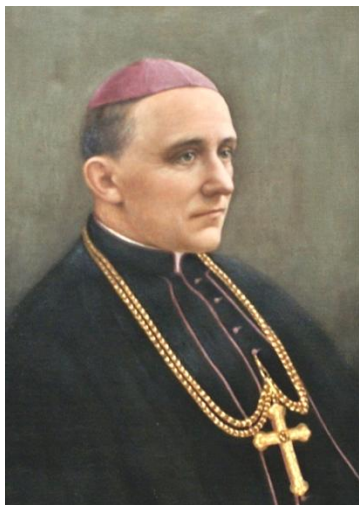
Artimieji autoriaus pasiryžimą, kaip tada buvo sakoma, apaštalauti Rytuose vertino rezervuotai, su nerimu. Iš vienos pusės, katalikiška šeima tokiu sūnumi ar broliu galėtų didžiuotis – tikras kunigas ir privalo nežiūrėdamas sau patogumo atlikti religinius patarnavimus jų seniai netekusiems žmonėms, nuolat priminti kariaujantiems, kad nesužvėrėtų. Iš kitos, tai buvo labai pavojinga, o atvykęs kunigas pats pamatė, kad tarp bataliono kareivių buvo tiesiog mėgėjų-žydšaudžių. Nacistai nepasitikėjo lietuviais ar jie mūšyje guldys galvas už Reichą, todėl policijos batalionus naudojo purvinoms užduotims kaip baudėjus, tad kunigas tarp jų – lyg kalbantis tarp

kurčiųjų. Belieka tikėtis, kad jo žodis kareiviams išgelbėjo nors kiek gyvybių, o užuojauta vietiniams žmonėms prašviesino jų gyvenimą. Dar pokario metais autorius matė pas jo seserį į Vilnių atvykusių dėkingų minskiečių.

Tuo metu net iš Kauno į Vilnių važiuoti reikėjo leidimo, todėl religines paslaugas galėjo atlikti tik atitinkamais dokumentais apsirūpinęs karo kapeliono pareigas einantis asmuo. Taigi Ignatavičius nujautė, kad Gudijoje teks susidurti su pavojais. Reikėjo rasti bendrą kalbą ir sutarimą su Gudijoje esančiais Pavolgio vokiečiais katalikais, kurių jo žiniomis buvo pusantro tūkstančio [Jūra, 1979, 151 p.]. Tokio paties sutarimo kunigas Zenonas tikėjosi iš visų Minsko lietuvių - civilių ir kariškių.

Greta karo sąlygų ir okupacinio nacių režimo sunkumų papildomą nepasitikėjimą organizuojant misijas kėlė pagrįstų ir nepagrįstų tautinių siekių skirtumas. Vilniaus arkiv. Jalbžykovskis buvo aktyvus lenkinimo rėmėjas, pamaldų lietuvių ir gudų kalbomis priešininkas. Lenkų kalba buvo giliai įsišaknijus katalikų apeigose, įprasta, nors ir ne visiems religiniai terminai buvo pakankamai suprantami. Gudų administracija siekė išstumti lenkų kalbą, bet ir namie gudiškai kalbantiems daug kam pamaldos gudiškai skambėjo keistokai.

Dėl civilių katalikų aptarnavimo buvau porą ar trejetą kartų nuvykęs į Vilnių tartis su ark. Jalbžykovskiu ir ark. Reiniu. Pirmą kartą Jalbž. priėmė mane labai rezervuotai, kai pasakiau, kad esu lietuvis kunigas. Vėliau jis buvo atsiuntęs „žvalgus“ į Minską patikrinti mano veiklos. Šie nustatė, kad man nerūpi katalikų lietuvinimas ir, kaip sakė, nevedu fanatiškos lietuviškos politikos, painformavo Jalbž. Kitais kartais jis mane priimdavo labai simpatišškai [Ignatavičiaus archyvas, F223-91. Atsakymas Laurinčiukui].

Arkivyskupas Jalbžykovskis [Muzeum]

Jalbžykovskio neprotingą lenkinimo užsispyrimą atspindi Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktoriaus E. Turausko 1939 metų raštas Vatikanui dėl arkiv. Jalbžykovskio elgesio. Nusiskundimų patikrinimui lapkrityje iš Romos į Vilnių atvyko

arkiv. Giuseppe Burzio. Sugrįžęs iš Vilniaus, Burzio pranešė Vatikaną valstybės sekretoriui (užsienio reikalų ministru) kardinolui L. Maglione...*kad iš esmės arkivyskupo Jalbrzykovskio laikymasis nėra smerktinas, tačiau jis nesuprantąs savo tikros padėties. Parodydamas daugiau takto, jis galėjęs bent sušvelninti lietuvių spaudos prieš jį nukreiptą opoziciją. Tam pavaizduoti Burzio davė keletą pavyzdžių. Kai Sovietų armija įžygiavo į Vilnių, didelė raudona vėliava plevėsavo ant kurijos pastato, bet vėliau, kai lietuvių kariuomenė perėmė miestą, Lietuvos vėliava nebuvo iškelta. Vilniaus bažnyčiose dar ir dabar yra giedamas Lenkijos himnas. Savo vėlesniuose pranešimuose Vatikanui Burzio pabrėžė, kad arkivyskupui Jalbrzykouskiui trūksta išminties ir taikingumo* [Pavalkis, 1972].

Arkivyskupas atsisakęs išspausdinti liturginiame kalendoriuje sekmadieniais ir švenčių dienomis kalbamą maldą už Lietuvos respubliką ir jos prezidentą.

Minske man pasakojo žmonės, kad nepaisant dvidešimt bolševikų slėgimo metų, vistiek lenkai kalbą apie „Polska od morza do morza“. Kunigas baltgudis Malec pasijuokęs, kad bus Lenkija dar platesnė, ne tik od morza do morza, bet dar ir už jūros 4 kilometrus [Ignatavičius, 1942, 1942.I.8 įrašas].

Vakare atsilankė įžymus gūdų politikos veikėjas, istorikas Naidziukas. Man rodinėjo Gudijos istorijos rankraščius ir labai jaudinosi, kad vokiečiai neleido šito jo veikalo atspausdinti. Jo „istoriniame“ žemėlapyje Vilnius ir visa Rytinė Lietuva priskirta Gudijai. Tvirtino, kad tos apimties Gudijos valstybė yra buvusi 1917 metais. Labai nusistebėjau, kad apie šitokios „gūdų valstybės“ buvimą niekada nesu girdėjęs...

– Visai nesvarbu, kad jūs nieko negirdėjote, bet šitokiose ribose visa eilė kraštų buvo legaliai pripažinė. Ir tik šitokia ji bus atkurta.

...Nujaučiu, kad panašiai galvoja ir kiti Gudijos politikos vadai [Ignonis, 2007, 164 p.].

Tautinės nesantaikos kurstytojai, neva krikščionys ir patriotai, kai kada išnyra iš nebūties iki šiol, ypač internete.

6. RELIGINĖ APLINKA GUDIJOJE

1941 m vokiečių kariuomenei sparčiai skverbiantis į SSSR gilumą imta domėtis religinio gyvenimo atgaivinimu teritorijose, kuriose nuo 1917 metų atkakliai kovota su tikyba. Veikti nacių okupuotoje Gudijoje siekė dvi Bažnyčios- katalikų ir stačiatikių. Vokiečių režimas, siekdamas kiršinti okupuotų kraštų gyventojus, 1941-1944 m. laikotarpiu sąmoningai protegavo

kurią nors tautą, tikybą. Tiksliau, mažiau trukdė jų veiklai. Gudijoje tai buvo baltarusiai ir stačiatikiai.

Okupacinė valdžia toleravo tik stačiatikių misijas, katalikų dvasininkai nebuvo įleidžiami. Iš kitos pusės, vokiečiams toks religinių, t.y. savaime ateistiniam sovietų režimui priešingų pažiūrų skatinimas buvo labai pageidautinas. Dvasininkija, nuosekliai bolševikų naikintas luomas, buvo potencialiai lojaliausia nacionalsocializmui.

Prieškario laikotarpyje NKVD 1937-1938 metais Baltarusijoje areštavo ir nuteisė 3247 „bažnytininkus“ ir sektantus, iš jų per 400 stačiatikių kunigų ir vienuolių, 5 arkivyskopus ir mitropolitą, apkaltinus juos tarnavus Vokietijos, Lenkijos ir Japonijos žvalgyboms, bei organizavus šnipų tinklą. Areštuotieji esą vadovavę trisdešimčiai kontrrevoliucinių organizacijų. Visos tos organizacijos esą susivienijusios su lenkišku nacionalistiniu pagrindžiu tam, kad ruošų Lenkijos intervenciją į SSSR [Ярмусик, 2002].

Nacionalsocializmo ideologija niekino religingumą, ypač krikščionybę dėl jos žydiškų šaknų. Karui pasibaigus nacių pergale katalikų Bažnyčios, matyt, būtų laukęs toks pats likimas kaip stalininėje SSSR. Net evangelikams nepavyko Lietuvoje atgaivinti savo parapijų. Sunku įsivaiduoti netinkamesnį laiką „Rusijai atversti“ [Laukaitytė, 2005].

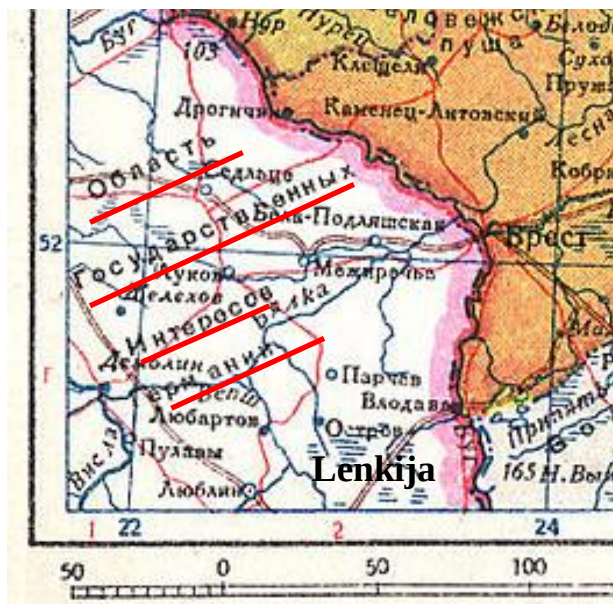
Įvykių Gudijoje visumoje ir konfesijų padėties nagrinėjimą komplikuoja jos dalinimas į rytinę ir vakarinę. Vakarų ir Rytų Gudijos santvarka 1918-1939 metais skyrėsi iš esmės. Vakarinėje dalyje gyvenimas tekėjo pagal laisvos rinkos dėsnius, privati nuosavybė laikyta neliečiama, vykdyta polonizacijos politika, skatinta katalikybė, dirbo apie 600 kunigų, „Katalikas“ daugumos vietinių supratimu reiškė „lenkas“, Minsko arkikatedra taip ir buvo vadinama „lenkų bažnyčia“. Z. Ignatavičiaus paklaustas minkietis, kur yra katalikų bažnyčia, nežinojo. Kur lenkų bažnyčia- žinojo.

Rytinėje dalyje, kaip ir visoje SSSR, visas ūkis, žemė tapo „bendraliaudine“, t.y. valstybine nuosavybe, leista turėti tik nedidelės vertės asmeninį turtą, sovietinė valdžia vykdė rusifikacijos politiką, trėmė ir šaudė tikrus ir menamus sovietų valdžios priešus, vykdė intensyvią antireliginę veiklą. R. Gudijoje katalikų kunigų neliko, stačiatikių dvasiškių ir kitų tarnautojų areštuota apie 3,5 tūkstančio. Visa karta užaugo tokioje santvarkoje.

Okupavusi šalį Vokietija abiejose dalyse vykdė tautų skaldymo politiką, skatino jų nesantaiką. Pagal slaptą SSSR ir Vokietijos susitarimą Molotovo-Ribentropo paktą, Lenkijos šiaurės-rytų dalį pavadinę Vakarų Baltarusija 1939 m. užėmė SSSR. Pietryčių dalis tapo Vakarų

Ukraina. Į šias teritorijas įėjo Lvovo, Vilniaus, Gardino ir kt. apylinkės. Dalį šių žemių SSSR perdavė Lietuvai, prieš ją okupuodama, t.y. perdavimas nesumažino SSSR ploto. Netrukus buvo uždrausta vartoti terminą Vakarų Baltarusija, jis pakeistas terminu Baltarusijos vakarinės sritys. Po karo Bialystoko sritis ir dalis Bresto srities atiteko Lenkijai. Taigi, kalbant apie gyventojų 1941-1942 metų pažiūras į vokiečių ir sovietų valdžią, dvasiškių skaičių, katalikų ir stačiatikių gyventojų santykius ir pan., būtina atsižvelgti į tai, kuri Gudijos dalis rūpi, ar apie jau du dešimtmečius sovietinę rytinę, ar apie Lenkijai priklausiusią vakarinę.

Baltarusijos teritorija kariniame 1939 metų SSSR žemėlapyje jau prie jos prijungus dalį Rytų Lenkijos (patamsintoji dalis). Dešinėje- padidinta punktyru apibrėžtoji Lenkijos dalis, joje užrašas “Область государственных интересов Германии” (Vokietijos valstybinių interesų sritis, rusų k.). [Belorussian SSR, 2011]

Vakarinėje dalyje, priešingai nei skelbta sovietų propagandos, žemė neužsidegė po okupantų kojomis, dauguma gyventojų vermachto dalinius sutiko su džiaugsmu kaip išvaduotojus nuo atėmusios žemę, namus, trėmusios, uždarinėjusios bažnyčias sovietų valdžios. 87-metis karo veteranas A. Azarkevič prisimena: *Vakarų Baltarusija mus priėmė labai nedraugiškai. ...Vakarų Baltarusijoje dauguma buvo valstiečiai. Kiekvienas turėjo savo ūkį, savo žemę- su viskuo šituo teko išsiskirti. Ir kodėl lenkai buvo prieš mus? Todėl, kad negalėjo užmiršti tos skriaudos, kurią jiems padarė sovietų valdžia* [Скоробогатова, 2014].

Kiek žmonių represuota dabartinės Baltarusijos ribose- nežinoma, nes jos specialieji archyvai tyrėjams iki šiol uždari. Preliminariais apskaičiavimais kad per GULAG NKVD sistemą 1935-1940 metais perėjo nemažiau 500 tūkstančių jos gyventojų [Солнцев, 2011]. Nuo 1939 m. rugsėjo Baltarusijos SSR NKVD „darbo“ ryškiai padaugėjo.

Suimtinų asmenų SSSR srityse skaičius Didžiojo 1937-8 metų teroro metu buvo planuojamas ir nurodomas vykdytojams raštiškai iš anksto. NKVD struktūros, kaip ir dera tikroms sovietinėms organizacijoms, stengėsi įvykdyti ir viršyti planus, todėl daugelis areštuotųjų, ištremtų, sušaudytų buvo kalti vien todėl, kad jų reikėjo planui įvykdyti ir viršyti.

1940-41 metais keturių V. Gudijos gyventojų trėmimų aukomis tapo 124 tūkst. visų tautybių ir sluoksnių gyventojų. Įsigaliojo sovietų įstatymai apie baudžiamąją atsakomybę nuo 12 metų už visus nusikaltimus, įskaitant politinius, 1932 metų įstatymas dėl valstybinės ir kolūkinės nuosavybės apsaugos, pagal kurį derliaus liekanų rinkimas laukuose baudžiamas nemažiau kaip 10 metų lagerio, baudžiamoji atsakomybė už vėlavimą į darbą (5 metai lagerio), darbininkams ir tarnautojams uždrausta keisti darbovietę ir kt. Faktiškai vakarinėje dalyje grąžinta baudžiava.

Vokiečių generolai 1939.09.20 d. aptaria su 29-osios atskirosios tankų brigados bataliono komisaru V. Borovickiu laikinąją demarkacinę liniją prieš Raudonajai armijai priimant Brestą iš vokiečių armijos (iš dešinės pirmame plane: Heinz Guderian, V. Borovickij) [Военный альбом, 1939].

Išvaduotoje, kaip skelbta, nuo lenkų ponų jungo naujai sukurtoje Baranovičių srityje 1939-1941 metais buvo represuota 29 tūkst. gyventojų. Tai nedaug skiriasi nuo 38 tūkstančių vokiškųjų „išvaduotojų“ okupacijos metais išvežtų į priverstinius darbus Vokietijoje [Реальная].

1939.rugsėjo 17 d. rytinės ir vakarinės dalies “darbo žmonėms susivienijus” dar nebuvo nuspręsta dėl V. Gudijos juridinio statuso. Pasirašius su hitlerine Vokietija bendradarbiavimo paktą paaiškėjo įtakos zonų ribos.

Vakarinė dalis, paprašius Liaudies suvažiavimui, 1939.11.14 buvo oficialiai priimta į BSSR [Наша Нива, 2014]. Tačiau senoji SSSR- Lenkijos siena neišnyko, ji liko tarp vakarinės ir rytinės Gudijos dalių, buvo pasieniečių saugoma. Lentupių gyventojas žydas Kackovičius prisiminė, kad iš lenkų pabėgėlių visi žinojo kaip vokiečiai elgiasi su žydais. Jis 1941 metų birželio 23 dieną su keliais draugais sutarė bėgti. Sėdo ant dviračių, norėdami pervaziuoti į Rusiją. Ties senosios sienos riba raudonarmietis juos sustabdė ir neleido toliau, nes taip jam įsakyta [Реальная].

Iki 1941 metų rudens vokiečiai paleido į namus visus karo belaisvius baltarusius ir ukrainiečius, iš viso apie 150 tūkstančių [Деружинский, 2012]. Tai nudžiugino gyventojus. Skatinant ūkio pagyvinimą leista privati ūkinė veikla, gražinama bolševikų nusavinta privati nuosavybė. Buvo leista atidaryti daugumą bažnyčių ir koplyčių, tikintieji galėjo pasinaudoti vokiečių armiją lydinčių vokiečių ir kitų tautybių karo kapelionų patarnavimais [Dėbiński, 2008].

Minskas, karo pradžia. Belaisviai varomi beveik nesaugant. Pasiduodami į nelaisvę jie manė, kad jų gyvenimas blogesnis nei prie sovietų negali būti [Bundesarchive, 1982]

Labai greitai pasirodė karti realybė. Žydų buvo naikinami, belaisviai šaudomi gatvėje praeivių akivaizdoje, sovietų partizanai kariami aikštėse, nežmoniškai elgiamasi su belaisviais, vokiečių administracija nevykdė pažadų, niekino vietinius gyventojus, tai kėlė visuotinį priešišumą. V. Gudijoje veikė lenkiška Armija Krajova, visoje šalyje- sovietiniai partizanai, juos malšino gudų policijos batalionai, latvių SS, lietuvių ir ukrainiečių policijos daliniai, Vermachtas. Gyvenimas tapo tragiškas. Kunigas Z. Ignatavičius nei mėnesiui nepraėjus po atvykimo rašo: *17.I. Rytą atsikėlęs brisdamas iš raudonos bažnyčios į katedros bažnyčią baisų vaizdą pamačiau – ant gatvės daug kur gulėjo rusų belaisvių. Už ką juos nušovė– nežinia....Po piet susitikau rusę, kuri sakėsi esanti (buv.) mokytoja,ėjusi žiūrėti ar nebus kartais nušautųjų tarpe jos karan pašaukto vyro. Nerado. Ji man ir sako: ir 20 metų praeis, kol turėsime tokį gyvenimą, kokį turėjome prie bolševikų* [Ignatavičius, 1942].

Skelbdamos išlaisvinimo nuo bolševizmo šūkį vokiečių institucijos nuo pat okupacijos pradžios atšaukdavo sovietinius religinio gyvenimo ribojimus, grąžindavo tikintiesiems cerkves ir bažnyčias. 1941 m. vasarą vokiečių kariškiai dalyvavo atnaujinant Minsko katedrą (1951 metais bokštai buvo nugriauti, pastatas neatpažįstamai perstatytas sporto reikalam. 1993 metais baigti pirminio pavidalo atstatymo darbai, katedra grąžinta katalikams).

Minsko katedra XX a. pradžioje ir paversta į “Spartako” sporto draugijos pastatą ir sporto salę (apie 1951 metus)

Cituojant tų dienų įvykių liudininką Antoną Šukeloicą *Pirmasias katalikų pamaldas okupuotame Minske katedroje laikė vokiečių kapelionas iš Vermachto. Prie bolševikų toje*

bažnyčioje buvo garažas, ir vokiečių kareiviai kartu su vietiniais katalikais turėjo sunkiai padirbėti, kad šventovė įgytų deramą išvaizdą. Altoriaus scena susidėjo iš iš teatro atnešto didelio dekoracijų medžiagos gabalo su juodai geltonos tautinės sermėgos raštais ir

nukryžiuotojo iš muziejaus sandėlio....Kad bažnyčioje būtų tvarka rūpinosi Minsko vokiečiai, ypač Pavolgio vokietė Marija [Ignatavičius, 1942].

Z. Ignatavičius Minsko katedroje

Ignatavičius rado katedrą jau tvarkomą. Katedrai reikėjo rimto remonto, trūko medžiagų, bažnytinio inventoriaus. Darbai judėjo, vieni parapijiečiai prisidėjo darbu ir aukomis, kiti naudojosi proga ką nors nugnybti.

Tikintieji Minsko katedroje 1941 metais [Добровольский]

Sunku, kada nėra kuo pasitikėti. Pradedu bijoti net vietinių žmonių, kada ir jais tenka nusivilti. Vienas gerokai pagyvenęs mokytojas, mane nuolatos lankydavo. Žmogus inteligentas, paslankus, tik

pataikūnas. Ta jo silpnybė, kas antras žodis vis „ojczulku“⁶ man nepatiko, bet per apsukrumą pateko į Parapijos komitetą. Tada pradėjo mane prikalbinėti, kad Katedros išdažymui, jis gali lengvai parūpinti dažų po 18 markių kg. Daviau sutikimą ir iš Parapijos komiteto jis gavo 600 markių rankpinigių — dažų pirkimui. Nesulaukdami iš jo pažadėtų dažų, patys pasirūpinome tik po 7 markes kg. Mokytojas nei pinigų grąžino, nei dažų parūpino. Ir tas mano „ojczulku“ daugiau nebepasirodė ...[Ignonis, 2007, 150 p.].

1943 m. pabaigoje katedra buvo iškilmingai pašventinta.

Reicho ministerijos Rytų kraštams bylose rasta keletas reprivatizaciją reguliuojančių dokumentų, tai *“Nuosavybės sutvarkymo pagrindai užimtuosiose Rytų kraštuose” ir “Pasiūlymai privatizacijai tęsti Pabaltijo kraštuose”*. *“Betgi vokiečiai, kaip matyti, buvo planavę tik tariamą nuosavybės grąžinimą: dalinį, sąlyginį ir išperkamą. Buvo numatoma grąžinti tik smulkioji nuosavybė, stambiają paliekant okupanto įsteigtųjų monopolijų rankose, kad vėliau ji be kliūčių galėtų būti atiduota vokiečiams; net ir smulkiosios nuosavybės savininkų tam tikros kategorijos, kaip žydai ir kt., diskvalifikuojamos. Minimi dokumentai taip pat prasitaria, kad grąžintoji nuosavybė, jei ir kai reikės, galės būti ir vėl atimta. ... Vadinasi, vokiečių samprotauta ne apie reprivatizaciją, kaip mes ją suprantame, bet apie teisę atpirkti savo nuosavybę. Tačiau ir ši teisė buvo numatoma suteikti tik smulkiosios nuosavybės savininkams (ir jų tam tikros kategorijos išjungiamos) ir tai tik sąlyginai, nes nuosavybė ir vėl galėjo būti atimta karo ūkio ir būsimosios Pabaltijo germanizacijos sumetimais [Nemickas, 1990].*

Į Gudiją pradėjo grįžti lenkai dvarininkai, tuo liko nepatenkinti jau pradėję dalintis nacionalizuotą žemę smulkūs ūkininkai lenkai ir ypač baltarusiai. Dvarininkai nejautė pykčio okupantams, nes buvo dėkingi už gražintą žemę. Neretai dvarininkai pasirodydavo pernelyg lojalūs ir padėdavo okupaciniams organams susekti jų turtui žalą padariusius baltarusius. Nesveiką atmosferą kaitino vokiečių žandarmerijos pagalba atsiimant dvarų turtą, skatindama baltarusių ir lenkų nesantaiką.

Šitą prastą lenkų-baltarusių santykių atmosferą pripažįsta lenkų pogrindis: *Lenkų-baltarusių susidūrimai srityje, palyginti, nedažni, tačiau, tenka tai pripažinti, yra sukeliama lenkų pusės netaktiško elgesio* [Grzybowski, 2011].

Vokiečių požiūrį į katalikybę kietai apibūdina: *Štai iškarpa iš Minsko Generalkomisariato oficiozo „Minsker Zeitung“,...masonai, žydai, komunistai ir katalikų*

---

⁶ Tėvuliuk

bažnyčia — nacionalsocializmo priešas Nr 1. Dėl to niekada negalime abejoti [Ignonis, 2007, 98 p.]

Stačiatikių cerkvė buvo ne tokia pavojinga. 1938 birželio 21 dienos duomenimis Baltarusijos sovietų socialistinėje respublikoje tik dviejose cerkvėse du stačiatikių kunigai laikė pamaldas (Orsoje ir Mozyryje), neliko nei vienos veikiančios bažnyčios [Ярмусик, 2002]. Todėl vokiečių nuomone, *dar nelikviduotas bažnyčios tarnų likutis – pašlemėkai. Išliko ne patys geriausieji.... Be to, jaunimas visiškai susvetimėjęs stačiatikių bažnyčiai. Jis neturi supratimo apie viešpatį Dievą* [Ярмусик, 2002]. Iš to sekė vieninga nuomonė – katalikų bažnyčią čia reikia riboti, o stačiatikių palaikyti. Iš esmės vokiečiai katalikų ir stačiatikių bažnyčioms ruošė tą patį liūdną likimą, tačiau karo metais buvo naudingiau palaikyti stačiatikius kaip tautinę gudų religiją. Tai padėjo pritraukti besitikinčius atgaivinti savo tautą gudų veikėjus ir kiršinti katalikus lenkus su stačiatikiais gudais,

Tautinio ir religinio kiršinimo politikos vaisiai netruko prinokti.

1941 m. lapkritį Borisove buvo sušaudytas kunigas Henrikas Hlebovičius, kurį vokiečiams įdavė gudų nacionalistai, nepatenkinti jo sielovada lenkų kalba. 1999 metais lankydamasis Varšuvoje popiežius Jonas Povilas II pranešė, kad H. Glebovičius pripažįstamas palaimintuoju. Tokių aukų buvo labai daug. Lenkų istorikas kunigas Tadeušas Krahelis, tyrinėjantis savo tėvynainių dvasininkų žuvimo aplinkybes Antrojo pasaulinio karo metais, dažniausiai apibendrina, kad jie mirė dėl to, kad *buvo kunigai ir lenkai* [Laukaitytė, 2005].

Vos grįžus, vietos tikintieji mane greitai informavo, kad atsitiko šis tas nemalonaus.

Mano substitutas⁷ gudų kunigas Hadlewskis, Švietimo inspektorius, vieno krikšto metu pareikalavo, kad krikštatevis sukalbėtų "Tikiu į Dievą ...", kuris pradėjo kalbėti lenkiškai. Kunigas šiurkščiai nutraukė:

— Prašau kalbėti gudiškai.

Krikšto tėvas pasišiaušė:

— Kunige, turite žinoti, kad dvasininkas krikšto metu neturi teisės kalbėti.

Įvyko aštrokas pasikeitimas žodžiais. Kunigas buvo užsispyręs patriotas, gi jo oponentas — išdidus ir pasipūtęs. Tuo viskas nepasibaigė. Kunigas pašaukė policiją. Gerai, kad apsiėjo be areštų. Žmonės buvo sukrėsti ir sujaudinti. Dauguma ėmė neapkęsti kunigo ir boikotuoti pamaldas [Ignonis, 2007, 53 p.].

---

⁷ Laikinais pakeičiantis

Iš Chožovo grįžo mano zakristijonas. Tenai katalikų tarpe kilo didelis pasipiktinimas popais. Vietinis popas įskundęs Gestapui katalikų kunigą, kurį vos nuo mirties išgelbėjo lietuvių kariai ir vietos žandarai. Kunigas išliko gyvas, bet gestapininkai norėję sušaudyti įskundėją. Tada įskųstasis kunigas išmaldavęs, kad popo pasigailėtų [Ignonis, 2007, 44 p.].

Ilgai puoselėjau mintį ir ją tikėjau, kad bus lengva įgyvendinti vienybę tarp Gudijos katalikų ir ortodoksų. Ir dabar jų aukščiausios politinės įstaigos man visiškai uždraudė tą klausimą liesti. Jie tvirtino, kad tas draudimas yra „tik laikinas“.

Nežinau, ką jie galvoja? Man aiškino, kad dar labai daug popų yra senų įsitikinimų, jie griežčiausiai priešingi ir labai kiršina tautą. Žmonių atmintyje dar yra įsiėdęs „unijos su lenkais“ prisiminimas. ... Gudų Tarybos ponai tylėjo, bet atsisveikindami pageidavo (bent kol kas) šių opų klausimų neliesti [Ignonis, 2007, 208 p.].

Nežiūrint tų visų tautinių intrigų, Minske legaliai gyveno ir, kiek buvo galima, apaštalavo lietuviai kunigas Zenonas Ignatavičius, XIII bataliono kapelionas. Jis laikydavo sekmadieniais dvejas Mišias, sakydavo pamokslus, gudiškai paskaitydavo Evangeliją, būriais krikštydavo vaikus ir suaugusius, klausydavo išpažinčių, net pavažiuodavo į apylinkių kaimus. 1942 m. pradžioje jis, kaip vienintelis kunigas plačiausioje srityje, pageidavo, kad atvažiuotų kun. M. Bugenis, mokąs vokiečių kalbą. .. [Gaida, 1981].

V.Gudijoje lenkų statistikos duomenimis katalikai įvairiose vietovės sudarė nuo 40 iki 60 %, stačiatikiai 16- 50 %, judėjai ir kt. 10-15% [Ярмысик, 2002]. Pastarųjų metų publikacijose perrašinėjamas pernelyg optimistinis teiginys, kad vokiečių okupacijos metu 20% visos Gudijos gyventojų priskirtini katalikams, likę beveik 80% stačiatikiams ir truputis kitoms konfesijoms. Tai abejotina. Visa karta užaugo BSSR agresyviai ateistinėje sovietinėje santvarkoje, o ikikarinėje BSSR, t.y. R. Gudijoje buvo likusios tik dvi veikiančios cerkvės ir nei vienos veikiančios bažnyčios. Todėl, įvertinus V. ir R. Gudijos gyventojų skaičių 1941 metais, ikirevoliucinės religingos kartos išmirimą, trėminus ir per 20 metų gimusiųjų bei suaugusiųjų ateizavimą R. Gudijoje, šiuos skaičius reikia taisyti. Tikslesnis santykis, matyt, būtų nedaugiau penktadalio priskiriant vadinantiems save katalikais ir trečdaliai stačiatikiams, likę- religijai abejingi arba priešiški. Kunigas Ignatavičius liudija:

Viena katalikė pasakojo, kad jos kaimynė nekrikštija vaiko, nes sakėsi neturinti pinigų krikšto išlaidoms. Įdaviau nunešti 50 markių. Po gana ilgo laiko buvau pašauktas pas jos sergančią motiną. Prie progos užsiminiau apie vaiko krikštą. Neaiškiai ėmė murmėti. Priminiau,

kad dabar negali teisintis pinigų neturėjimu – jų gavo. Nenoriai (!), bet prisipažino, kad pinigus gavo, Pasižadėjo ir vistiek vaiko nepakrikštijo. Liūdna stebėti žmonių suktumą ir kreivą sąžinę. Reikia kantrybės ir pastangų, kurios vis tiek sudūžta į kietą akmenį.

Nusivyliau ir Roza Luksemburg gatvėje, kur aplankiau du ligonius: išklausiau išpažinties, aprūpinau Šv. Sakramentais. Pasikalbėjau su kitais šeimos nariais: visi apsileidėliai. Trys suaugę sūnūs nebuvo prirengti prie Pirmosios šventos Komunijos, neina išpažinties. Kaltė tik motinos. ...[Ignonis, 2007, 153 p.].

7. MORALINĖ KUNIGO KOLIZIJA

Pasibaigus karui Vokietijos Federacinėje Respublikoje vyko įtempta diskusija dėl kapelionų veiklos prasmės ir rezultatų, jų atitikimo krikščionybės dogmoms. Tai dalis bendresnio klausimo kaip vertinti žmones, kurie nepritarė totalitarinei ideologijai, šiuo atveju nacionalsocialistinei, bet turėjo dalyvauti ideologinėje tokios valstybės veikloje. Zenonas Ignatavičius yra vienas iš šešių-septynių šimtų su vokiečių kariuomene Antrojo pasaulinio karo metu susijusių dvasininkų, todėl svarbu pažvelgti į jų tarpe vyravusias nuotaikas ir darbus.

Visiems karo kapelionams teko bandyti suderinti nesuderinamus dalykus- oficialią rasistinę Reicho politiką ir krikščionišką meilę artimam, o vokiečiams-kapelionams dar sunkesnis uždavinys- pasmerkti savo tautiečius. Ne visiems tai sekėsi. Lietuviui kapelionui uždavinys lyg lengvesnis, bet nemažiau sudėtingas. Z. Ignatavičius laukė, kada vokiečiai išvis bolševikus, atsirado normalaus gyvenimo viltis, bet rasizmui nepritarė ir šurpas jį apėmė pamačius žydų šaudymą. 1942 metų kovo 4 dieną skamba nusivylimas:

Juk galėjo jie mus visus visiškai savo įtakon paimti – atviru gerumu ir garbingu atsinešimu. Kaip visi mes jų laukėm. Bet jie savo išdidumu geriau velija baimę negu prisirišimą [Ignatavičius, 1942].

Laidojant Uzdoje bataliono kareivius: *Tariau atsisveikinimo žodį lietuviškai ir rusiškai. Pavedžiau žuvusių brolių kapus vietinio jaunimo globai, pabrėždamas:*

– Jie atvyko iš tolimo krašto ir už jus kovodami atidavė savo gyvybes. Jeigu tikėjimo priešai ir vėl sugrįžtų neleiskite išniekinti jų kapus [Ignonis, 97 p.].

Vokietijos kariuomenė užėmė Lietuvą per porą dienų, pakrikusi Raudonoji armija nespėjo sugriauti miestų. Nuvykęs į badaujančią Gudiją kunigas išvydo tikrą karo vaizdą po to,

kai besitraukiantys sovietų kariai naikino turtą, kad netektų hitlerininkams, o hitlerininkai naikino, kad priverstų trauktis Raudonąją armiją. Kunigui, pratusiam prie griežtų katalikiškų bažnytinių taisyklių, liturgijos laikymosi, buvo nepriimtini vietinių gyventojų papročiai. Jis sutrikdavo atsidūręs taikos metu neįmanomose situacijose. Pažvelkime ar pavyko Z. Ignatavičiui susidoroti su šiais prieštaravimais.

Policijos batalionuose, į kuriuos atvyko kapelionas, įvairių motyvų vedini tarnavo įvairaus išsilavinio ir moralinio lygio vyrai. Batalionai, kūrimo pradžioje vadinti Tautinės darbo apsaugos batalionais, formuoti iš 1941 m. birželio sukilėlių (partizanų), Lietuvių aktyvistų fronto ginkluotų būrių, vadintų Tautine darbo apsauga, dezertyravusių Raudonosios armijos 29-ojo teritorinio šaulių korpuso karių, taip pat iš lietuvių, patekusių į karo belaisvių stovyklas Rytprūsioje. Dalis lietuvių į policijos batalionus stojo dėl to, kad gyvenimas buvo sunkus ir alkanas, darbų maža, o šioje tarnyboje gaudavo palyginti neblogus atlyginimus, maitinimą ir aprangą. Kai kurie sutiko arba stojo savanoriais dėl asmeninių nuo bolševikų patirtų skriaudų. *Karių šeimoms buvo teikiamos įvairios privilegijos (butai, aprūpinimas maistu ir kuru, žemės nuosavybės teisės pripažinimas* [Bubnys, 2004]. Ignatavičiui *...kiti kareiviai pasakoję, kad į batalioną sugūžėję nemaža avantiūristų, sovietų okupacijos metu pasižymėjusių žiaurumu komjaunuolių* [Bubnys, 2004].

Pirmą sykį atvykęs į Minską, paklaidžiojęs per kelias lietuvių karių buveines, klausinėdamas ar neturi kokio kariško rūbo, visi atsakė neturį. Užsuko į majoro Impulevičiaus vadovaujamą. Majoras keikęs vokiečius, kad vežę vienai- dviems savaitėms, o dabar jau laikomi kuris mėnuo utėlėmis aptekusius. Kai kurie bataliono vyrai į kunigą žiūrėjo simpatiškausiai ar abejingai, bet daugelis nedraugiškais žvilgsniais.

Nors buvo naktis, bet Minsko stotyje didelis nacių judėjimas. Drauge atvykusį lietuvi karininką pakviečiau pernakti drauge raudonos bažnyčios klebonijoje. Pasirodė kilnus esąs žmogus. Negalėjo užmiršti vieno mūsų batalijono kario, drauge važiavusio ir Minske stovinčio intencijų: užmušti keletą jam žinomų ir matytų žydų, atimti jų brangenybes [Ignatavičius, 1942.1942.01.15].

Mūsų sargybiniai labai nepatenkinti girtaujančia savo vadovybe (XII bat.). Girdi, duotume po 5 markes už bilietą ir eitume pasižiūrėti vadų, kada jie bus negirti [Ignatavičius, 1942.1942.02.28].

I 10 v. šv. Mišias atėjo truputį daugiau lietuvių karių. Iškėliau pamoksle mintį, kad ir šiais neramiais laikais Kristus kalba žmogui kaip ir kiekvienu kitu metu. Tas mintis keldamas turėjau mintį, kad daugiau lietuviams kariams nebūtų primetamas nematyto žiaurumo darbas – žydų šaudymas. Gal Dievas duos, jie mano mintis supratę, nepildys kažkieno baisaus įsakymo [Ignatavičius, 1942, III. 01].

Kai kuriose publikacijose teigiama, kad kunigas atvyko į policijos batalioną jau po to, kai 1941 metais batalionas būdavo panaudojamas žydams šaudyti. Masinės žudynės baigėsi, bet pavienių žydų persekiojimas ir naikinimas tęsėsi ir 1942 metais, jame dalyvavo 12-to bataliono kareiviai. Štai 1942 metų kovo 2 dienos įrašas dienoraštyje:

Bebūnant štabe išgirdau baisų dalyką: yra keletas (ar 7) kareiviai, kurie daugiau nenori tarnauti ir nepasirašę vokiškų pasižadėjimų, bet jei žydus šaudyti, tai gerai, eis pirmieji. Iš viso, kas skiriamas sargyboms į Minsko žydų getho, neatsiranda nė vieno sergančio ir negalinčio. Ten mat šio to gali gauti.

Vakare nuo kokios 6 v.v. nuolat pyškėjo šūviai mieste. Pasirodė, kad žydai būriais buvo vedami įvairiomis kryptimis iš getho. Kai kurie bėgo. Tai tuos ir šaudė vokiečiai, baltgudžių policininkai ir trys lietuvių uniformą dėvį (plėšikai!). Negalėjau klausytis jaunojo zakristijono pasakojimo, kad ir pas juos atbėgęs vienas, kokių 16 m. žydukas, baltas kaip drobė, vienmarškinis ir prašėsi apsiausto. Negavęs toliau nubėgo. Mat jis buvo pabėgęs iš getho. Daug žydų gulėję gatvėje negyvų [Ignatavičius, 1942].

Tai kėlė moralinę koliziją- ar leistina, ar verta kunigui su tokiais kareiviais bendrauti. Tačiau- O Jėzus atsiliepė: „Ne sveikiesiems reikia gydytojo, bet ligoniams. Aš atėjau šaukti į atgailą ne teisiųjų, o nusidėjėlių [Evangelija].

III.4.

Buvau Civilgefängnisse, ieškojau lietuvio kario suimto. Žmonės-sargai atrodė gana žmoniškai. Kažin ar tokie jie būna ištikrųjų su čia papuolančiais nelaimingaisiais. Tai ne žydus tvarkyti, kurie varomi į mirtį, eina kaip ožkos. Girdėjau, kad vedant keturis komunistus sušaudyti, jie įniršę puolę prižiūrėtojus. Stipriai (juos) sumušė. Bet vistiek nepabėgo. Buvo sušaudyti [Ignatavičius, 1942].

Jau nuo lietuvių dalinių pasiuntimo į Gudiją į juos buvo žiūrima kaip į antrarūšius, galima laikyti, kad panašiai kaip į vlasovininkus. 1941 metų gruodį atvykęs kunigas rado lietuvius utėlėmis aptekusius ir pačią pirmą nakvynę buvo apkandžiotas.

Kapeliono padėčiai kariuomenėje būdinga moralinės kolizijos ir akivaizdžiai prieštaringos situacijos. Visuose karuose dvasininkai pirmiausia turėjo kovoti su paties karo morale. Kapelionai privalo patarnauti kariškiams karo metu, kaip saviems parapijiečiams, bet ką daryti, kai pastarųjų tikslas kuo daugiau pažeisti penktąjį Dievo įsakymą „Nežudyk“. Skirtingai nuo Pirmojo pasaulinio karo, Reicho ir SSSR tikslas Antrajame pasauliniame kare buvo nevien teritorijų užkariavimas, bet kitos totalitarinės ideologijos nešėjų sunaikinimas.

Vokiečių pusėje kapelionai buvo įdarbinti kraštutinio šovinizmo ir priešiškos krikščionybei valstybės kariuomenėje. Tad kunigą okupantų ginkluotose pajėgose galima būtų įtarti esant pritariančiu nacių politikai. Jau pabuvoję po žvarbia Stalino saule, bet dar nepatyrę nacių „Naujosios tvarkos“ (Neue Ordnung, vok.k.) dauguma Lietuvos gyventojų pritarė vokiečių armijos įžengimui į Lietuvą. Tai atrodė mažesnės blogybės pasirinkimas iš dviejų blogybių - bolševikinio ir nacių režimų. Gretimoje Lenkijoje padėtis buvo atvirkščia, jie pirmieji patyrė, ką reiškia būti slavais- žemesnės rasės žmonėmis.

Nacių laikų vokiečių armijos katalikų kapelionų atveju klausimas yra ne tik, koks buvo jų elgesys, bet ir kodėl jie elgėsi taip. Pirma, ar jų pažiūros ir elgesys pagrindiniais klausimais sutapo su nacių ideologija. Antra, kam kapelionai buvo ištikimi visų pirma- valstybei su jos oficialia ideologija, žmonėms ar Bažnyčios taisyklėms, ir kokį jie jautė skirtumą tarp šių trijų sferų. Trečia, kiek kapelionų veikla atitiko jų įsitikinimus ir motyvus. Galiausiai, koks tapo katalikų kapelionų įvaizdis ir kokias išvadas galima padaryti [Lewis, 2004].

1941 metais vokiečių kariuomenėje tarnavo 560 katalikų kapelionų. 1941 m. gegužės mėn. buvo įsakyta visus jėzuitus pašalinti iš kariuomenės. Po mėnesio jėzuitai buvo surinkti ir išsiųsti į darbo stovyklas. 1942 metais buvo uždrausta siųsti naujus vieton užmuštųjų, susirgusiųjų ir pan., todėl kapelionų skaičius mažėjo. 1945 m. balandžio 29 d., kai Dachau konclageris buvo sąjungininkų išlaisvintas, joje rasti įkalinti 326 vokiečių katalikų kunigai [Lewis, 2004].

1943 metais 424 katalikų dvasininkai tarnavo kapelionais, su priskirtais jiems karininko laipsniais. Daug iš jų atminčiai pasižymėdavos dienos įvykius ir įspūdžius. 2004 metais Lewis'o paskelbtame tyrime panaudota 83 katalikų kapelionų pasakojimų ištraukos (tai maždaug 20% visų katalikų kapelionų) ir Josef Perau bei Ernst Tewes prisiminimų knygos. J. Perau dienoraštis yra vienas iš išsamiausių Vokietijos katalikų kapelionų patirties įrašų, o nuėjusio iki Stalingrado E. Tewes prisiminimai verti dėmesio todėl, kad jis atkreipia dėmesį į nesutarimus su

protestantais ir hitlerine Vokiečių krikščionių bažnyčia (Deutsche Christen), t.y. su nacistiškai nusiteikusiais bendradarbiais, Tik vienas iš tyrimo kapelionų, Ruediger, parodė palankumą nacizmui, tiesa, jo prisiminimai buvo paskelbti 1940 m. ir patvirtinti nacių propagandos ministerijos [Lewis, 2004].

Kunigai J. Perau (1910–2004), E. Tewes (1908-1998) ir Z Ignatavičius (1909-1975) vienmečiai, visi tarnavo Rytų fronte. Abu vokiečių kunigai pradėjo kapeliono darbą karo ligoninėse, didžiąją šio laikotarpio dalį jų pareiga buvo suteikti religinius patarnavimus ir paguosti sužeistuosius ir nebepagydomus. Vėliau darbą jie tęsė fronto daliniuose.

Katalikų kapelionų, tokių kaip Josef Perau ir Ernst Tewes, motyvai buvo humanistiniai, jų pažiūros visiškai skiriasi nuo nacių lyderių propagandos ir rasistinių idėjų apie žydų ir slavų nevisavertiškumą, konflikto moralę ir žiaurumų būtinybę. Veiksmai ir žodžiai rodo, kad šie dvasininkai pirmiausia buvo ištikimi Bažnyčios mokymui, antra, žmonėms, kuriems jie tarnavo, ir trečia, jei apskritai, taip buvo, nacių valstybei. Pirmutinis uždavinys buvo išklaudyti mirštančių kareivių išpažintis, suteikti jiems paskutines paslaugas. Daugelis sužeistųjų džiaugėsi susitikę su kapelionu, tačiau ypač karininkų ligoninėse jis dažnai būdavo visiškai nepageidaujamas [Lewis, 2004].

Vokietijos katalikų hierarchijos lojalumas nacių politikai rėmėsi ta pačia prioritetų tvarka, tačiau buvo labiau susijęs su vokiečių karine sėkme. Tiksliau sakant, vokiečių vyskupai palaikė šovinistinę liniją, kol karas neatsigrėžė į vokiečius [Lewis, 2004]. Bandyta sukurti nacionalsocialistinę krikščionybę, ir ji įgijo tam tikrą populiarumą. Teritoriškai ribota konfesija tampa priklausoma nuo vietinės valdžios, skirtingai nuo centralizuotos katalikybės, todėl panašių pastangų 1944-1949 m. ėmėsi ir sovietų valdžia, bandydama įsteigti tautinę, nepriklausomą nuo Vatikano, katalikų Bažnyčią Lietuvoje.

Oršos geležinkelio stotyje ilgokai lūkuriavau sekančio traukinio į Toločiną. ...Vienas puskarininkis, sužinojęs, kad esu kunigas, ėmė man karštai aiškinti nacionalsocialistinę santvarką. Anksčiau jis buvęs labai karštas marksistas, dabar — dar karščiau ginąs indogermaniškos rasės doktriną. Lietuvis vokiečiui priimtinas — tas pats kraujas (arijas). Tik žydai ir slavai nepakenčiami. Pasisakė, kad poteries kalba tik lenkiškai — kilęs iš Silezijos. Motinos pavardė Ogurck [Ignonis, 2007, 110 p.].

Svarstant, kodėl nesipriešino žydai ar tremiamieji į Sibirą, juk jų būta daugiau nei sargybinių, pasitaiko priekaištas- juk galėjo. Arba aptariant nebendradarbiavusių su naciais

kunigų veiklą, kodėl jie nesipriešino aktyviai, jei nepritarė naciams. Tai tas pats komunistinių Raudonosios armijos karinių statutų požiūris, kuriuose nebuvo sąvokos „nelaisvė“ [плён, rusų k.] ir visi patekusių į nelaisvę buvo laikomi išdavikais. Trūko organizuotos jėgos, kuri fiziškai paremtų dvasininkus- nacių priešininkus, sušaudymui pasmerktus žydus kaip kad, pvz., SSSR rėmė sovietinius partizanus.

Buvo tokių, kurie priešinosi antisemitizmui ir paniekai „menkavertėms“ tautoms ir apie tai kalbėjo atvirai, pvz., vienas Išpažinimo bažnyčios (Bekennende Kirche), atsisakiusios jungtis į nacistinę Vokietijos krikščionių bažnyčią (Deutsche Christen), įkūrėjų, protestantų teologas Dytrichas Bonhioferis (Dietrich Bonhoeffer, 1909- 1945), suimtas 1943 m. ir pakartas 1945. Laiškuose iš kalėjimo, surinktuose į Bonhioferio citatų rinkinį skaitome:

Veiksmas atsiranda ne iš minties, bet iš pasirengimo atsakomybei.

Mes jau kadaise išmokome pamatyti didžiuosius pasaulio istorijos įvykius iš apačios, iš atstumtųjų, įtariamųjų, skriaudžiamųjų perspektyvos - trumpai tariant, iš kenčiančiųjų perspektyvos. Paprastas laukimas ir stebėjimas tai ne krikščionių elgesys. Krikščionys yra pašaukti užuojautai ir veiksmui [Bonhoeffer, 1967]. Bonhioferis elgėsi taip kaip mąstė, be nuolaidų baimei.

Lietuvis karo kapelionas susidūrė su tomis pačiomis moralinėmis problemomis kaip ir kapelionai vokiečiai. Tačiau dėl jo tautybės, auklėjimo ir veiklos aplinkos jo prioritetai dėtėsi kitaip nei vokiečių kapelionų. Vokietijos protestantai buvo suskilę, dauguma pritarė nacionasocialistinei ideologijai, iš 18 tūkst. protestantų pastorių dauguma- 13 tūkstančių (72 proc.) priklausė nacistinei Vokietijos krikščionių bažnyčiai [McElroy, 2013]. Ši organizacija atmetė Senąjį testamentą, šalino visas vietas Naujajame, kuriose teigiamai atsiliepiama apie žydus, teko paskelbti, kad Kristus - arijas. Nors sausumos kariuomenės katalikų vyskupas Rarkowski laikėsi pronacinių pažiūrų, bet katalikų dvasininkai buvo mažiau paveikti nacionalsocialistinės propagandos, nes pavaldūs ne Vokietijoje reziduojančiam Romos popiežiui. Nacių galimybės juos paveikti buvo mažesnės nei teritorinę Vokietijos protestantų bažnyčią.

Su nevokiečiais žemesnės rasės Rytų europiečiais kalba trumpa. Z. Ignatavičiaus aplinkoje pernelyg gausu sušaudytų lenkų kunigų, jie laiškų iš kalėjimo nerašinėjo. Nevokiečiui dvasininkui pasirinkimas menkas: arba garsiai nesutikęs su Reicho politika, greitai bus suimtas ir sušaudytas, mažai ką tespėjęs nuveikti arba vengsi draudžiamų temų, bet primindamas kariams apaštalių žodžius ir gyvenimą, ragindamas nesužvėrėti gal nuveiksi daugiau ir gal liksi gyvas.

Pavojingais momentais Ignatavičiui labai padėjo nusistatymas dėvėti Lietuvos karininko uniformą.

Nežmoniškas vokiečių elgesys su belaisviais, žydais ir vietinių gyventojų niekinimas, bataliono karių moralės stoka, nuolatiniai rūpesčiai dėl rytojaus kaupė įtampą kunigo sąmonėje. Gudijoje privalėjo atlikinėti kasdienes pareigas, tai slopino nervinį nuovargį. 1942 metų liepos pabaigoje Ignatavičius rado galimybę apsilankyti gimtojoje Vilkijoje. Tikėjosi, kad Lietuvoje kunigai sąžiningai aria savo dirvonus. Deja. Pakeliui iš Kauno į Vilkiją *Išlipau /iš garlaivio/ Kulautuvoje. Radau atostogaujantį kunigą Raštutį ir dar šešis kunigus. Man besikalbant atvyko vienas vietos gyventojas prašyti pakrikštyti kūdikį. Kun. Raštutis lakoniškai atsisakė teisindamasis silpna sveikata. ...Aš, kaip svečias, neiškenčiau ir patariau neišsisukinėti „silpna sveikata“, o tiesiog nurodyti priežastį ...- krikštamotė buvo palikusi vyrą moteris. Kapelionas, vienas, bombų ir minų išdaužytais keliais, atsitiktiniu transportu, alkanas, nemigęs, klaidžioja R. Gudijos plotuose pas tikinčiuosius, o štai septyni sotūs kunigai žiūri į prašantį pagalbos žmogų ir nemato jo. Domėjausi ir kitais Kulautuvoje esančiais kunigais. Ilgėjausi dvasinio kontakto, sielos jautrumo – mažai teradau. Jaučiausi jų tarpe svetimas* [Ignonis, 2007, 137 p.].

Atrodytų, nei šūvių, nei kariškių visur aplinkui, gali ramiai atsisėsti už stalo, nebereikia nieko bijoti, gali džiaugtis poilsiu. Susikaupusi nervinė įtampa sprogo: *Sekančios dienos rekolekcijų dalis mane aštriai sukrėtė. Nežinau, kodėl įpuoliau gilion apatijon. Nebemielos tapo rekolekcijų vadovo keliamos ir nagrinėjamos mintys. Bedugnis nerimas apėmė sielą, neradau sau vietos. Stebėjausi ir negalėjau suprasti, kas atsitiko? Atrodė, kad esu visiškai Viešpaties Dievo atmestas ir visos viltys žuvo. ... Ar nepajėgiau susikoncentruoti, įsigilinti, ar mano nervai per daug nusialino nuolatinuose pavojuose Gudijoje?* [Ignonis, 2007, 141p.].

Ką gi, gyvenimas rieda tik pirmyn. Šalin depresiją. Reikia grįžti. Aplankė Kaišiadoryse įsikūrusį vyskupą T. Matulionį, kuris priėmė labai džiaugsmingai. ... *Artėja laikas atsisveikinti su Lietuva, kurią dabar jau nežinau, kada teks pamatyti, gal niekuomet?* [Ignonis, 2007, 146 p.].

Pradžioje, 1942 metais, kapelionas tvirtai laikėsi bažnytinių kanonų, pvz., kunigas negali laiminti katalikės ir ortodokso vedybų, nepriimtini gyventojų papročiai. *Kartais nemaloniai keisti gudų papročiai: ištisos šeimos susėdusios ant savo artimųjų kapų linksmi puotauja, kiti gerokai išgėrę. Girtuoliavimas savaime yda, dargi kapinėse! Reikėtų tam kelią užkirsti, bet gražiais žodžiais čia jau nieko nepasiseks, paprotys giliai įsišaknijęs* [Ignonis, 2007, 166 p.].

Bet kitais metais prisiminimuose jau randame ...*buvau paprašytas pašventinti mirusiojo kapą....Linksmi nusiteikę žmoneliai valgė ir vaišinosi vodka prie mirusiojo kapo. Kunigas pasipiktino- kaip taip galima elgtis amžinos ramybės vietoje. Bet vienas man švelniai ir ramiai paaiškino: nesistebėkite, kunige, mes gerbiame mirusiuosius. Mes gerai žinome, kad čia ilsisi mūsų brangūs artimieji...* [Ignonis, 2007, 223 p.].

Jau minėtas įvykis, kai į miestą X atvažiavęs Z. Ignatavičius vokiečių komendantūroje buvo pasiūstas lauk. Jis buvo atvykęs padėti tikintiesiems ir patikrinti ar iš tiesų zakristijonas apsiėmė eiti kunigo pareigas- laikyti mišias, klausyti išpažinčių. Vokietis kapelionas, kuris papasakojo apie tokį šventvagišką veiksmą bijojo, ką nors daryti, nes jam griežtai uždrausta veikti tarp civilių. Uždrausta buvo ir Ignatavičiui.

Tuoju aplankiau miesto burmistrą, kuris priėmė labai maloniai, nors pats buvo ortodoksas. Jis pasakojo, kad įpareigojęs batiušką, kad gelbėtų religinėse funkcijose, improvizuotam katalikų „kunigui“. ...Burmistras nuoširdžiai pasakojo:

– ... *katalikai daugelį kartų kreipėsi į mane, prašydami surasti jiems kunigą. Bet, kur aš jį galėjau rasti? Eik per didžiausius plotus – tikro kunigo nerasi nei su žiburiu. Tai ką gi aš turėjau daryti? Asmeniškai pažinojau tą pilietį, kuris anksčiau buvo zakristijonas, o komunistams atėmus bažnyčią, per visą laiką dirbęs vaikų darželyje. Taigi, žmonių prašomas, aš jį pakviečiau ir prikalbėjau, kad bent laikinai (mūsų popui padedant) prisiimtų kunigo pareigas. Pagalvojęs, šis teisingas ir geras žmogus sutiko. Tai ir viskas.*

Gera supratau, kad vietos katalikų intencijos buvo geros ir teisingos: jie bet kokia kaina norėjo turėti „savo kunigą“. Burmistro (ortodokso) noras pasitarnauti vietos katalikams, buvo nuoširdus ir geras. Gi, popo noras nedaryti katalikams sunkumų, taip pat nerodė blogos valios. Tas teisingas pilietis prisiimdamas (bent laikinai) kunigo pareigas tenorėjo, kad katalikai galėtų savo apeigomis melstis bažnyčioje. Sujungus šitų visų gerų žmonių teisingas intencijas – vis tiek gavosi skaudus šventvagiškas nusikaltimas. Katalikų Bažnyčia, bent kol kas, tokių reiškinių neteisina ir netoleruoja [Ignonis, 2007, 103 p.].

Atvykusiam iš Lietuvos kunigui toks įvykis atrodė šventvagiškas, vietiniams Rytų Gudijos gyventojams irgi nepagirtinas, bet bėda vertė. Išvaikius dvasininkus, tikintieji savo religiniams poreikiams rinkdavosi cerkvėse, butuose, kunigą atstodavo kas nors daugiau apeigose nusimanantis. Apie tai 1938 metais raporte praneša BSSR Vidaus reikalų komisaras: *Eilėje vietovių tikintieji susirenka cerkvėse ir atlieka bažnytines apeigas patys, be*

popų,...Rogačiovo mieste religingų moterų grupė ...vaikšto po tikinčiųjų namus, kur atlieka religines apeigas be popų- krikštija vaikus, atgieda mirusiųsiuosius...buvęs psalmių giedotojas Kravčionok, 50 metų, pas save namuose...surinko religininkus..ir vaikščiojo apie namą su ikonomis [Калинина, 2012, 192 p.].

Kaip žmogus kunigas supranta, kad žmonės džiaugtųsi, galėdami susituokti maldos namuose, kaip darė jų tėvai, bet katalikui kunigui tai visai nepriimtina, kol jie neatliks privalomų formalumų.

Sekmadienio pamaldose, nors žmonių buvo gausiai susirinkę, pamokslo nesakiau, tik pakalbėjau apie civilinių jungtinių žalą, kurios Dievo akyse neturi jokios, net mažiausios vertės, jeigu nėra palaimintos...Sunku sutvarkyti moterystės sakramentą didelės daugumos žmonių, kurių šeimos sulipdytos iš kitų suardytų šeimų. Blogiausia, kad jų jungtuvės...sudarytos ...katalikų bažnyčiose ar ortodoksų cerkvėse, vadinasi, nesugriaunamos [Ignonis, 2005, 167 p.].

Pirmaisiais darbo Gudijoje metais iš trijų galimų karo kapeliono tarnystės prioritetų Ignatavičius buvo ištikimas tik Bažnyčios mokymui ir paramai vargstantiems žmonėms. Trečiajam prioritetui –nacių politikai okupuotose teritorijose nepritarė niekada. *Keletas lietuvių karių, grįžtančių⁸ iš atostogų atvyko į Minską, teiraudamiesi 255-ojo bataliono, bet niekas nežinojo to bataliono stovėjimo vietos. Taip jie ir klaidžiojo...Pagaliau jiems nedviprasmiškai pasakiau- tegul jie patys gerai pagalvoja, kokia kryptimi turi vykti.. Jie greitai suprato.. ir už valandos laiko jau buvo dingę...sugrįžo į Lietuvą... Vakar 12-ojo bataliono vyrai atvežė sunkiai sužeistą (desantininkų) viršilą...Jaunas vyras pasisakė esąs katalikas ir kovoja už sovietinę tvarką. Laikėsi vyriškai. Lietuviams jis tyčiodamasis pareiškė: Aš kovoju už idealą, o jūs patys nežinote už ką. Jūs tarnaujate savo pavergėjams vokiečiams [Ignonis, 2007,191 p.].*

Matydamas, kad vietiniai gyventojai okupantams yra tik laikino naudojimo daiktai, jausdamas jų neviltį, kapelionas tampa vis mažiau bažnytiškai principingas. 1943 metų pabaigoje į jį kreipėsi ortodoksas, kelioliką metų gyvenęs be santuokos su katalike, norėdamas religiškai sutvarkyti savo šeimos ryšius. *Santuokos sakranmentą suteikiau jiems namuose. Galvoju, kad tuo nenusikaltau Katalikų Bažnyčios nuostatomis...pasakiau ortodoksams ir katalikams: reikia visiems dėti didžiausias pastangas, kad tarp abiejų religijų pagaliau būtų taika ir broliška vienybė [Ignonis, 2007, 202 p.].* Tai atitinka dabartinę katalikų Bažnyčios poziciją, atsakant į klausimą ar galimos vedybų apeigos cerkvėje, jei, pvz., vyriškis ortodoksas, o moteris katalikė.

---

⁸ 1943 metų ruduo

Atsakymas: galima, bet privaloma apie padėtį pranešti cerkvės klebonui (настоятель, rusų k.) [Вопросы, 2013].

Kaip bebūtų aiškinamas žinomas pamokymas, kad užgautas per dešinį skruostą, atsuk jam ir kairįjį, bet susidūręs su realybe Ignatavičius rašo: *aš visa širdimi esu priešingas kataliko dviveidiškumui....nebijok, kad jis tau vožia per galvą su akmeniu – širdyje jis puoselėja gražiausią gėlę. Bėda ta, kad jis nemuša su gėle, bet su akmeniu* [Ignonis, 2007, 187 p.].

Pokalbyje su vokiečių kapelionu, besiskundžiančiu, kad negali aptarnauti civilių, nes valdžia draudžianti, Ignatavičius suabejojo ar tai pateisinama priežastis. *Jis man pritarė, bet atsisveikindamas priminė krikščionišką nuosaikumą, protingumą ir atsargumą. Aš nesutikau, nes besivaikydami tariamo nuosaikumo leidžiame iš po mūsų akių vogti ir naikinti didžiausias dvasines vertybes* [Ignonis, 2007, 112 p.]. Tai visai Bonhioferio mintis- krikščionys neturi nuošaliai tūnoti, jie pašaukti veikti. *Leidžiame iš po mūsų akių vogti ir naikinti didžiausias dvasines vertybes* šiandien Europos Sąjungoje skamba visai šiuolaikiškai, tik vietoje žodžių *nuosaikumas* ir *protingumas* manipuluojama sąvokomis *politikorektiškumas, tolerancija, vertybių reliatyvumas*.

Po Naujųjų 1944 metų į parapijos namus atėjo jaunas vyras. *Buvęs pamokytas radistu ir pasiųstas šnipinėti į rusų užfrontę...Dabar jis vokiečių siunčiamas į Rygą... Ilgai jį įkalbinėjau, kad paskubėtų susitaikyti su Dievu, mestų savo ... pareigas ir iš Rygos mėgintų pasiekti Lietuvą* [Ignonis, 2007, 206 p.].

Dveji metai batalione nepraėjo be pėdsako kunigo sąmonėje. Užaugęs padorioje darbščioje šeimoje jis tikėjosi, kad dauguma tautiečių irgi verti pagarbos. Įžengiant į 1944 metus maironiškai romantiškas kunigas jau nebėra švelnus patarėjas. Jei už nusikaltimus prieš vietos gyventojus net okupantai vokiečiai lietuvius kareivius uždarė kalėjiman, apgailestauti jų likimo neverta.

Daug jų religinių reikalų tenka tvarkyti, kad tik sunkiai atitrukdamas tegaliu bėgčiomis lankyti karo kalėjime esančius karius. Tas tiesa: ne idealizmas juos čia sugrūdo, o dažniausiai samagonas, plėšimai, net žmogžudystės. Ne vienas iš jų – recidyvistas, pakartotinai čia patekęs.

Turėjome religinį moralinį pašnekesį....Atvirai jiems kalbėjau nepataikaudamas ir neapgailestaudamas jų likimo, kad vos prieš kelias dienas vieną jų draugą išsivedžiau iš kalėjimo, pernakvinau, pavalgydinau, aprūpinau šventais Sakramentais ir būtiniausiais reikmenimis. Ir tą pačią dieną į batalioną jis grįžo kiauliškai pasigėręs, tenai sukėlė žiauriai

kruvinas muštynes ir vėl buvo areštuotas. Toks šiandien yra „svajingai jautrus romantikos dainų lietuvis“ [Ignonis, 2007, 202 p.].

Skaudi istorinė patirtis ir atkakli sovietų propaganda įtvirtino vienų sovietinėje aplinkoje augusiųjų sąmonėje aukos vaidmenį ir polinkį tylėti arba teisintis, kitų sąmonėje dėkingumą, nostalgiją sovietinei tvarkai. Z. Ignatavičius nepakentė bet kurios totalitarinės santvarkos, tiek nacių tiek sovietų, bet ne tų tautų žmonių. Galėjo mesti kapeliono darbą, sakydamas, kad vokiečiai jam nuolat grąšina, o taip iš tiesų atsitiko ne kartą, ir iš Gudijos grįžti į seminariją ar užsiimti pastoracine veikla Lietuvos parapijoje. Bet tai buvo darbas, kurio nei vienas kitas Lietuvos kunigas neapsiėmė, jei neužskaitysime trumpalaikių priešokių. Ignatavičius nesutiko nei vieno dvasininko iš Lietuvos, nuvykusio į rytus už Minsko. Tai buvo darbas, apie kurį sakoma: jei ne aš, tai kas padarys?

Su vokiečiais-dvasininkais Ignatavičius susitikdavo tik atsitiktinai, visokių pažiūrų konfratrų pasitaikė.

Pamaldų metu pastebėjau bažnyčioje...vokiečių kariškį,...Vokiečių karo kapelionas...pasakojo, kad jam neleidžiama aptarnauti civilių gyventojų kariuomenės okupuotose šalyse. Griežtas nacių valdžios draudimas. Priešingu atveju, grasoma visiškai panaikinti karo kapelionų buvimą vokiečių kariuomenėje. Ta proga aš jo paklausiau: o kas būtų atsitikę, jeigu šventasis Paulius būtų paklausęs valdžios draudimo neskelbti ir neplatinti krikščionybės? Ar labai daug mes šiandien beturėtume katalikų? [Ignonis, 2007, 112 p.].

Tuo metu kažkas pradėjo belstis į duris. Susirūpinau, kas galėtų būti? Vėl du vokiečiai laukė. Kunigai, dirbantieji fronto zonoje — sanitarijoje. Iki šiol jie buvę prie Smolensko, dabar evakuoti į Minską. Jų vienas visai neblogai kalba lenkiškai. Ir Smolenske jiedu slaptai darbavosi vietos katalikų tarpe. ...

Vis dažniau gaunu įsitikinti, kad ir vokiečių katalikų tarpe esama pasišventėlių Viešpaties Dievo garbei. Jie rizikuoja sulaužyti karinės valdžios įsakymus, už ką geriausiu atveju — atsidurtų koncentracijos stovykloje . . . [Ignonis, 2007, 29 p.].

Ilgiau ir atviriau pasikalbėdavo su slovakų divizijos kapelionais, jų buvo net aštuoni. *Slovakų kunigai-kapelionai man nuoširdžiai pasižadėjo paveikti jų generolus, kad įtaigotų Vokietijos karo vadus, kad jų karas jau praloštas ir tik LAISVA Europa tegali nugalėti komunizmą. Todėl pirmiausia turi deklaruoti Lietuvos-Gudijos ir visų pavergtų tautų pilną laisvę ir nepriklausomybę ... —*

Gerai žinau, kad mano planai — tik svajonė. Utopija! Pažįstu vokiečius — jie niekada nesutiks, kad bent kuri Rytų Europos tauta atgautų laisvę. Jie geriau pražūtin nuves ir pačią Vokietiją, bet savo ost-politikos neatsisakys [Ignonis, 2007, 161 p.].

Karas klostėsi nacių nenaudai. Buvo keli atvejai, kai kunigą Zenoną SS karininkai galėjo ir nušauti. Frontui artėjant prie Minsko gestapas itin aršiai ieškojo raudonųjų šnipų, diversantų, sabotažininkų.

Policija buvo aiškiai nepakankamai aprūpinama drabužiais, avalyne, maisto kortelėmis, butais ir kitais pragyvenimui reikalingais dalykais. Nuo karo pradžios iki 1944 m. lietuvių policija (šešiams tūkstančiams vyrų per dvejus metus- aut. pastaba) gavo 616 porų aulinių ir 3799 poras suvarstomų batų. 1362 policininkai išvis negavo jokių batų, o gavusieji juos suavėjo [Bubnys, 2004].

1944 m. sausio 6 d. duomenimis, lietuvių policija buvo taip ginkluota: 5734 policininkai turėjo 5357 šautuvus, 1335 pistoletus, 1 sunkųjį kulkosvaidį, 39 lengvuosius kulkosvaidžius ir 22 automatinius pistoletus [Bubnys, 2004]. Palyginimui- Baltarusijos sovietiniai partizanai iš Raudonosios armijos Vyriausiosios artilerijos valdybos per nepilnus keturis mėnesius nuo 1942.09.15 iki 1943.01.01 gavo 3762 automatus, 2106 karabinus, 2207 šautuvus, 444 kulkosvaidžius [Материально-техническое, 2012].

Gudijoje tarnavo ne vien lietuvių policijos daliniai, jų turimų ir partizanų gautų ginklų skaičius ne viską sako. Krinta į akis skirtingos įvairių tipų ginklų skaičiaus proporcijos. Dauguma policininkų buvo ginkluoti ranka užtaisomais šautuvais, šaunančiais pavienius šūvius. Šautuvų ir automatinų pistoletų skaičiaus santykis 243:1, automatai retenybė. Tarp tiekiamų partizanams ginklų dauguma moderniškai didelės greitošaudos ginklai, šautuvų ir automatų santykis 1:1,8, automatizuotų būta ir karabinų. Partizanų arsenale vyravo moderniškai automatiniai ginklai, o lietuvių dalinių ginkluotė primena Pirmojo pasaulinio karo laikus. Prastai ginkluoti policininkai tiko tik prieš gyventojus, susirėmę su didesniais partizanų būriais jie patirdavo pralaimėjimų ir nemažų nuostolių.

Dėl visų šių priežasčių ir patriotinio tikslo stokos lietuvių policijoje suvešėjo girtuoklystė ir dezertyravimas. Kovos dvasios batalionuose- jokios. Vokiečių saugumo policijos ir SD vado Lietuvoje ataskaitoje rašoma, kad *1943 metų vasario 3 d. vienas lietuvių policijos batalionas iš Vilniaus turėjo vykti į frontą. Naktį iš vasario 1-osios į 2-ąją iš šio bataliono pabėgo 171 karys. 56 bėglius vokiečių policija suėmė. Šį įvykį nagrinėjo SS ir policijos teismas. Buvo paskirtos*

įvairios laisvės atėmimo bausmės ir paskelbtas vienas mirties nuosprendis. 1944 m. kovo 11 d. tvarkos policijos vadas Lietuvoje Vilniaus miesto policijos vadui pranešė apie 150 vyrų pabėgimą iš 256-ojo lietuvių policijos bataliono Daugpilyje [Bubnys, 2004].

Šiuose epizoduose iš batalionų pabėgo apie 30 % karių (sukomplektuotame batalione 556 kariai). Nepaisant grasinimų, bausmės už dezertyravimą buvo gana švelnios, nes trūko užnugario kareivių, buvo skelbta amnestija dezertyrams. Palyginimui- kovos dvasios svarba: SSSR-Vokietijos fronte iš Raudonosios armijos dezertyravo 1,7 mln. karių, t.y. apie 4-5% visų mobilizuotųjų (iš jų sušaudyta 150 tūkst.), Reicho armijoje iki beviltiško pakrikimo 1945 pavasarį buvo teista 0,035 mln. vokiečių-dezertyrų, penkias dešimtis kartų mažiau (iš jų 15 tūkst. sušaudyta) [Юфеев, 2016].

Dėl karių dezertyravimo, sovietų armijos artėjimo, antipartizaninės akcijose patirtų nuostolių, sunkių tarnybos sąlygų, nuolatinės rizikos, kovos idealo nebuvimo, vokiečių elgesio su kariais ir dėl tariamų ryšių su sovietų partizanais, batalionu nebepasitikėjo ir vokiečiai. *...pavienės policijos tarnybos ryšių karininko V. Reivyčio pranešime nurodyta, kad dezertyruoti skatinanti ir prieš propagandą (inteligentijos, Bažnyčios, aukšto rango tarnautojų ir dalies karininkų), klausianti: „Dėl ko kariaujama?“* [Bubnys, 2004].

Džiaugsmo dirbant karo kapelionu Gudijoje kliuvo mažai. Prisiminimuose paminėtas tik vienas, suteikęs didžiulį džiaugsmą, įvykis. Po susitikimo su zakristijonu-kunigu kapelionas atlaikė mišias. *Po šventos Evangelijos pradėjau pamokslą žodžiais, kurie man plaukė tiesiog iš širdies...Visa bažnyčia /po mišių/ užė ir kuždėjosi. Atrodė, kad šita didžiulė minia yra iš gilaus sapno atsibudusi. Tėvai paskubomis ruošė vaikučius krikštijimui. Daugelis žmonių apsupo popą ir su juo kalbėjosi. Popas buvo giliai užsimąstęs ir susirūpinęs.*

Tik vėliau patyriau, kad žmonės jo klausinėjo:

– Ar šis yra tikras kunigas?

Batiuška jiems rūščiai atrėžęs:

– Argi nematėt?! Ar negirdėjot? Tikrai tikriausias katalikų kunigas galėjo šitaip kalbėti ir taip jautriai, taip iškilmingai praveisti pamaldas.

....Nuo dabar mano čia buvimas jau nekėlė rūpesčių. Visur ir visi stengėsi nuoširdžiausiai padėti [Ignonis, 2007, 105 p.].

Dažniausiai teko lankytis ten, kur reikėjo pagalbos. Stiprus pareigos jausmas ir visiškas pasitikėjimas Dievo valia suteikė jėgų atlikti daugiau nei, rodos, neįmanomus darbus. Sovietų

partizanai taikėsi jį užmušti, nes jis bendravo su okupantais, okupantams painiojosi kaip gyvas priekaištas, lenkų nacionalistai tykojo už tai, kad pabrėždavo savo lietuviybę, o lietuviams savisaugos batalione kliuvo raginimais žmoniškai elgtis. Kapelionas džiaugėsi sutikęs padorų žmogų. Deja, dauguma sutiktųjų kare atskleidė tik savo blogąsias savybes- sadizmą, cinizmą, gobšumą.

Zenono Ignatavičiaus - Lietuvos patrioto širdžiai, aišku, artimesni lietuviai, bet kaip dvasiškiui svarbiausia yra amžinieji dešimt Dievo Įsakymų, visa kita- tautybė, padėtis visuomenėje, net katalikybė- antraeiliai dalykai.

Lietuviams teko stebėti vokiečių žiaurumus su kaimų gyventojais. Vežamieji pro Spočaką vis klausinėję sutiktus lietuvius:

– Broliai, lietuviai, ar nematėte B.?

– Ar nematėte N.?

Kai kurie Spočako gyventojai jiems atsakydavo:

– Matėme, taip: jie krito už Ojczyzną...Tenka vistiek sutikti, kad gilus ir jaudinantis lenkų patriotizmas [Ignonis, 2007,149 p.].

Naciai griežtai draudė kunigams vykti į Gudiją civilinių gyventojų reikalais. Vilniaus arkivyskupijos siųsti kunigai buvo arba sušaudyti arba jų likimas nežinomas, tarp jų ir keletas su kuriais autorius bendravo. Vienintelis kelias padėti tikintiesiems Gudijoje buvo tapti karo kapelionu.

Darbo dirva buvo plati, ypač tarp vietinių gyventojų. Bet darbas buvo sunkus ir pavojingas tiek dėl karo eigos tiek dėl politinių aplinkybių. Kiekviena žingsnyje reikėjo daug atsargumo, išminties ir takto. Be to ir su vietiniais gyventojais santykių palaikymas nebuvo lengvas. Daugelis jų, tiesa, buvo ištroškę kunigo ir religinio gyvenimo, nes bolševikai buvo jį sunaikinę, bet gyventojų tarpe buvo ir užsilikusio komunistinio elemento, o taip pat ir nacionalistinio rusiško ir gudiško nusiteikimo. Nepaisant visų sunkumų buvo pasiekta gražių rezultatų. Katalikų religinis gyvenimas Minske ir apylinkėse atgijo. Buvo pakrikštyta apie keturi tūkstančiai vaikų ir suaugusiųjų. Sakramentus teikiant teko dirbti dieną ir naktį. Pamaldos tapo gausiai lankomos. Žmonės ne kartą perspėjo kunigą apie ruošiamas sovietinių ir lenkų partizanų pasalas, apie vokiečių nepasitenkinimą, todėl liko gyvas.

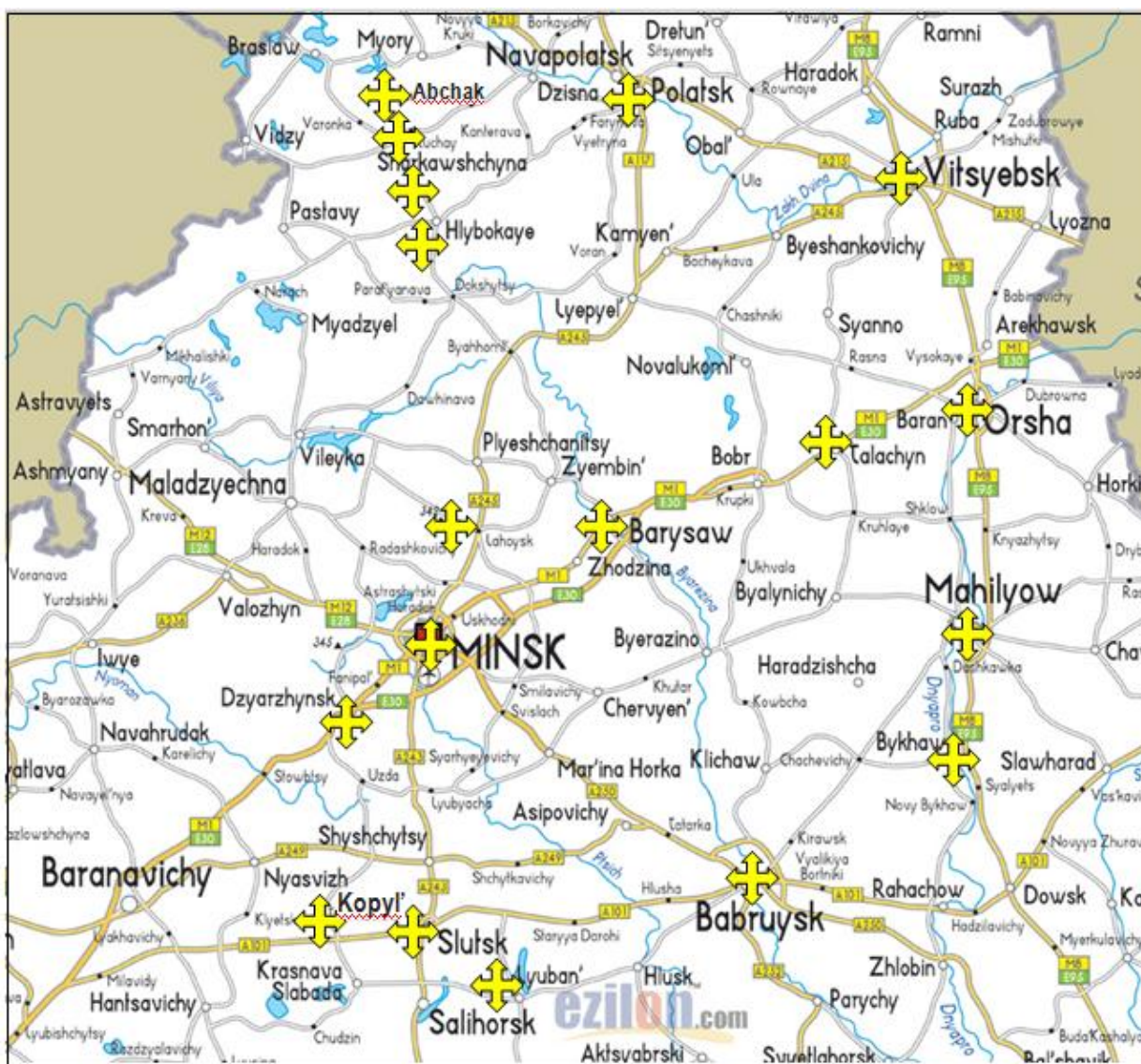
8. KELIONĖS PO GUDIJĄ

Kapelionas Z. Ignatavičius, gyvenęs Minske ir privalėjęs apsiriboti vien Gudijoje buvusių lietuvių karių sielovada, plačiai apaštalavo tarp vietos katalikų. Jam atvykstant į dalinius, šių vadai informuodavo gyventojus ir kapelionas dažniausiai laikydavo dvejus Mišias – kariams ir civiliams gyventojams. Pastariesiems suteikdavo sakramentus – krikštydavo, lankydavo ligonius ir kt., katechetų padedamas rengdavo vaikus komunijai. Tai buvo rizikinga, jis pats ne kartą tardytas [Laukaitytė, 2005].

Jokio reguliaraus transporto eismo karo metu Gudijoje nebuvo. Kelionė ir gerokai saugesnėje Lietuvoje iš Kauno į Vilnių galėjo trukti visą dieną: *Turėjo traukinys išeiti 5 v., bet išėjo iš Kauno tik 9 v. Vilniuje buvome tik apie 6 v.p.piet.* [Ignatavičius, 1942. 1942.02.04]. Traukinys vėlavo keturias valandas, Vilnius pasiektas per devynias, iš viso kelionė truko 13 valandų. Gudijos žemėlapis, kuriame pažymėtos religiniu tikslu 1942-44 metais lankytos vietovės, leidžia matyti kunigo pastangas. Atstumas nuo Minsko iki Oršos 218 km, iki Polocko-230 km. Atsižvelgus į apgadintą transportą, nesaugius kelius, oro pavojus, kuro stoką ir vokiečių ribojimus kelionėms, persėdimus, tai diena kelio. Minsko apylinkėse būta dažniau.

Daugumos lankytojų vietovių Rytų Gudijoje pavadinimai mažai ką sako. Iš Gudijos miestų visiems Lietuvos gyventojams žinomas tik Minskas, tuo tarpu buvo nuvykta bent į trisdešimt vietovių, į kai kurias po keletą kartų. Vietovių pavadinimai nustatyti pagal prisiminimuose minimus [Ignonis, 2007, Jūra, 1979]. Kai kurių paminėtų smulkių vietovių nepasisekė identifikuoti. Tarkim, Baltarusijoje yra 7 kaimai Novinki, galbūt, kai kurie kaimai išnyko arba buvo pervadinti. Miestelis Koidanovo tapo Dzieržinsku, Hlubohaj- Glubokoje (Hlybokaye), ir pan. Keletos smulkių vietovių panaudotame žemėlapyje nėra, bet jos pažymėtos atitinkamoje vietoje, pvz., prie Liubanės – Starobinas, prie Michaličių- Kaikovo.

Kelionės dokumentus man parūpindavo lietuviai karininkai. Mat, lietuviai slaptai buvo prisipausdinę vokiškų dokumentų kelionėms, vadinamus marschbefelius vienoje lietuvių spaustuvėje Vilniuje. Neatsimenu gerai, 3 ar 256 liet dalinio leitn. D. geras patriotas ir man davė tų dokumentų pluoštą jau su atitinkamais parašais, sakydamas: „kada ir kur reikės jums važiuoti, galite užpildyti [Ignatavičiaus archyvas, F223-91. Atsakymas Laurinčiukui].

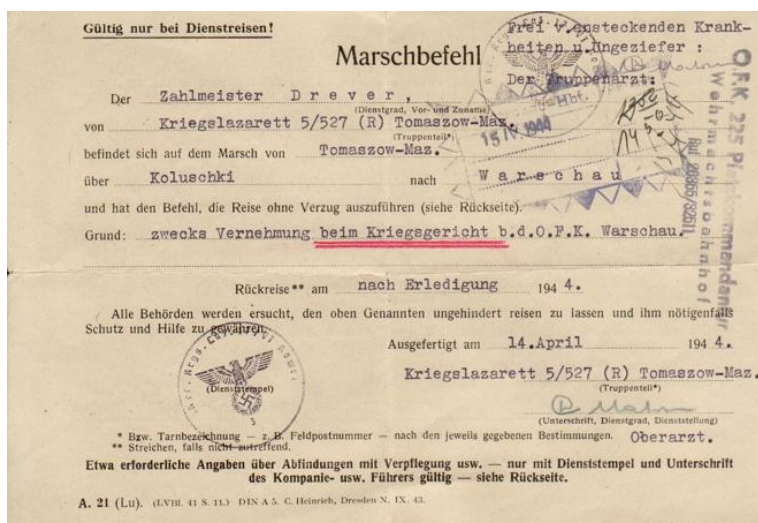
Z. Ignatavičiaus aplankytosios stambesnės vietovės Gudijoje

Žinoma, retkarčiais aš per liet. karininkus pasirūpindavau gauti ir tikrus dokumentus. Tuo būdu galėjau keliauti, kur jokių lietuvių nebuvo ir galėdavau aprūpinti nelaimingus Gudijos katalikus, kurie jau seniai neturėjo kunigų. Stalino vadovaujami komunistai jau seniai 1933 buvo ištrėmę kat. kunigus. Kai 1940 Gudijoje pasirodė lenkų kunigai, juos dabar likvidavo vokiečių gestapo, gudų policijai padedant [Ignatavičiaus archyvas, F223-91. Atsakymas Laurinčiukui].

Aplankytosios vietovės Minsko apylinkėse

Vermachto kariškio kelionės lapo pavyzdys

... Minske, negalėdavo sekti ir sutrukdyti mano darbo, nes išvykus į provinciją, dingdavau kaip į vandenį. Dėl komunistų partizanų veiklos jų ryšiai su provincija buvo menki. Be to, vokiečiai nelabai skirdavo, kur prasideda gūdų tautybės žmogus ir kur lietuvis. Kai vietiniai vok. pareigūnai klausdavo lietuvių karių, kokia teise aš aptarnauju religiniai tarnautojus, jie

atsakydavo, kad aš turiu po pareigą kasdien laikyti pamaldas ir patarn. lietuvius [Ignatavičiaus archyvas, F223-91. Atsakymas Laurinčiukui].

Vokiečių policija tikrina dokumentus Minske [Военный альбом, 1943]

Krikščioniškoji misija neleido ilgiau užsibūti vienoje vietoje. Nors katalikų būta įvairiuose Gudijos miestuose, žemėlapis rodo, kad vyrauja rytinė dalis, kur atvykęs kapelionas buvo seniai nematytu katalikų kunigu. Kelionės į Lietuvą praverė Minsko katalikų bendruomenės lėšomis ir natūra remiamai dviejų šimtų vaikų Minsko vaikų prieglaudai. Lietuvoje galima buvo nusipirkti lašinių. Šiame darbe kunigui labai padėjo išradingas ir sąžiningas zakristijonas Antanas Mikalajūnas⁹.

Per visą savo misiją Gudijoje kunigas Zenonas parengė virš 4000 asmenų Pirmajai komunijai, kurių amžius svyravo nuo 7 metų iki 40 metų, išklausyta tūkstančių išpažinčių, aplankyta daugybė ligonių, nunešant jiems Švenčiausiąjį Sakramentą ir visus tinkamai parengiant kelionei į amžinybę, sutuokta tūkstančiai jaunavedžių, pakrikštyta naujagimių, aplankytas net Minsko kalėjimas. Baltarusių istorikų minima, kad okupacinė valdžia vertė krikštyti visus vaikus iki 15 metų, nekrikštai galėjo būti įtariami esą žydai. Žmonėms būta naudinga krikštytis, kad gautų maisto korteles. Tai galėję prisidėti prie katalikiškų santuokų ir

⁹ Antanas Mikalajūnas (1914- 2005), prieškarinėje Lietuvoje kareivis-pėstininkas, pokaryje dirbo United Airlines, vėliau JAV verslininkas, kultūros mecenatas, Kelmės r. garbės pilietis.

krikštų [Ярмысик, 2002]. Abejotina ar tai kiek nors galėjo padidinti katalikiškai pakrikštytųjų skaičių, nes vokiečiai protegavo stačiatikius, V. Gudijoje katalikų kunigų trūko, o rytinėje visai nebuvo.

Kunigui vadovaujant sutvarkyta ir atnaujinta ne viena bažnyčia. Nuolatinė įtampa, prastas maistas, daugybė nesibaigiančių darbų, rūpesčiai, vargai ir pavojai gerokai nualino jo sveikatą [Dobkevičius, 2008].

9. POKARIS (1945-69)

1944 pavasarį kunigas Zenonas grįžo Kaunan ir netrukus buvo iškvieistas pas arkivyskupą J. Skvirecką. Arkivyskupas padėkojo už uolią tarnystę Gudijoje ir nurodė, kad jis nedelsiant turi vykti į Vakarų, į Romą ir toliau dirbti ten, kur Šventasis Sostas lieps. Mat savo darbais Gudijoje įrodė, kad sugeba dirbti tarp svetimų, įgyti vietos krikščionių pagarbą ir pasitikėjimą. Tik 1944 m. birželį, prieš pat okupacinės vokiečių kariuomenės išvijimą iš Minsko liepos 3 dieną, jo pakeisti atvyko gudų kunigas V. Šutovičius (1890-1960), 1945 metais NKVD areštuotas ir kalintas Intos konclageryje iki 1956 m.

Išvyko Romos kryptimi, per Rytų Prūsiją į Vokietiją. L. Tulabos liudijimu buvo laikinai apsistojęs Breslau (dabar Wrocław) ir čia šv. Jadvygos bažnyčioje aptarnavo lietuvius. Iš Breslau vėliau persikėlė į Kempteną Bavarijoje [Tulaba, 1969]. Berlyne ilgiau užtrukęs turėjo slėptis nuo bombardavimo požeminėje slėptuvėje. *Deja, šalia slėptuvės stovėjęs didžiulis namas subyrėjo nuo bombų ir užgriovė slėptuvės išėjimus. Liko vienas - tiesiog į degantį kiemą. Staiga pro prakirstą vamzdį ištryško vanduo. Vanduo ėmė semti rūsį. Su kiekviena valanda artėjo mirtis, prasikirsti sieną buvo neįmanoma. Kunigas Zenonas ryžosi gelbėtis. Nusivilkęs paltą, pamerkė į vandenį ir varvančiu apsimuturiavęs galvą nėrė į liepsnojančią užgriautą kiemą. Batai beveik sudegė ant kojų. Paskui kunigą išsigelbėjo dar trys ar keturi pasiryžėliai, o kiti nepajėgė ar neišdrįso mestis į liepsnojančią kiemą. Staiga nuvirto dar viena vos besilaikiusi siena. Tai įvyko 1945 metų kovo 11-osios naktį.* [Dobkevičius, 2008].

1945 m drauge su kitais keliais kunigais pasiekė Romą. Romoje Z. Ignatavičius padėjo monsinjorui Ladui Tulabai organizuoti Lietuvių Šventojo Kazimiero kolegiją, kurioje 1949 – 1951 metais ėjo prefekto, o vėliau ir vicerektoriaus pareigas.

Kolegijos kūrimas susidūrė su finansinėmis ir buitinėmis kliūtimis. Kolegijai reikėjo patalpų, lėšų patalpoms išlaikyti ir personalui apmokėti. Sugriautos pokario Italijos ekonomika buvo silpna, trūko maisto. Kolegijos darbuotojams ir studentams aprūpinti maistu buvo įsigytas ūkis. Iš aukų ir rėmėjų lėšų įsirengtas pastatas su mokomosiomis patalpomis, koplyčia ir viešbučiu. Viešbutis buvo sumanytas atvykstantiems į Romą ir kaip kolegijos pajamų šaltinis. Neištaigingas, bet švarus ir tvarkingas apie 80 vietų viešbutis veikia iki šiol.

Šie natūralūs įvykiai mokslų dr. J. Aničo, vėliau tapusio Pedagoginio instituto rektoriumi, akimis atrodė taip: *Tikrąją kolegijos veidą gerai parodo ir jos materialinės bazės sukūrimo istorija- virtinė komercinių sandėrių. “Šventam” reikalui buvo naudojamos toli gražu nešventos priemonės, būdingos kapitalistiniams išnaudotojiškiems santykiams. Buržuazinės rinkos machinacijų panaudojimas ypač pabrėžia klerikalinę kolegijos prigimtį. Tokių komercinių sandėrių keliu kolegija įsigijo nemažą turtą: 1946 m. – namą, 1949 m.- ūkį, 1959 m. –dar vieną namą [Aničas,1974, 47 psl].*

Pažymėtina, jog ir pati klerikalinė lietuvių emigracijos spauda neretai reklamavo kolegiją kaip biznio įstaigą. Akcentuojama, kad “Villa Lituania” tai saugi ir graži vieta kiekvienam Romoje apsistoti [Aničas, 1974, 48 psl]. Šios kritikos rašymo metu, buvo pastatyta Prancūzijos komunistų partijos privati nuosavybė šešių aukštų apie 5000 m² centrinė būstinė su atskira 11 m aukščio požemine sale. Neaišku kaip partija apsiėjo be “buržuazinės rinkos machinacijų” sandėrių su projektuotojais, rangovais, bankais.

“Villa Lituania”

Iš pradžių lietuvių dvasininkai Romoje neturėjo savo namų. Prelatas Ladas Tulaba pasirūpino, kad būrelis klierikų ir kunigų iš Lietuvos gautų prieglobstį Pietų Amerikos kolegijoje. Vėliau kunigas iš JAV monsinjoras Antanas Briška nupirko lietuviams pastatą su dailiu bokštu pietinėje Italijos sostinės dalyje, netoli šv.Jono Laterane katedros architektūrinio komplekso.

Būdingas komunistinio hab.dr. J. Aničo komentaras. Jis išsiaiškino, kad rėmėjas tiesiog šantažavo kolegiją. Kunigas iš JAV A. Briška *panaudojo 33 tūkst. dolerių kolegijos namo pirkimui. Tačiau šias „aukas“* (kabutės J. Aničo- aut. pastaba) lydėjo *griežtos* (laikyti mišias kartą per metus už mirusį J. Aničas pristato kaip kunigams vos pakeliamas sąlygas - aut. pastaba) *sąlygos: ...kad kinei aš gyvas būtų atlaikomos už mane šv. Mišios šv. Antano dienoje..., o man mirus- mano mirties dieną...*[Aničas,1974,48 psl.].

Dirbdamas kolegijoje kunigas tuo pačiu metu tęsė studijas- studijavo bažnytinę teisę popiežiškame institute “Angelicum”. 1947 m. Romoje “Angelicum” universitete apgynė disertaciją “Katalikų mokyklos Lietuvoje” (Le scuole cattoliche nella Lituania, italų k.) Mokslinis darbas buvo įvertintas labai gerai ir jam suteiktas kanonų teisės daktaro laipsnis. Nuo 1947 m. rudens iki 1949 pavasario studijavo Rytų teologiją popiežiškame Rytų teologijos institute [Tulaba,1969].

1948 m. pakeltas į kanauninkus. Sužinojęs, kad buvo pakeltas į Kauno kapitulos kanauninkus, mėgino tos garbės atsisakyti [Dobkevičius, 2008]. Tai visai tikėtina, nes Nacionalinėje Lietuvos bibliotekoje kunigo archyve esančiuose laiškuose niekada nepasirašyta nei mokslo laipsniu, nei garbės titulu.

Dar 1950 metais Vokietijoje tebesantiems Lietuvos vyskupams Vincentui Padolskiui ir Vincentui Brizgiui buvo pasiūlyta vykti į Braziliją ir eiti profesorių pareigas Belo Horizonte kunigų seminarijoje. Kunigas Zenonas pats pasisiūlė vykti į Braziliją dėstyti [Tulaba, 1969].

Iš Neapolio į Braziliją dėstyti Belo Horizonte seminarijoje išplaukė 1951.03.21. Apie Rio de Janeiro keleivis taip išsireiškia: *...toks nuostabus Brazilijos sostinės grožis mane stipriai paveikė. Esu matęs daug gamtos grožio stebuklų, bet Rio miesto nepaprastas gražumas yra nepalyginamas ir jokiais žodžiais nenusakomas...*

Po audiencijos pas popiežių Pijų XII, 1951.01.13

Iš kairės: K. Rėklaitis, Z. Ignatavičius, V. Balčius(?), St. Lozoraitis [Ignonis, 2007]

Tačiau šio gražaus miesto aplinka netiko sveikatai. Ignatavičiaus nuomone jam kenkė karštas klimatas ir neįprastas maistas. Viename laiške taip išsitaria *...ir visokias pavojingas amebas benaikindamas, turėjau gerti visokias „tručyznas“, prie ko dar prisidėjo trombozės operacija, kuri pasisekė, bet kova su amebomis ne tik ilgai užtruko, bet ir gerokai privargino....* Manytina, kad kalti buvo ne tiek maistas ar klimatas, o užsikrėtimas europiečiams neįprasta amebiaze (dizenterinė ameba), paplitusia Brazilijoje ir kitose karšto klimato žemo higienos lygio šalyse. Po poros metų iš Belo Horizonte Ignatavičius persikėlė į Rio de Janeiro. Čia vietinėje seminarijoje dėstė bažnytinę teisę ir moralinę teologiją, drauge dirbdamas diecezijos tribunole. Materialinės sąlygos seminarijoje buvo varganos: pirmaisiais darbo Rio seminarijoje pusę metų negavo atlyginimo, o vėliau tegaudavo pusę darbininko uždarbio minimumo [Jūra, 1979], bet aplinka lyg palankesnė sveikatai.

Aktyviai reiškėsi lietuviškoje pastoracijoje ir visumoje lietuviškoje visuomeninėje veikloje. Jo rūpesčiu ir pastangomis išrūpintas lietuviškas radijo pusvalandis per vietinę katalikišką radijo stotį. Vadovavo Rio de Janeiro lietuvių radijo valandėlei „Voz da Lituania“ (Lietuvos balsas, portug.). 1955 metais birželio 19 dieną visoje vyskupijoje paskelbta Maldos diena už Lietuvos išlaisvinimą ir Sibiro tremtyje kenčiančius lietuvius. Pats Rio de Žaneiro kardinolas paskelbė kalbą į Lietuvą, kurią su vertimu persiuntė Madrido ir Amerikos balso radijo

stotims, kad būtų pertransliuota į Lietuvą. Radijo programos paruošimas ir jos vedimas buvo išskirtinai kunigo Zenono rūpestis.

Kunigas suorganizavo lietuvių jaunimo ateitininkų būrelį, Lietuvių moterų katalikių draugiją [Dobkevičius, 2008]. Daug prisidėjo prie lietuviškos programos 1955 m Tarptautiniame Eucharistiniame kongrese Rio de Žaneiro, kuris tikrai tuo metu išgarsino Lietuvos vardą ir priminė apie bolševikų priespaudą okupuotoje Lietuvoje [Tulaba, 1969].

1946–1951 m. kilo nauja lietuvių imigracijos banga į P. Ameriką, daugiausia iš Vokietijos. Atvykusieji atgaivino lietuvių visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą. Negalima teigti, kad visi lietuviai buvo kunigams palankūs. Dėl asmeninių, kultūrinių savybių, kaip ir šiais laikais, ne visi emigrantai jungėsi prie lietuviškų organizacijų, kai kas įžiūrėjo jų veikloje klerikalizmo piršimą. Bendros kalbos nebuvo su kairiųjų, daugiausia komunistinių, pažiūrų lietuviais. Iš jų XX a. šeštame – septintame dešimtmetyje į Lietuvą iš P. Amerikos, daugiausia Argentinos, grįžo keli šimtai, jie buvo aprūpinti butais. Nusivylę gyvenimu sovietų Lietuvoje, dalis imigrantų buvo panorę grįžti atgal. Vėlu, atvykdami nepamąstę, kad varteliai į SSSR atsidarinėja tik į vieną pusę.

Sveikatai pradėjo atsiliepti karo metų pergyvenimai ir nepritekliai. 1955 metų užrašuose: *po visų vargų ir operacijų jaučiausi gerokai sustiprėjęs ir net primiršęs savo bėdas... Dabar matau, kad pavargus širdis vėl pradėjo šlubuoti. Dar prisidėjo dantų gėlimas... ir visa bėda-patekau į mažai prityrusio dantisto rankas (tegu Viešpats jį laimina); išrovė vieną, antrą, trečią raudamas sužeidė žandikaulį... Bet ar kas nors supras kaip žmogus jautiesi po šitokių "malonumų"? O tų darbų begalės... Ir... atvirai šnekant, senatvė beldžiasi į duris...* [Jūra, 1979, 334 p.]. O vyrui dar tik 47 –eri...

1962 m buvo parkviestas atgal Romon perimti šv Kazimiero kolegijos vicerektoriaus pareigas administraciniam ir auklėjimo darbui, dirbdamas vien už duoną [Tulaba, 1969].

Laikas ėjo užsiimant ūkiniais darbais šv. Kazimiero kolegijoje, ruošiant spaudai karo laikų prisiminimus, bendradarbiaujant katalikiškoje lietuvių periodikoje straipsniais, vertimais, korespondencijomis, Italijos katalikų periodikoje [Jūra, 1979], etc. Straipsniai pasirodo laikraščiuose ir žurnaluose „Rytas“, „XX amžius“, „Šaltinis“, „Ateitis“, „Pavasaris“, „Išeivių draugas“, „Darbininkas“, „Mūsų Lietuva“, „Draugas“. Pasaulį išvydo knygos: 1967 metais Romoje- „Sabaot-Dio degli esercizi“, Argentinos seserys Paulietės 1968 metais išleido Buenos Airėse- „Yo vi“.

Zeno Ignonis, “Yo vi” ir “Sabaot Dio degli eserciti”

Kolegijos ūkiniai reikalai ėjosi sunkiai, trūko lėšų darbuotojų atlyginimams. Visuotinio nepritekliaus pokario laikais kolegija įsigijo pagalbinį ūkį kolegijos personalui ir studentams maitinti. Kolegijai šis ūkis, kuriame augintos daržovės, gauta pieno, labai pravertė. Tai buvo paplitę visose karo nusiaubtose Europos šalyse, daržai plytojo laisvuose plotuose tarp namų visur, kur “daržininkų” akis arba tvora galėjo apsaugoti derlių nuo vagių.

Villa- ūkis savo laiku mums labai naudingas ir pravartus“, -rašė V. Brizgys laiške vicerektoriui 1963 metais. „ Ir vertė jo žymiai pakilo....Investuoti Italijoje niekada nepritarčiau, nes ten politinės perspektyvos ir dabar tokios, kad vieną dieną galime ten visko netekti. Jeigu dar vieni-antri rinkimai su panašia tendencija, kaip praėjusieji, tai gali ir Kolegija“išnykti. Kolegijos pastate įrengtas viešbutis, laiške vadinamas svetaine, nepateisino pelno vilčių. Tame pačiame laiške: Džiaugiuosi, kad Kolegijos deputatai iškėlė ir svarstė Kolegijos vadovybės asmenims atlyginimo klausimus...Atsilankęs 1960 m ir paskiau 1961 ir 1963 metais pakartotinai kalbėjau Vadovybės nariams ir Deputatams, kad mūsų investavimus Romoje reikia taip kreipti, kad iš jų būtų galima Vadovybei mokėti prideramą atlyginimą. Investicija į svetainę yra pakankamai didelė, kad iš būtų galima tikėtis tiek gryno pelno, kad pakaktų Kolegijos palaikymui ir Vadovybės narių atlyginimui. ...Investavimui į dabartinę svetainę buvau priešingas

nuo pat tos idėjos pradžios. Už praėjusius metus gautas pelnas buvo labai menkas nuošimtis už investavimą, neskaitant neapmokėto vargo [Ignatavičiaus archyvas, 1963.06.11 Brizgio laiškas].

Sunaikinus partizaninį judėjimą, pradėjus įsileisti į SSSR užsienio lietuvius ir sustiprėjus SSSR ekonomikai pagerėjo galimybė plėsti SSSR agentūros tinklą užsienyje. Tai nebuvo paslaptis emigrantams. *Neseniai, prieš kelias dienas, kalbėjausi su ką tik iš ok. Lietuvos grįžusiais... Namai tų giminių, kur jie lankėsi, komunistų iš anksto buvo apžiūrėti ir juose išdėstyti mikrofonai, kad girdėtų, ką svečiai kalbės* [Ignatavičiaus archyvas, 1964.03.28 laiškas broliui].

Balandžio 16 mano garbei bus jau trečias komunistų mitingas. Žydų centras įspėjo žydus ten nedalyvauti ir mano adresu padarė prielankų pareiškimą žydams. O aš esu paruošęs atsakymą, jau išverstas anglų kalbon, žydus įspėjau, kad tokį turiu ir reikale jį panaudosiu. Ak, ir mano gyvenimas panašus; jokių garantuotų ineigų neturiu, Juo daugiau dirbu, tuo daugiau man kainuoja. Kartais už dienos darbą tik už pašto ženklus užmoku kokius 5 dolerius... [Ignatavičiaus archyvas, 1964.04.01 Brizgio laiškas].

1966 metų nuo liepos 4 d. virš dešimties dienų su grupe, kurioje būta lietuvių kunigų ir pasauliečių, Izraelyje lankė krikščionims šventas vietas [Ignatavičiaus archyvas, F223-125].

Lankantis Izraelyje svečiuose žydų šeimoje, 1966

1968 metų pabaigoje rūpinosi Lietuvos nepriklausomybės akto signataro K. S. Šaulio palaikų perkėlimu iš Lugano kapinių Šveicarijoje, nes kapinės buvo numatytos panaikinti, į San Verano kapines Romoje.

Artėja 60 metų, senka jėgos. Įteikia prašymą, kad studijų kongregacija atleistų nuo vicerektoriaus pareigų nuo 1968 metų galo. *Motyvai: jau varau šestą dešimtį. Vicerektoriaus pareigoms...reikia jaunesnio žmogaus. Jau per sunku fiziniai ir psichiniai kiekvieną kartą bėgioti. Širdis pradeda pavargti. Be to, pradeda reikštis ir kiti artėjančios senatvės fenomenai. Praeityje esu pareikalavęs iš savo „asilo“ didelio ir nuolatinio įtempimo* [Ignatavičiaus archyvas, F223-90]. Vyskupas Brizgys geros nuomonės apie darbuotoją, jam neatrodo, kad vicerektoriaus pareigos būtų per sunkios ir bando atkalbėti:

Na ir žodį apie dabartines Jūsų pareigas. Žadate būti jose iki 60 metų amžiaus, taigi net ...6 mėnesius. ...Mano supratimu, aukštesnės instancijos pareigoms paskirtas kunigas turėtų būti nusiteikęs jose būti, kol Dievo apvaizdai patinka. Be tokios nuotaikos asmuo savaimi negali turėti toli siekiančio plano. Kitokių pavyzdžių nereikia, nes labai puikus yra pati Šv. Kolegija su visais savo priedais. Jeigu nuo pradžios joje visi būtumėte gyvenę su mintimi ten dirbuotis iki sekančių metų, ar ji dar iš viso būtų? Aišku, kad būtų jau senai jos ir vardas užmirštas. Taigi, niekur neribokime laiko nei sau ne kitiems, kur Dievas to nedaro [Ignatavičiaus archyvas, F223. 1968 birželio-liepos Brizgio laiškas].

Prel. Rektorius man kalbėjo apie grįžimą į P Ameriką. Rio de Janeiro ir s. Paulo kardinolai yra man konkrečiai kalbėję apie jų planus. Apie tai rašiau ir Vatikanui. Tačiau žinant dabartinę oportunistinę kai kurių Vatikano įtakingų asmenų liniją, turiu konkrečių motyvų manyti, kad jiems neesu persona grata, o geriau sakant, discomoda (neparankus, lot.k.) [Ignatavičiaus archyvas, 1968.05.03 Z. Ignatavičiaus laiškas].

1969 metų pabaigoje, jau anksčiau primygtinai ragintas Rio de Janeiro kardinolo Jaime de Barros Camara, apsisprendžia dvejiems metams vėl vykti į Braziliją, tačiau neįsipareigodamas jokioms administracinėms pareigoms. Tai kartu buvo proga atsikvėpti nuo administracinio darbo rutinos nervams palankesnėje, mažiau sovietų įtaką jaučiančioje aplinkoje. Juk 1968 metais Italijos komunistų partija Parlamento rinkimuose surinko 26,9% balsų. Z. Ignatavičius jaučia, kad jo asmuo yra discomoda Vatikanui. Būtų ramiau, jei buvęs policijos bataliono kapelionas atsidurtų toliau nuo akių.

SSSR buvo pagrindinė jėga nugalint nacistinę Vokietiją. Tą neginčijamai liudija Rytų ir Vakarų frontuose žuvusiųjų vokiečių ir jų sąjungininkų santykio palyginimas (maždaug 3:1). Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl pokario metais Europoje komunistinių partijų autoritetas pakilo, sąlygos SSSR propagandinei ir agentūrinei veiklai tapo kaip niekada palankios.

Savųjų dažnai nesuprastas, neretai kritikuojamas, kartais net skundžiamas, o priešų su visu įniršiu puolamas ir niekinamas. Jau keleri metai, kai Maskvos propaganda iš kailio neriasi per spaudą ir kitais būdais suteršti kun. Zenono Ignatavičiaus asmenį...jis žino, kad Dievo, Bažnyčios ir mūsų tautos priešai, jį puldami, jam suteikia tikrumą, jog jis tikrai gera daro, tikrai naudingai tarnauja Dievui ir Lietuvai.

Maskva juk nepuola tų, kurie yra nepavojingi jos antireliginei veiklai. Bažnyčia kunigą Zenoną Ignatavičių įvertina ir įvertins, Jau 1948 m. vysk. Skvireckas jį paskyrė Kauno kapitulos kanauninku. 1963 metais Paulius VI jo ištikimybę Bažnyčiai, įteikdamas jam monsinjoro titulą...yra nusipelnęs ir kuris yra teikiamas statyti pavyzdžiu kitiems [Tulaba, 1969].

1964-1969 metais Lietuvoje pasirodė ne vienas jį “demaskuojantis” straipsnis. Turint omenyje, kad dokumentų tvarkymas išvykai į kapitalistines šalis užtrukdavo pusmetį ir ilgiau, apie tai stebėtinai greitai paslaugiai pranešdavo atvykusieji į Romą. Vykstantiems į kapitalistines šalis reikėdavo praeiti KGB akies įmonėje ar įstaigoje esančio vietinio Antrojo skyriaus filtrą, turėti oficialias patikimumo rekomendacijas su profsąjungos pirmininko, partinės organizacijos sekretoriaus ir organizacijos vadovo parašais ir viešai neskelbiamą KGB leidimą, įrodymų, kad lėšos kelionei nebus iš galimai antisovietinių šaltinių. Organizacijos vadovas, remdamasis gamybine būtinybe, sovietinio mokslo ar meno laimėjimų pristatymu užsienyje, galėjo turėti įtakos leidimui. Dvasininkai nėra paruošti nei mikliai šokti nei skambiai dainuoti, nesusitelkę profsąjungoje, vyskupijose nebuvo durų su lentele “Partijos komitetas”, tad leisti ar neleisti jiems išvykti lėmė tik KGB motyvai. Apie tai sekančiame skyriuje.

10. KAMPANIJA PRIEŠ Z. IGNATAVIČIŲ

Agentūrinė veikla

Per pokario dešimtmetį iš Lietuvos visuomenės represinėmis priemonėmis jau buvo pašalinti arba nutildyti aktyvūs sovietinės santvarkos priešininkai, todėl galima buvo atleisti režimo varžtus. Religinį bendruomenių gyvavimas ir toliau varžytas, bet ateizacijos darbe pradėta ieškoti patrauklesnių formų, stengiantis bendruomenių gyvenimą ardyti iš vidaus.

Siektą, kad ateizavimo būdai nebūtų atmetami kaip Bažnyčios ir kunigų šmeižimas ar tikinčiųjų persekiojimas, o būtų žmonių priimami kaip patrauklūs, kaip natūrali filosofinė žmogaus gyvenimo patirtis, todėl vaisingesni. 1960 m. išspausdintas ekskunigo Jono Ragausko autobiografinis pasakojimas „Ite, missa est!“, tapęs svarbiausiu ateistinės, antibažnytinės

literatūros kūriniu sovietinėje Lietuvoje. J. Ragauskos autobiografija skambėjo kaip asmeniniai įspūdžiai, nes tikėjimo praradimas ir abejonės rėmėsi neigiamomis patirtimis. J. Ragauskas pasakoja kaip gyvenimo patirtis rodo, jog Dievas nėra visagalis, nes žinodamas ateitį leidžia karų baisybes ir pan. Iš kitos pusės, siekta pasinaudoti tikrais ar pramanytais kunigijos nukrypimais nuo krikščionybės dogmų. Visgi, 1962 m. vasarą ateistinio darbo būklę LSSR tikrinusi SSKP CK Propagandos ir agitacijos skyriaus brigada rado daug trūkumų ir siūlė imtis papildomų priemonių [Streikus, 2004].

Kita ateistinio darbo kryptis- skleisti dvasiškiją kompromituojančią informaciją. Jei trūktų neigiamų asmeninių patirčių, propaganda siūlė nemažai įvaizdžių ar pasakojimų apie religiją, kunigus ir Bažnyčią. Tai – kunigų bendradarbiavimo su naciais, jų, kaip „žudikų“, įvaizdis, pasakojimai apie kunigų nemoralumą. Bažnyčią kompromituojančių faktų aktyviai ieškojusi ir juos neretai kūrusi sovietų propaganda sėkmingai eksplotavo porą atvejų, kai būta ir negarbingo Lietuvos kunigų elgesio atvejų arba Lietuvos kunigų elgesys Holokausto ir visumoje civilių gyventojų žudynių akivaizdoje galėjo kelti abejonių. Ignatavičius- puikus taikinyš kaip buvęs karo kapelionas ir kaip netylintis emigrantas.

Kaip tai buvo daroma atskleidžia Lietuvos ypatingojo archyvo pavišintas KGB 1960 metų „Agentų Saulė ir Pušis, išvykusių į užsienį prisidengiant mokymosi tęsimu, patikrinimo ir operatyvinio paruošimo planas“ [План, 1960].

Mintis apie galimybę pasiūsti gabių kunigų mokytis iš Lietuvos į šv. Kazimiero kolegiją buvo nežymiai iškelta kan. J. Stankevičiui, taip pat Kauno kunigų seminarijos rektoriui bei kitiems suinteresuotiems dvasininkams. Iš daugelio dvasininkų, siūlomų siųsti stažuotis į Vatikaną, buvo atrinkta pora, saugumo užverbuotų dar nuo pirmųjų mokymosi kunigų seminarijoje metų, turėjusių slapyvardžius "Pušis" ir "Saulė", o pati operacija pavadinta "Studentai".

Šių kunigų pavardes bus galima legaliai sužinoti tik 2036 metais, kai pasibaigs 2005 m. įsigaliojusio Archyvų įstatymo nustatytas 70-čiai metų ribotas priėjimas prie Ypatingajame archyve saugomų dokumentų. Juos, gavę specialius leidimus, gali tyrinėti tik mokslininkai. Dėl šių priežasčių "Pušies" ir "Saulės" pavardės čia neskelbiamos. Lietuvos kunigijos kontaktai su Vatikanu buvo reti, todėl pagal kunigų siuntimo studijuoti į Romą metus ir veiklą Romoje nesunku nustatyti, kas buvo tie KGB agentai-kunigai. Taip, prisidengiant žmogaus teise į privatumą ir grėsme apšmeižti niekuo nekaltus žmones, prisidėta žlugdant liustraciją.

Agentų paskirtis buvo sužinoti emigrantų kunigų ketinimus, galimus draudžiamos SSSR literatūros persiuntimo kelius, skleisti dezinformaciją. Kolegijos vadovybė, kunigai-emigrantai ir Laterano universiteto studentai „Saulė“ ir „Pušis“ priėmė atsargiai. Kai kurie reiškė įtarimus, kad jie atvyko sovietų žvalgybos siųsti. Tokia aplinka sunkino agentų užduočių vykdymą. „Saulės“ ir „Pušies“ padėčiai sutvirtinti ir šiems įtarimams pašalinti reikėjo gauti gyvenančių Lietuvoje ir turinčių didžiulį autoritetą Vatikane „reakcingų“ vyskupų rekomendacijas. Išsamiai agentų veikla aprašyta [Labanauskas, 2004].

Italijoje agentai kartais užsimiršdavo, kad jie patys sekami, jų laiškai į Lietuvą ir laiškai jiems skaitomi ir nukrypdomo nuo instrukcijų. Laiškuose giminėms ir pažįstamiesiems abu reiškė nepasitenkinimą Vatikano politika ir gyvenimu Italijoje, kartais tiesiogiai peikdami katalikybę. Pagal instrukcijas jie visada privalėjo vaizduoti uolius katalikus. Neveltui kiti agentai-„Kalnėnas“, „Jurginis“, „Putinas“ ir „Liepa“ buvo įpareigoti sekti „Saulės“ ir „Pušies“ elgesį. Tokia korespondencija galėjo turėti nepageidautinų pasėkmių, todėl „Pušis“ ir „Saulė“ buvo griežtai perspėti ir dar kartą instruktuoti, kas laiškuose gali būti ir ko neturi būti.

Sėkmingai baigę mokslo metus 1960 liepą agentai grįžo į Lietuvą vasaros atostogų. Prieš išvykstant „Pušiai“ ir „Saulėi“ į tėvynę kolegijos rektorius Tulaba, kun. Balčiūnas ir kiti prašė jų aplankyti visus ordinarus ir vyskupijų valdytojus ir perduoti kaikurias naujas Vatikano liturgines nuostatas. Šiuo pasinaudojant agentams duota užduotis gauti kuo daugiau rekomendacinių laiškų išsklaidnčių įtarimus jų dviveidiškumu.

„Pušies“ ir „Saulės“ ataskaitos nėra visiems Lietuvos piliečiams prieinamos, todėl nėra galimybės pacituoti, kas jose parašyta apie šv. Kazimiero kolegijos vicerektorių Zenoną Ignatavičių. Aišku, kad pagal KGB įpareigojimą agentai privalėjo domėtis kolegijos vadovybe ir joje vicerektoriaus pareigas ėjusiu Ignatavičium.

Z. Ignatavičius buvo susidūręs su pseudokunigais. 1963 metais rašydamas apie Vatikano santykius su SSSR: *vėl atvažiavo į Romą iš Lietuvos, vadinama „katalikų delegacija“ su Rumšiškių klebonu Žemaičiu. Jų tarpe yra ir rusų... Nesuprantu, kokių tikslų bolševikai juos atsiuntė? Gerai suprantu, kad Šventasis Tėvas nori visais būdais padėti Lietuvos Katalikų Bažnyčiai, bet... ar galime pasitikėti rusais? Iš komunistų širdimi ir pataikavimu niekada nieko nelaimėsime... Vatikanas dar tiki, kad santykių gerinimas palengvins pavergtiems katalikams... tą sistemą gerai pažįstu. Esu įsitikinęs, kad nieko gero iš tų santykių neišeis...* [Jūra, 347 p.].

Prisimindamas kontaktus Romoje su atvykėliais iš Lietuvos, primena ilgamečiui Lietuvos atstovui prie Šventojo Sosto Stasiui Girdvainiui:

Rašai apie svečius iš ok. Lietuvos. Žinok, kad rusai iš okupuoto krašto neišleidžia neuždėję „misijos“. Klausyk, ką jie sako, bet savo planų ar sunkumų jiems neverta dėstyti. Žinoma, yra be galo skaudu, kad negalima pasitikėti net Kristaus kunigais. Žinok, mielas Stasy, kad Tavo darbas ir tavo įstaiga yra okupantams ypatingai „įdomi“. Kalbėk su jais apie savo įstaigą entuziastiškai. Bet apie žmones, apie save- tylėk. Šitie patarimai yra iš mano patirties su tokiais „delegatais“ [Ignatavičiaus archyvas, F223-69. 1971.09.14 laiškas kun. Stasiui].

Agentų surinktos informacijos bylos stovėjo lentynose, laukdamos palankaus momento, kada praverstų. Rinkdami kompromituojančius pasirinktą asmenį ar organizaciją faktus agentai kaupė ir žinias apie tų asmenų asmeninį gyvenimą, silpnybes ir stiprybes, įpročius, draugų ratą, būdo bruožus. Tikslas- pasinaudojant charakteristikomis nustatyti veiksmingiausius būdus kaip įgyti stebimų asmenų pasitikėjimą ir gauti iš jų duomenų apie jų ar organizacijos planus, kaip juos apmulkinti ir sukompromituoti, kokios jų jautriausios vietos ir, svarbu, kada kompromituojant nepersūdyti. Tarkim, visumoje stengtasi žmonių nuomonę apie dvasininkus formuoti ne tik kaip apie sovietų santvarkos priešus, bet kaip ir apie dykaduonių, slaptų ištvirkėlių, vertelgų luomą. Visose rašiniuose apie Z. Ignatavičių jis apibūdinamas kaip aršus sovietų santvarkos priešas, tačiau niekada kaip tingus, amoralus buityje, gobšus vertelga. Visiems artimai ir iš tolo bendravusiems su kunigu buvo žinoma, kad jis abstinentas, neturintis jokio turto, todėl tokie neigiami epitetai iš karto sukeltų abejones ir likusiais rašinio kaltinimais.

Iš agentų ataskaitų saugumas neblogai žinojo beveik apie visus Vatikane dirbančius ir besimokančius lietuvius, jų pažiūras, silpnąsias ir stipriąsias charakterių savybes ir t. t. *"Saulės" ir "Pušies" žvalgybinė veikla truko iki pat 1964 m. pradžios. Vien jų ataskaitos apie nuveiktus darbus sudaro tris storus tomus. Tų metų kovo 31 d. LTSR KGB drauge su TSRS KGB pasirašė bendrą nutarimą, kad "kunigai agentai "Saulė" ir "Pušis" sėkmingai įvykdė visas KGB užduotis ir sugrižo į LTSR, o visa jų surinkta medžiaga, kaip turinti ypač didelę valstybinę reikšmę TSRS, turi būti amžinai saugoma ir niekas neturi teisės susipažinti su ja be KGB vadovybės leidimo* [Liekis, 1996].

Sutapimas ar ne, bet pirmasis straipsnis Lietuvoje apie kunigą Ignatavičių pasirodė 1963 metų pabaigoje, o agentų veikla kolegijoje tęsėsi iki 1964 metų pradžios.

Vykdamy plenumų nutarimus ryškiai pagausėjo tamsią dvasininkų moralę ir antisovietinius darbus piešančių žurnalistų publikacijų skaičius centriniuose ir rajoniniuose LSSR laikraščiuose. Supratusieji religijos kenksmingumą, mačiusieji visuotinį kunigų gobšumą, pasileidimą ir, svarbiausia, pastebėję jų skleidžiamas antitarybines nuotaikas pasipiktinę dori darbo žmonės, kaip juos apibūdindavo redakcijos, siuntė laiškus į spaudą, reikalaudami sutramdyti klerikalus. 1963 metais atvykusieji iš Lietuvos atvežė žurnalą „Švyturys“, kuriame kunigas Ignatavičius kaltinamas pritarimu vokiečių vykdytoms žudynėms Gudijoje [Marcinkevičius, 1963]. Lietuvos darbo žmonės sužinojo, kad kapitalistinių šalių žiniasklaida domisi, kas rašoma lietuviškoje spaudoje, todėl taip pat smerkia Ignatavičių, nes jį demaskuojantys straipsniai pasirodė ir kitomis kalbomis.

„Darbo žmonių“ ir užsienio spaudos susidomėjimas Ignatavičiaus veikla buvo neatsitiktinis. Jį skatino Valstybės saugumo komitetas (KGB), paruošdamas medžiagą Lietuvos žurnalistams ir savais kanalais pakišdamas simpatizuojantiems SSSR užsienio leidiniams.

KGB, savo agentų padedamas, įpiršo ir vienam iš Italijos žurnalų straipsnį ypač reikšmingu pavadinimu „Nacistas - kamerheras Vatikane“. LSSR KGB 1-ojo (žvalgybos - aut. pastaba) skyriaus teigimu, „straipsnio pasirodymas daugeliui buvo didelis netikėtumas, katalikų veikėjai užsienyje į tai reagavo labai skausmingai, ką jau kalbėti apie patį Ignatavičių, kuris buvo labai sukrėstas ir ilgam pasitraukė iš aktyvios antisovietinės veiklos. Ignatavičiaus ir, žinoma, visos lietuvių Šv. Kazimiero kolegijos Romoje autoritetui buvo suduotas skaudus smūgis [Streikus, 2002].

Kaip minėta, Lietuvos komunistų partija 1960-70 metais sustiprino antireliginę propagandą bei išeivijos veikėjų kompromitaciją. Z. Ignatavičius nesijautė kaltas, todėl negalėdamas tiesiogiai diskutuoti su jį smerkiančiaisiais, broliui Broniui parėmus, išleido autobiografinius veikalus italų kalba „Sabaot-Dio degli eserciti“ (1967) ir ispaniškai „Yo vi“ (1968). Tai prisiminimai apie karo metų aplinką ir kapeliono darbą nacių okupuotoje Gudijoje.

Knyga italų kalba 2-ajai Lietuvos KGB valdybai buvo nemalonus akibrokštas, nes kapeliono paneigimai tapo prieinami kelias dešimtis kartų gausesniems skaitytojams, nei jei būtų buvę lietuviškai. 1967 metais italų kalba išėjo mano atsiminimų knyga. Italų skaitytojai ir spauda labai palankiai įvertino knygą, kaip galite matyti iš vieno antro atsiliepimo... Knyga vadinasi: „Sabaot, Dio degli eserciti“. Dėl knygos, kaip mane tuojaus painformavo iš Lietuvos,

labai įtūžo kulto komisaras Rugienius ir partija. Ypač įniršo, kad knygą išleidau italų kalba [Ignatavičiaus archyvas, F223. 1968.XII.2 laiškas Jonui Talalui].

Iš kitos pusės, Lietuvos KGB pražiopsojo, nesutrukdė šiai knygai pasirodyti ir tai vertinta kaip jo darbo aplaidumas. „Sabaot, Dio degli esercizi“ pasirodė vasarį ir jau po kelių mėnesių, 1967 birželį, skubiai imtasi papildomų priemonių kunigo diskreditacijai.

Lietuvos ypatingojo archyvo pažymyje apie Zenoną Ignatavičių konstatuojama: *KGB prie LTSR Ministrų Tarybos 2-osios valdybos (kontržvalgybos v-ba - aut. pastaba) 1967.06.16 plane parašyta: „mūsų [Lietuvos TSR] spaudoje buvo publikuota medžiaga apie Šv. Kazimiero kolegijos vice rektoriaus Ignatavičiaus „išdavikišką veiklą Lietuvoje hitlerinės okupacijos metais“. 1967 m. Ignatavičius Italijoje išleido knygą, kurioje siekė paneigti publikuotus „jo išdavikiškos veiklos“ faktus. „Dabartiniu metu“ gauta papildomai duomenų apie 12-ojo lietuvių baudėjų bataliono, kuriame Ignatavičius buvo kapelionu, nusikaltimus Baltarusijos TSR teritorijoje; numatyta naudojantis šia medžiaga „tęsti Ignatavičiaus kompromitavimo ir demaskavimo priemones* [Lietuvos ypatingasis archyvas, 2017].

Tos pačios valdybos 1968.05.29 pažymyje parašyta, kad 1968 m. sausio-vasario mėn. buvo įgyvendintas *Šv. Kazimiero kolegijos vice rektoriaus kunigo Ignatavičiaus kompromitavimą spaudoje prieš Vatikaną ir lietuvių emigraciją; „pagal mūsų [Lietuvos saugumo organų] galimybes tiriamieji įgyvendintų priemonių efektyvumą* [Lietuvos ypatingasis archyvas, 2017].

Kompromitavimo darbas buvo tęsiamas. Neaišku ar KGB buvo visai patenkintas rezultatais, nes 1968.09.06 patvirtintame plane rašoma: *tęsti priemones galutinai sukompromituoti ir nušalinti nuo vadovavimo reakciją Šv. Kazimiero kolegijos prorektorijų kunigą Ignatavičių, tam išsamiau panaudojant jo asmeninio archyvo dokumentus, rastus [Lietuvos] Respublikoje. Formuluoję „tęsti priemones ...“ primena dažnai nutarimuose vartotą frazę „toliau gerinti“, kai rezultatai netenkina. Pirmoji užduotis- galutinai sukompromituoti nepavyko, antroji- nušalinti pavyko. Prorektorius pasinaudojo Rio de Žaneiro kardinolo kvietimu ir išvyko į Braziliją.*

Šmeižto kampanijos tiek išsivijęs lietuvių, tiek kitoje užsienio spaudoje, negalėjo nepaveikti. Z. Ignatavičius labai išgyveno dėl prieš jį pradėtos kampanijos, skundėsi entuziazmo stoka ir net norėjo nutraukti savo veiklą. Išsivijęs veikėjai buvo priversti teisintis ir taip atsitraukti nuo tiesioginės savo veiklos. VLIK pirmininkas Mykolas Krupavičius buvo priverstas teisintis dėl VLIK santykių su JAV specialiosiomis tarnybomis. Kompromitavimas mažesnę

poveikį darė Vakaruose, kur puolamas žmogus galėjo viešai pasiteisinti, buvo daug alternatyvios informacijos šaltinių. Vis tik tokia informacija ir Vakaruose turėjo nemenką atgarsį [Burinskaitė, 2009]. Lietuvoje nei informacijos patikrinimo, nei alternatyvios informacijos pateikimo (išskyrus savi laidą) galimybių nebuvo. Vakaruose buvo paskelbta daugiau informacijos apie KGB metodus, o lietuvių patirtis rėmėsi asmenine patirtimi ir draugų, artimųjų pasakojimais, todėl ir skirtingai vertinta pasirodžiusi informacija. Mažai kas sužinodavo tiesą apie šmeižiamus žmones.

Komunistų vedamoje Lietuvoje buvo leidžiama reikšti, kaip ir kitose totalitarinės vienpartinės santvarkos šalyse, tik visada teisingą valdančiosios partijos nuomonę. Kitais žodžiais, ši nuomonė nekritikuotina, partijos argumentai visada teisingi, todėl jų tikrinimas reiškia nepasitikėjimą, t.y. priešišumą valdžiai. Abejojantys privalo būti izoliuoti nuo liaudies pagal komunistų arba nuo tautos pagal nacių nuostatas.

Ties komunistų ir nacių palyginimu verta sustoti ilgiau. Abejose šalyse buvo vienpartinė sistema, abi statė socializmą. Neveltui Hitlerio partijos NSDAP (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*) pavadinimas niekada nebuvo verčiamas Sovietų Sąjungoje. Pavadinime “Tautinė socialistinė vokiečių darbininkų partija” tas pats lenininis proletariato diktatūros vaidmuo, proletariatui vadovaujant bus sukurtas socializmas. Skiriasi tik šiam tikslui trukdančios, todėl naikintinos, gyventojų grupės ir naudos gavėjai. SSSR naikinta darbo žmonių eksploatatorių klasė, į ją pakliūna visi verslininkai, įskaitant sėkmingus ūkininkus, buvę valdiškų institucijų darbuotojai, dvasiškai bei visi kiti galimai abejojantys komunistų tiesomis. Naudos gavėja – sovietinė liaudis. NSDAP programa primityvesnė ir nesimaskuoja bendromis frazėmis [Das 25-Punkte-Programm, 1920]. Joje atvirai skelbiama- Reiche naikintini visi žydai, o kitos tautos privalo tarnauti vokiečiams. Naudos gavėjai – tik rasiškai vertingi vokiečiai. Istorija parodė, kad didžiulės aukos ir neapsakomos kančios neatnešė naudos nei sovietinei liaudžiai nei grynakraujams vokiečiams.

Štai keli 1920 metų Hitlerio paskelbtos programos punktai [Das 25-Punkte-Programm, 1920]:

3. *Wir fordern Land und Boden (Kolonien) zur Ernährung unseres Volkes und Ansiedlung unseres Bevölkerungsüberschusses* (Mes reikalaujame žemių ir teritorijų (kolonijų) mūsų tautos išlaikymui ir mūsų gyventojų pertekliaus apgyvendinimui. Autoriaus vert.). Šūkio “Visų šalių proletarai vienykitės” (jungdamiesi prie SSSR) atitikmuo NSDAP programoje.

10 p. *Erste Pflicht jeden Staatsbürgers muß sein, geistig oder körperlich zu schaffen.* ... (kiekvieno piliečio pareiga yra dirbti protiškaiai arba fiziškai). Pagal Leniną: kas nedirba, tas nevalgo).

Daher fordern wir (Todėl mes reikalaujame):

11 p. *Abschaffung des Arbeits- und mühelosen Einkommens.* (Visų neuždirbtų pajamų ir visų nekyšančių iš darbo pajamų panaikinimo). Taip liepė ir Leninas: atimti nuosavybę iš eksploatatorių.

23 p. *Wir fordern den gesetzlichen Kampf gegen die bewußte politische Lüge und ihre Verbreitung durch die Presse.* ... (Mes reikalaujame, kad būtų įstatymais kovoje su sąmoningu politiniu melu ir jo platinimu spaudoje). Analogiškas SSSR šūkis: Markso ir Lenino mokymas nenugalimas, nes jis teisingas. Partija neklysta.

Straipsnių ruošimo technologija.

Sovietinė nuostata apie Ignatavičių yra ta, kad marksistinė ideologija, nepaisant kai kurių pavienių iškraipymų, yra teisinga ir didžiulių nuostolių patyrusios SSSR politiką bei veiksmus šalies viduje net šventvagiška lyginti su agresyvaus Reicho veikla. Todėl visi vienaip ar kitaip susilietę su Reicho veikla yra niekšai, o kunigai savaime kaip religinio opiumo skleidėjai, dalyvavę ar ne, yra atgyvena.

Kaltinamųjų straipsnių kūrimo schema paprasta. Pasipiktinę kun. Ignatavičiaus karjera Romoje dori tarybiniai Lietuvos piliečiai ir Brazilijos lietuviai atsiunčia laiškus redakcijoms, nepažįstamas vilkijietis atneša žurnalistui pluoštą kunigo darytų nuotraukų. Redakcija negali nereaguoti į darbo žmonių laiškus, žurnalistai atlieka tyrimą, randa dokumentų, nuotraukų, tinkamų iliustruoti jo ištikimą tarnavimą fašistams ir demaskuoja avinėliu apsimetantį kunigą. Tas vilkijiečiui žurnalistui „nepažįstamas“ vilkijietis, turėjęs paliktų nuotraukų, tai sesers Jadvygos Ignatavičiūtės žodžiais Juozas Oržekauskas. Neblogas žmogus buvo, bet žemės ūkyje nedarbininkas, turėjo išvaržą, liaudiškai vadintą kyla, todėl vertėsi sunkiai. Prisidurdavo patalkininkaudamas, bažnyčioje. Keistoka, kad abu panašaus amžiaus, to pačio nedidelio miestelio gyventojai, o žurnalistui nuotraukas atnešęs J. Oržekauskas net iš matymo nepažįstamas.

Neaišku tačiau kaip, kol dar nebuvo išspausdinti Z. Ignatavičiaus prisiminimai, žurnalistai galėjo sužinoti jo lankymosi vietas, jei jėgos struktūrų archyvai buvo neprieinami ir pasinaudoti specialiaisiais archyvais reikėjo KGB leidimo ir pagalbos. Net dabar, 2018 metais,

pvz., Baltarusijos KGB archyvai uždari. Žurnalistinių tyrimų sėkmės priežastis paprasta. Žurnalistas buvo tik KGB pateiktos medžiagos literatūrinis redaktorius, kad ji būtų išversta iš rusų kalbos, pakankamai vaizdingai išplėtotą ir parašytą taisyklinga lietuvių kalba.

Nuotraukų komponavimas tekstuose kinematografinis, t.y., veikėjas charakterizuojamas greta rodomais kadrais, pvz., šalia kariamo partizano nuotraukos talpinama pietaujančio kunigo nuotrauka. Skaitytoji peršama sąsaja: palaiminęs žudikus kunigas sočiai pietauja. Jei šalia pietaujančiojo būtų banginių nuotraukos, žiūrinčiajam natūraliai kiltų mintis, kad ant stalo banginiena, galbūt valgantysis dalyvavo draudžiamoje banginių medžioklėje, ypač jei tekste būtų minima banginių apsauga.

Būti ateistu ar tikinčiuoju- asmeninis reikalas. Tačiau, nepaisant pasaulėžiūros, jei žurnalistas apsiėmė kritikuoti, padorus sąžiningas žiniasklaidos darbuotojas privalo rasti tam realių argumentų ir literatūrinių priemonių. Štai, ekskunigas Jonas Ragauskas sugebėjo „Ite, missa est“ savo perėjimą į ateizmą pateikti subtiliai kaip vidinių apmąstymų pasėkmę. Ir tai skaitytojus veikė labai efektyviai. „Demaskuojant“ dvasininkus, kaip taisyklė, buvo einama primityvaus šmeižimo keliu. Juk vienintelės teisingos ideologijos šalyje niekas nedrįs tikrinti ar inkriminuojami įvykiai tikrai įvyko, tuo labiau, nedrįs viešai skelbti tyrimo rezultatų.

Metodas senas kaip pasaulis. Gestapui Ignatavičius taip pat yra buvęs įtartinas: *Buvau nuvykęs į Novinkį, tenai vokiečiai (austras) pasakojo mūsų karininkams, kad pas mane Minske įrengtas ypatingas lietuvių šnipinėjimo centras, nukreiptas pagrindinei kovai prieš vokiečius. Nacių slaptoji policija seka to centro lankytojus ir laukia tinkamos progos visus susemti kartu su kapelionu Zenonu. Įprastas metodas: pirmiausia skleisti gandus, vėliau apkaltinti šnipinėjimu, „atrasti“ inkriminuojančios medžiagos ir kaip šnipą ramiai likviduoti. Gestapui tas jau seniai įprasta* [Ignonis, 2007, 167 p.].

11. GYVENIMO PABAIGA (PO 1969)

Vėl kuriam laikui išvyksta į Braziliją. 1969 m pakeltas į prelatus ir paskirtas Brazilijos lietuvių generalvikaru. Paskyrimą generalvikaru priėmė be entuziazmo, tikėdamasis, kad atsiras jaunesnių kunigų jam pakeisti. Ekonominė Brazilijos padėtis prasta. Pažįstamas skundžiasi, kad dėl kruzeiro infliacijos už buto nuomą jau 400 kruzeirų, o metų pradžioje buvo 250. Kruzeiras per metus nuvertėjo apie 60 procentų [Ignatavičiaus archyvas, F223-69. 1968.09.19 laiškas Ignatavičiui].

Lapkričio pabaigoje drė. Sofija apsilankiusi pas mane pasisiūlė pajudinti mūsų koloniją apsidėti mėnesiniu mokesčiu padėti kapelionui butą apmokėti. Per Gaulienės šeimą jai pasisekė sukviesti bene 9 parapijonus. Vis dalyviai gyvai pritarė ir tuoj po pirmąją duoklę po 20 naujų kruzeirų sumetė...[Ignatavičiaus archyvas, F223-69. 1969 sausio 11 d. laiškas jam į Rio de Janeiro].

Brazilijoje buvo nemaža lietuvių, tiek atvykusių prieš karą, tiek pokaryje. Būtų gerai, mąstė, jei jie išliktų lietuviais ir, žinoma, kunigui mielais katalikais. Visas 1969-1973 laikotarpis – daugybės smulkių buitinių, ūkinių ir organizacinių darbų metas. Reikėjo prisidėti ruošiant įvairius renginius, ieškoti paramos jų rengimui, budinti lietuviybę, organizuoti lietuviškas mokyklėles, svarbių datų pažymėjimą, dalyvauti bažnytinėje veikloje. Autoritetingam asmeniui gausu kasdienių organizacinių rūpesčių. Štai, gimnazistų tautinių šokių grupė „Ažuolynas“, 40 žmonių, nori atskristi į Rio de Janeiro sausio viduryje porai dienų. Norėtų pašokti kokiame nors televizijos kanale. Prašo patarpininkauti, kad 01.14 apie vidudienį galėtų pasirodyti TV kanale. Jiems rūpi ar galima laisvai gauti vietų autobuse ar traukinyje keturiasdešimčiai žmonių, ar galima išvažiuoti naktį į S. Paulą, kaip gauti autobusą pasivažinėti po miestą, prašo pasiteirauti nakvynės kukliame viešbutyje [Ignatavičiaus archyvas, F223-69. 25.11.1970 Ignatavičiui-J.Giedrys]

Prelato gyvenimas ir rūpesčiai, kad lietuviai nenutautėtų, nenusisuktų nuo katalikybės, atsispindi jo susirašinėjime.

Kaip matote, aš vėl Brazilijoje. Rio de Janeiro kardinolas labai insistavo [įkalbinėjo-aut. pastaba], kad grįžčiau į čia. Gyvenu Rio de Janeiro kunigų Seminarijoje....Neseniai (10.05.1970) turėjome gražią šventę, kurioje dalyvavo daug lietuvių ir lietuvių draugų. Joje buvo išrinkta lietuvių metų motina viena čia gimusi ir lietuvišką šeimą sukūrusi lietuvaitė.... Ta proga buvo paskaitytas raštas, kuriuo esu paskirtas generalvikaru lietuviams. Kitos čia esančios tautos to neturi [Ignatavičiaus archyvas, F223-69. 1970.05.20 laiškas kun. daktarui xx].

Rūpesčių kėlė lietuvių parapijos likimas. Jei parapijos klebonas nebus lietuvis, jo vietą užims kalbantis portugališkai. Trukdė bažnytinės valdžios administraciniai nesutarimai. Brazilijoje tuo metu buvo keletas energingų lietuvių-jėzuitų, tačiau:

...Bijau, kad mons. Ragažinskui pasitraukus iš klebono pareigų, parapija gali patekti į brazilų kunigų rankas. Kardinolas jėzuitų į klebonus neskirs. Dariau pastangas partraukti liet.

Saleziečius. Deja, saleziečių viršininkai italai, jų neleidžia į čia [Ignatavičiaus archyvas, F223-69. 1970.05.20 laiškas kun. daktarui xx].

Nemaža keblumų organizuojant kultūrinę veiklą. Trūko patalpų ir lėšų, naudotasi lenkų palankumu, savo ruožtu, lenkai turėjo galimybę skelbti Vera Cruz radijuje.

Mums verkiant reikia patalpų, salės, kur galėtume susirinkti savo kultūrinius ir tautinius reikalus aptarti; kur galėtume ruošti lietuviškus pobūvius. Kur mūsų jaunimas galėtų pramokti lietuvių kalbos, istorijos tautinių šokių. Žodžiu, kur galėtume puoselėti lietuvišką kultūrą.

Deja, tokių patalpų ar salės mes neturime ir finansiškai nepajėgiame jų įsigyti. Todėl iki šiol buvome priversti maldauti lenkus ar kitus, kad teiktųsi leisti naudotis jų salėmis... Tai ne kartą sudarė didelių ir nemalonių sunkumų.

Žinodami, kad Brazilijos Lietuvių Sąjungos žinioje s. Paulyje yra nenaudojamų namų, prašome dalį savo nuossavybės perkelti į Rio de Janeiro... Juridiškai ir de facto priklausytų Brazilijos Lietuvių Sąjungai, tik ji, nustatytomis sąlygomis leistų naudotis Rio de Janeiro lietuviams [Ignatavičiaus archyvas, F223-68. 1971.08.20 Ignatavičiaus laiškas Brazilijos Lietuvių Sąjungos valdybai].

Kreipiuosi į Kunigą prelatą mandagiai prašydamas paskelbti Radijuje Vera Cruz pridėdamą žinutę, suderintą telefoniniame pokalbyje kaip mane informavo p. Lucyna Haczynska. Kol kas tik ši trumpa žinutė, paskiau paruošiu kitas žinias, kruopščiau ir susisieksiu su Radiju, kad nevarginčiau kun. Prelato [Ignatavičiaus archyvas, F223-68, 1970.08.14 K. Sienkiewicz laiškas].

Be savo tiesioginio darbo atliekamą laiką naudojo rašymui. Išvertė ir išleido keletą knygelių. Sumanė dar kelis darbus- parašyti ark. J. Skvirecko biografiją, Lietuvos istoriją portugalų kalba, surinkti medžiagos apie lietuvių emigraciją į Braziliją, gal pasiseks ten įsteigti lietuvių kunigų seminariją. Visus surandamus laisvalaikius pašventė rausdamasis CATETE (Brazilijos Prezidentūros) archyvuose, ieškodamas žinių ir bent kokių duomenų apie į šį kraštą imigravusius lietuvius nuo XVIII a pradžios. Peržvelgęs kalnus dokumentų, surinkęs lietuvių imigracijos istorijai vertingų duomenų, persikėlė dirbuotis Brazilijos Užsienio reikalų ministerijos istoriniame archyve. Buvo suradęs leidėją, tai įkvėpė darbui. Išleisti buvo apsiėmęs Antanas Gaulia. Tikėjosi, darbas nedulės stalčiuose, bus platinamas portugalų kalbos šalyse. Bet darbams įgyvendinti reikia ir sveikatos, o ji sparčiai gedo.

Ignatavičiaus straipsniai Užsienio reikalų ministro S. Lozoraičio žodžiais buvo dar svarbesni dėl to, kad visuomenės nuomonė yra vienas iš pirmųjų veiksnių ar net vienintelis politinis veiksnys, į kurį atsižvelgia sovietai. *“Iš tikrųjų jie visada stengiasi, kad tiesos žodžiai būtų nutildyti”* [Ignatavičiaus archyvas, F223-68, 1971.03.27 Lozoraičio laiškas].

Buvo mintis išleisti enciklopediją apie Lietuvą anglų kalba, tuo reikalu kreiptasi į BALF'o vadovybę. Daugumą išsilavinusių emigrantų- potencialių autorių susitelkė JAV, tačiau jie buvo anglakalbiai. BALF'as suabejojo ar Brazilijos lietuviai pakankamai moka angliškai:

Kas liečia Liet. Enciklopedijos anglų kalba, tai iš viso jos paruošimas ir finansavimas šiuo metu stovi prieš dideles kliūtis. Iš kitos pusės, Valdybos nariai suabejojo Rio de Janeiro jaunų lietuvių anglų kalbos pasisavinimu. Jei tokia enciklopedija būtų išleista ispanų ar portugalų kalba, tada ji, be abejo, būtų naudinga Pietų Amerikoje [Ignatavičiaus archyvas, F223-68. 1970. 11.23 P. Geisčiūno laiškas].

Aktyviai dalyvavo veiksmuose 1971 m. SSSR 10 metų nuteistam jūrininkui Simui Kudirkai išlaisvinti. Jūrininkas 1970 metų lapkritį persoko iš žvejybinio laivo į JAV pakrančių apsaugos laivą ir paprašė politinio prieglobsčio. SSSR laivo kapitonas pareikalavo S. Kudirką išduoti, esą jis apvogė laivą ir sugadino įrangą. Kudirka buvo išduotas. Vyko didžiuliai protestai įvairiuose JAV miestuose. JAV prezidentas Ričardas Niksonas išreiškė apgailestavimą dėl įvykio. Sankcionavę išdavimą Pakrančių apsaugos apygardos vadas ir jo pavaduotojas atleisti iš pareigų. 1974 metais buvo leista S. Kudirkai su šeima išvykti į JAV.

Šių metų gruodžio mėn. 8 dieną Rio de Janeiro lietuvių delegacija, iš viso 21 asmuo, lankėmės Š.Amerikos Ambasadoje, Rio de Janeiro, protestuoti prieš lietuvių jūrininko (Simo Kudirkos - aut. pastaba) išdavimą Lietuvos okupantams. Ta proga pasirašytas raštas Š. Amerikos prezidentui, kurį siunčiame Jums, prašydami įteikti jam.

Taip pat siunčiu didžiausio Rio de Janeiro dienraščio „Jornal do Brasil“ to mūsų vizito aprašymą [Ignatavičiaus archyvas, F223-68. 1970 gruodis, laiškas J.Kajeckui].

Šių metų tragiški įvykiai Lietuvoje turėjo sukrėsti kiekvieną padorų žmogų, ypač lietuvius....Brazilijos parlamente vėl bus iškeltas Lietuvos reikalas. Deja, Brazilijos Vyskup. Konferencijos vadovybė socializuojančių rankose, pranešė per spaudą, kad gavo mano laišką, kuriuo prašoma Brazilijoje įvesti maldos dieną už Lietuvą. Tačiau tuo ir, kol kas, baigėsi [Ignatavičiaus archyvas, F223-68. 1972.06.21 laiškas J. Balkūnui].

JK. *Pre. J. Balkūniui*
24. 7. 72.

Musica,

Rio, 1972. 6. 21.

Brangus Prelate,

Šių metų tragiški įvykiai Lietuvoje turėjo sukrėsti kiekvieną padorų žmogų, ypač lietuvius. Rio de Janeiro pajudino televizija, radio stotis, spauda. Katedroje turėjome specialias pamaldas už mūsų tautos religinę ir nacionalinę laisvę. Dalyvavo daug brazilų. Prašiau įtakingesnių brazilų žurnalistų, kad parašytų apie Lietuvą. Pažadėjo. Brazilijos parlamente vėl bus iškeltas Lietuvos reikalas. Deja, Brazilijos Vyskup. Konferencijos vadovybė, socializuojančių rankose, pranešė ~~kad gavo~~ per spaudą, kad gavo mano raštą, kuriuo buvo prašoma įvesti Brazilijoje maldos dieną už Lietuvą. Taciau tuo ir, kol kas, baigėsi. Mūsų Brazilijos liet. kunigų Sąjungai pasiūliau parašyti atsisaukimą į brazilų tautą, prašant visokeriopos paramos liet. tautos laisvės kovoje. Ar Amerikos J. V. lietuviai kunigai negalėtų ką nors panašaus padaryti? Š. Amerikos lietuvių motinos taip pat galėtų parašyti atsisaukimą į Rusijos motinas, vyrų žmonas, prašydamos paveikti kad jos neleistų jiems persekioti ~~šiuosius~~, torturuoti ir žudyti Lietuvos jaunimo, kuris nori religinės ir nacionalinės laisvės. Mes juk norime taikaus gyvenimo su rusais, bet kiekvienam žmogui priderančių teisių, neatsisakėsi.

Visa tai nutariau parašyti Jums, Prelate, nes žinau kaip nuoširdžiai ~~įmanan~~ kovoja už pavergtos liet. tautos reikalus. Jūs žinosite, kaip tas idėjas realizuoti.

Te Dievas suteikia Jums geros sveikatos ir palaimos Jūsų kilniuose sumanymuose ir darbuose.

Su nuoširdžia pagarba

Laiškas J. Balkūniui

Brazilijos vyskupai laikėsi tos pačios nuolankios susitaikėliškos su komunistų veikla politikos kaip ir Vatikanas. Tokiu elgesiu komunistai buvo patenkinti. Anot sovietų propagandistų, įžvalgesnieji išnaudotojų klasių atstovai, įskaitant dvasininkus, esą suprato Lenino idėjų teisingumą ir susitaikė su neišvengiamu išnaudotojiškos kapitalistinės santvarkos žlugimu.

Koplyčia šv. Petro smarkiai varoma į priekį, tikrai, kad netrukus užbaigs ir bus gatava šventinimui, t.y. liepos 6-7 dienomis... Reikia tikėtis, kad šv. Tėvas nužengs ją pašventinti. Vatikano politika sąryšyje su Rusija- komunizmu tebėra ta pati kaip palikote. Per radiją nieko

negalima pasakyti prieš [Ignatavičiaus archyvas. F223-68. 12.04.1970 kun. Antano (Jonušo?) laiškas Ignatavičiui].

Vakar grįždamas iš daktaro sutikau Homero Bruce, tą simpatišką storiulį Radio Vera Cruz diktorį....nebedirba jau Vera Cruz, nepatinka nauji šeimininkai vienuoliai iš Sao Paulo.... Paklausiau, kodėl taip staiga uždarė mano (pastaraisiais metais iš savo kišenės po Cr. 60.000 apmokama) Voz da Lituania? Pasakė tiesą: perdaug griežtai kalbėjęs prieš Maskvos smarvę, atsieit, politiką, o programa buvo Ora de crepuscolo¹⁰ [Ignatavičiaus archyvas, F223-69. 1974. III.27 laiškas Ignatavičiui].

Kai kuriems brazilams atrodė, kad negausi lietuvių bendruomenė net perdaug aktyvi.

Dar neseniai vieno didelio Rio de Jan. dienraščio redaktorius tvirtino, kad jo nuomone, mes Rijoje darome „triukšmą“ Lietuvos reikalui ne pagal savo skaičių. Rodos, esate gavęs Guanabaro deputato pasakytą kalbą už Liet. Laisvę. Ją išleido Braz. Parlamentas. Manau, kad esate girdėjęs apie prof. Gustavo Corsao straipsnius Liet. laisvės reikalu etc. [Ignatavičiaus archyvas, F223. 1972 liepą laiškas J. Kidykui]

Didelį susirūpinimą kėlė lietuviybės išlaikymas. Nutautėjimą spartino Brazilijos valstybinė politika.

Antrajam pasauliniam Karui prasidėjus Brazilijos valdžia norėjo prislėgti vokiečius gyventojus, tad drauge paspaudė ir visas tautybes (dar bijodama ir kelių šimtų tūkstančių japonų), uždrausdama viešai (autobuse, telefonu, gatvėje, per radiją) kalbėti, pamokslus sakyti, spaudą leisti gimtąja kalba.... Kai kurie Brazilijos lietuviai dar karčiai prisimena laikus, kada juos vietiniai vadindavo "bišo da agua" — per vandenį atkeliavusiu gyvūnu, kuriuo nevadinamas portugalas, nes Brazilijoje kalbama jo krašto kalba...Yra tekę susipažinti su 30 - 35 metų žmonėmis, kurie, pradėjus lietuviškai kalbėti, atkerta: "aš esu brazilas", nors viską puikiai lietuviškai supranta [Saulaitis, 1972].

Kankino amžinosios svetur gyvenančios tautos dalies problemos: *Kodėl, amžiumi bręstant, lietuvišku požiūriu ne giliau subręstama, o išblėstama? Aišku, ne dėl ko kito, kaip dėl to, kad lietuviškasis ryšys buvo per sekus. Lietuviškasis susipratimas lieka vaiko lygyje, jei pasitenkinama tik lituanistine mokykla, jei toliau nesirūpinama brandinti lietuviškuosius interesus, jei daugumos lietuviškasis reiškiamasis ribojasi tik tautinių šokių ansambliuose... tik šokančios lietuviybės nepakanka. Šokančio jaunimo ir turėjome, ir turime, bet reikia ir skaitančio*

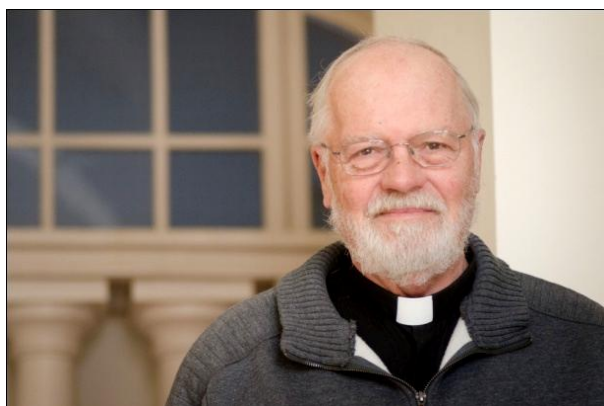
---

¹⁰ Sutamų valanda (lot.)

jaunimo, ... Išėivinio mūsų jaunimo (taigi ir aplamai išėivinės lietuvybės) padėtis yra per rimta, kad būtų galima tik retoriškai ją dramatizuoti ar, lyg jos nematant, akiai ramintis. Ir lietuviškai auklėto jaunimo dauguma dingsta iš lietuvių, vos pradėję savarankiškiau gyventi. Nėra ko tai slėpti. ...[Saulaitis, 1972].

Į mane kreipėsi II Jaunimo Kongreso komitetas, prašydamas antrašų pajėgesnio jaunimo iš įvairių kraštų. Ar Rio būtų (lietuviškai kalbančių) tarp 16 ir 35 metų, kurie galėtų prisidėti prie diskusijų ar dalyvauti seminaruose įvairiais klausimais? Galvojame nuomoti lėktuvą (po 400 savikaina- pamedžioti turistų, kurie užpildytų likusias vietas- gal po 450 dol. kiekvienam, kad kiek jaunimą paremti [Ignatavičiaus archyvas, F223-69. 1971.07.13 A. Saulaičio laiškas].

Brazilijos vyskupai nėra įvedę specialios emigranto dienos, bet yra paskyrę paskutinį rugpjūčio sekmadienį, kad būtų renkamos aukos vidaus ir užsienio emigracijai. Lietuviai prieš keletą metų švėsdavo emigranto dieną Dariaus ir Girėno dienoje, 19 liepos. Ji turėdavo daugiau patriotinį pobūdį. Visa brazilų spauda ir televizija davė ilgesnį pranešimą apie liet. kunigų Zdebskio ir Bubnio torturas ir kalėjimą. Žmonės labai pasipiktinę.

Antanas Saulaitis

Ateinančių metų sesijoje brazilų parlamente ir senate vėl bus iškeltas Lietuvos klausimas. Jums pasiūsiu vieno brazilų atstovo kalbą Liet. reikalu.. Prašyčiau padaryti žygių, kad ją gautų Romoje portugalų atstovas prie šv. Sosto, taip pat portugalų ir brazilų Kolegijos ir kiti portugališkai kalbantys žmonės [Ignatavičiaus archyvas, F223-68. 1971.12.06 laiškas Ignatavičiui].

..minint lietuvių deportacijų tragiškas dienas, kun. Mečislovas Valiukevičius laikys pamaldas Rio de Janeiro lietuviams birželio 13 d., 11 val., lietuvių parapijos bažnyčioje

(koplyčioje). *Bus meldžiamasi už Sibire ir kitur už Lietuvos laisvę mirusius. Birželio 14 d. 18.5-18.30 radijo VERA CRUZ irgi bus atlikta atitinkama programa....Radijo Ministerio da Edycacao e Cultura direkcija pažadėjo duoti dvi lietuvių tautą liečiančias valandėles. Tikimasi, kad jos bus birželio 13 ir 14 dienomis.* [Ignatavičiaus archyvas, F223-69. 1971.5.29 laiškas A. Saulaičiui].

Gaila, kad pašaukimų reikalui neturime jokios komisijos, kuri ragintų, remtų darbą tu, kurie nori šį-tą padaryti. Žinau iš savo patirties. Turi pats asmeniškai imtis visokios iniciatyvos. Pats apsimokėti keliones, etc. Žinoma, ateina mintis, kitiems nerūpi, o kam man persistengti? Prieš grįždamas Europon, dar porą mėnesių pavažinėsiu po tolimas Brazilijos provincijas, lankydamas liet. šeimas ir pašaukimų ieškodamas [Ignatavičiaus archyvas, F223-68, 1971.09.14 laiškas kun. Stasiui].

Lietuviškos kunigų seminarijos įsteigimo reikalais apkeliovo lietuvių kolonijas Brazilijoje, Reikiamo skaičiaus kandidatų nepavyko surinkti. Tai jį stipriai nuliūdino, o dar klimatas, ir dabar jau nebegalvojo ilgiau čia pasilikti. 1972 metais dar kartą išsileido keliauti Brazilijos plotais, lietuviškos kilmės žmonių atrado daug kur. Gera žinia buvo, kad atsirado jaunų energingų kunigų- salezietis Hermanas Šulcas, jėzuitas Antanas Saulaitis, bloga žinia- sutriko pusiausvyros jausmas, teko skaudžiai pargriūti, prisireikė ramstyti lazdos.

1973 grįžo vėl į Romą, dirbo šv. Kazimiero kolegijoje ir Vatikano radijo programose.

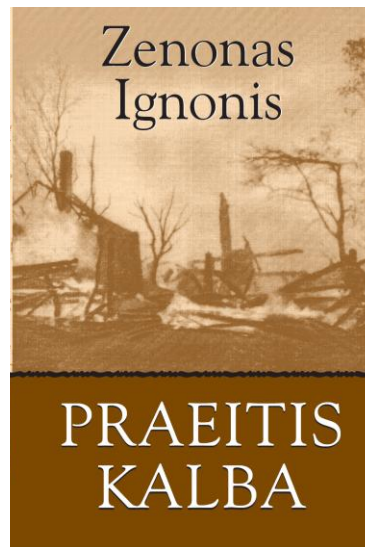
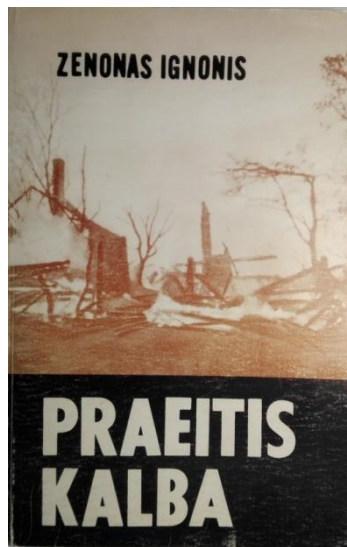
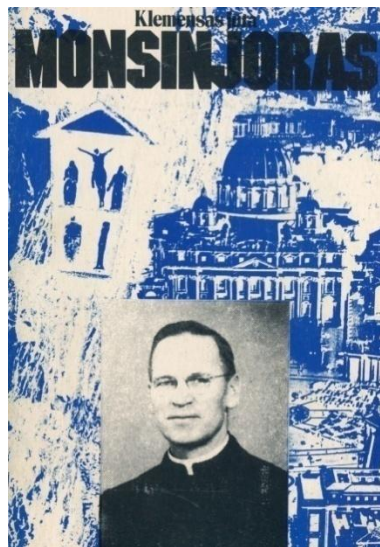
Šv. Kazimiero kolegijos koplyčia Campo Verano kapinėse

Nuo 1974 lapkričio porą mėnesių teko praleisti ligoninėje dėl širdies kraujagyslių arteriosklerozės. 1975 gegužės 21 išėjo pakvėpuoti tyru ryto oru, nusipirkti laikraštį, parkrito... Palaidotas Romoje Campo Verano kapinėse šv. Kazimiero kolegijos koplyčioje šalia kitų Romoje mirusių nusipelnusių lietuvių: vyskupo Vincento Padolskio, Lietuvos Nepriklausomybės Akto Signataro prelato Kazimiero Šaulio, Italijos Lietuvių bendruomenės pirmininko prelato Vinco Mincevičiaus, Lietuvos pasiuntinio prie Šv. Sosto ministro Stasio Girdvainio, BALFO (Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo) pirmininko prel. Juozo Končiaus, ir kitų [Kubilius, 2011].

12.EPILOGAS

Z. Ignatavičiaus balsas nenutilo ir po mirties. Jausdamas, kad sveikata sparčiai prastėja, kunigas perdavė literatui Klemensui Jūrai karo meto dienoraščius, kad panaudotų tai, kas būtų įdomu lietuviui skaitytojui. Prašė bent dalinai praleisti pavardes tų, kurie dar rastųsi tarp gyvųjų, nors jau buvo praslinkę virš trisdešimt metų nuo praeitin prabėgusių laikų.

„Monsinjas“ (1979) ir „Praeitis kalba“ (1980, 2007).

Brolio Broniaus lėšomis buvo paruošta ir pranciškonų spaustuvėje Bruklinė išleista Kl. Jūros parašyta beletrizuota Z.Ignatavičiaus biografija „Monsinjas“ (1979). Kl. Jūra buvo artimas žmogus kunigui, todėl ruošdamas knygą įterpė ir tai, ką išgirdo ir išklausinėjo

besikalbėdamas dar kunigui esant gyvam. Jis taip pat buvo parengęs transliuotą per Rio de Janeiro lietuvių radiją „Voz da Lituania“ atsiminimų laidą, pavadinęs ją „Praeitis kalba“ (1980).

Kl. Jūra spaudai taip pat paruošė karo metų prisiminimus „Praeitis kalba“, išspausdintus 1980 m, Bruklina. Juose minimos tik mirusių arba sovietų valdžiai nepasiekiamų žmonių pavardės, kad nebūtų pakenkta gyvenusiems Lietuvoje. Visuose laiškuose kunigas pasirašinėdavo pilna pavarde. Ar tai buvo jų susitarimas ar Kl. Jūra sukūrė skambesnę pavardę, bet ant knygos viršelio autorius- Z. Ignonis. Antroji laida išleista Lietuvoje 2007 m., joje asmenų, kuriuos pagal aprašymą galima buvo atpažinti, pavardes atskleidė leidėjas E. Juodis.

Sprendžiant pagal likusius Lietuvoje užrašus, Kl. Jūra, įvilkdamas istoriją į sklandžią pasakojimo tėkmę, patikimai atpasakojo įvykius, nenukrypdamas į nuosavus pamąstymus. Ruošdamas jam atiduotą karo metų dienoraštį prisiminimų knygai „Praeitis kalba“ Kl. Jūra nemini įvykių datų. Kokį mėnesį kas vyko galima numanyti pagal paminėtas šventes, valstybinius įvykius bei pagal „Sabaot Dio degli eserciti“. Šio veikalo sandara analogiška „Praeitis kalba“, kai kurių skyrių pabaigoje pažymėta aprašomų įvykių data .

Užrašuose kunigas konkretus, nes įrašams trūko laiko, o įtampa, alkis ir šaltis taip pat nenuteikė sudėtingiems apmąstymams. Knygelėje kasdieniai įvykiai ir siaubo apimto padoraus žmogaus kančia, todėl dienoraštis skamba kur kas niūriau nei knyga.

Prelatas gyveno kukliai ir nepaliko jokio turto, neturėjo nuosavo buto, automobilio, žemės. Liko tik jo archyvas, Archyvas buvo atsiųstas į Lietuvą iš Romoje esančios šv. Kazimiero kolegijos Pontificio Collegio Lituanio 2007 gegužę į Kauną Kęstučiui Ignatavičiui, kuris 2011 balandį perdavė archyvą Egidijui Juodžiui. Šis, sutinkant K. Ignatavičiui, tais pačiais metais perdavė archyvą Lietuvos nacionalinei M. Mažvydo bibliotekai (kun. Zenono Ignatavičiaus archyvas, fondas F223).

Archyvo medžiagą sudaro Z. Ignatavičiaus kaip šv. Kazimiero kolegijos vice-rektoriaus susirašinėjimas su įvairiomis institucijomis, Kauno universiteto teologijos-filosofijos fakulteto veiklos charakteristikos, asmeninis susirašinėjimas, išrašai iš Brazilijos, Portugalijos nacionalinių, Romos ir kitų bibliotekų kaip pradinė medžiaga jo numatytoms istorinėms publikacijoms apie Lietuvos istoriją ir katalikų bažnyčios veiklą, pamokslai. Išrašai ir laišakai yra lietuvių, lenkų, gudų, vokiečių, italų, lotynų, portugalų, prancūzų ir ispanų kalbomis.

Tarp dvasininkų buvo ir yra tvirtų įsitikinimų kunigų, raginančių laikytis dešimties Dievo įsakymų, net jei dėl šito patys nukentėtų. Galima abejoti ar kunigystė turi prasmę ar beprasmiška, bet tokie žmonės kaip kunigas Zenonas Ignatavičius įkvepia pagarbą.

2007 m. spalio 10-ąją, per Pasaulinę misijų dieną, Romoje, Laterano bazilikoje mons. Alfonsas Svarinskas kalbėjo apie du žymius misionierius lietuvius - arkivyskupą Teofilį Matulionį, 2017 metais paskelbtą palaimintuoju, ir prel. Zenoną Ignatavičių [Svarinskas, 2008].

Derėtų atskirai pakalbėti apie (Kauno) seminarijos vicerektorių prelatą Zenoną Ignatavičių. Jis dirbo kapelionu dviejuose batalionuose... Jei Zenonas Ignatavičius nebūtų vilkėjęs Lietuvos kariuomenės uniformos, gestapas jį būtų tuojau pat sušaudęs. Jis daugiausia dirbo misionierišką darbą. ...Dirbant Pietų Amerikoje, Zenonui Ignatavičiui pasiūlė tapti vyskupu, nors jis buvo svetimšalis. Z. Ignatavičius šių pareigų atsisakė dėl silpnos sveikatos. ...Karo metu jis buvo kelis kartus apšaudytas ir šelpė kalinius, dažnai pats neturėdamas ko valgyti. Praėjusiais metais Romoje vyko pasaulinė Misijų diena. Buvau pakviestas paskaityti paskaitą apie misijas Lietuvoje. Tada pasakojau apie vyskupo Teofilio Matulionio ir Zenono Ignatavičiaus veiklą ir mūsų misijas. Zenonas Ignatavičius buvo šaunus vyras. Visiems šiems žmonėms esu dėkingas už tai, kad mus, klierikus, gerai auklėjo ir mokė patriotizmo. . .

Taigi, į klausimą ar galima išlikti žmogumi, kai aplink vien neteisybė, atsakymas – taip, galima. Galima išlikti tyliai krebždant kampelyje. Galima išlikti ir netylinčiu tvirtos pasaulėžiūros garbingu žmogumi, tačiau atlyginimas, greičiausiai, bus tik daug kam nežinomas įvykdytos pareigos jausmas, o per dažnai laukia amžininkų abejingumas, piktavalių pamazgų srautas, prarasta sveikata ar gyvybė. Kalno didybė matoma iš toli.

***

2019 m. gegužės mėn. 9 d., Vilkijoje prie namo, kuriame gyveno Ignatavičiai, vilkijiečio girininko šaulio Kęstučio Markevičiaus iniciatyva buvo atidengta atminimo lenta prelatui Zenonui Ignatavičiui.

Atminimo lentos atidengimas (iš kairės: Kęstutis Markevičius, Vytautas ir Kęstutis Ignatavičiai)

BIBLIOGRAFIJA

Santrumpos

LCVA- Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LYA- Lietuvos ypatingasis archyvas

Actes et documents du Saint Siège relatifs a la Seconde Guerre Mondiale, 3. Le Saint Siège et la situation religieuse en Pologne et dans les Pays Baltes 1939-1945. Deuxieme partie 1942-1945. Libreria editrice Vaticana. 1967, p.871. [Žiūrėta 2018.02.05]. Prieiga per internetą <http://www.vatican.va/archive/actes/documents/Volume-3b.pdf>

Aničas Jonas. (1974). Šv. Kazimiero kolegijos vaidmuo tarptautinio klerikalizmo sistemoje. In LTSR MA darbai, A serija I (46) t., 43-53 psl.

Belorussian SSR in 1940 after annexation of eastern Poland. (2011). Wikimedia. [Žiūrėta 2018.02.05]. Prieiga per internetą https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Belorussian_SSR_in_1940_after_annexation_of_eastern_Poland.jpg

Bonhoeffer Dietrich (1967). Dietrich Bonhoeffer quotes. Letters from Prison, p.16 [žiūrėta 2018.02.06]. Prieiga per internetą. <http://tdbi.org/dietrich-bonhoeffer/notable-quotes/>

Bubnys Arūnas. (2004). Lietuvių viešojo policija ir policijos batalionai (1941–1944). Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. [Žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <http://genocid.lt/Leidyba/3/arunas2.htm>

Bundesarchiv, Bundesarchiv Bild 146-1982-077-11, Russland, Minsk, gefangene sowjetische Soldaten. [žiūrėta 2018.02.06]. Prieiga per internetą https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_146-1982-077-11,_Russland,_Minsk,_gefangene_sowjetische_Soldaten.jpg

Burinskaitė Kristina. (2009). Tarptautinei komisijai nacių ir sovietinio okupacinio režimų nusikaltimams įvertinti projektas - tyrimas: laisvojo pasaulio dezinformavimas, Vilnius. [žiūrėta 2018.02.06]. Prieiga per internetą <http://sovietcase.eu/en/wp-content/uploads/2012/02/K.-Burinskaites-tyrimas.pdf>

Das 25-Punkte-Programm der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei [vom 24. Februar 1920]. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <http://www.documentarchiv.de/wr/1920/nsdap-programm.html>

Dębiński Józef . (2008). Kościół katolicki na białorusi na przełomie XX i XXI wieku. *Folia Historica Cracoviensia*. Vol.14. [Žiūrėta 2018.01.28]. Prieiga per internetą <http://czasopisma.upjp2.edu.pl/foiahistoriacracoviensia/article/view/1146>

Dėl kunigo Zenono Ignatavičiaus veiklos nacių-sovietų karo metais (1941-1945). Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2019.01.15, Nr 14R-56

Deutsch-Sowjetischer Krieg. (1939). [Žiūrėta 2018.02.06]. Prieiga per internetą: <https://historiek.net/het-duivelspact-tussen-hitler-en-stalin/60893/>

Dobkevičius Kazimieras. (2008), Erškėčiais grįstas monsinjoro Zenono Ignatavičiaus kunigystės kelias, XXI AMŽIUS Nr. 53 (1646), liepos 11d. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/07/11/atmi_01.html

Evangelija pagal Luką, Lk. 5-32.

Finland in Figures. Housing. [Žiūrėta 2020.02.10]. Prieiga per internetą https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_asuminen_en.html

Gaida Pranas, 1981. Arkivyskupas Teofilius Matulionis. Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Sk.6. Darbas Lietuvoje, žvilgsniai Rusijon [žiūrėta 2018.03.07]. Prieiga per internetą <http://www.prodeoetpatria.lt/index.php/lkma/285-p-gaida-arkivyskupas-teofilius-matulionis>

Gil Jurij, Sylwetki działaczy Białoruskiego odrodzenia religijnego i narodowego Wincentego Godlewskiego i Adama Stankiewicza. *Nasza Gazeta*. NR 10 (549). [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <http://archive.is/20130109071641/nasz-czas1.tripod.com/015/gil.html>

Grzybowski Jerzy (2011). Białoruski ruch niepodległościowy wobec Polski i Polaków na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją niemiecką (1941–1944). *Dzieje najnowsze, rocznik XLIII*, 1 PL ISSN 0419–8824, Warszawa. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą http://rcin.org.pl/Content/48348/WA303_61545_A507-DN-R-43-1_Grzybowski.pdf

Ignatavičius Zenonas (1942). 1942 metų žiemos dienoraštis 1942.I.3 – 1942.III.9. Martyno Mažvydo biblioteka, fondas F223-134 (rankraštis)

Ignatavičiaus Zenono archyvas, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, fondas F223 (laikinas apyrašas) .

Ignatavičius Zenonas, Įspūdžiai iš kelionės po Izraelį, Martyno Mažvydo biblioteka, fondas F223-125 (rankraštis)

Ignonis Zenonas (1980). Praeitis kalba: Dienoraštiniai užrašai, Gudija, 1941 – 1944, Brooklyn, 1980 , 286 psl.

Ignonis Zenonas (2007), Praeitis kalba. Vilnius, Eugrimas, 256 p.

Iwanowski Jerzy (2018). [žiūrėta 2018.02.16]. Prieiga per internetą https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Iwanowski

Jewish Virtual Library. Timeline of Jewish History in Italy. [Žiūrėta 2018.02.05]. Prieiga per internetą <http://www.jewishvirtuallibrary.org/timeline-of-jewish-history-in-italy>

Jody. (2012). Ks. Wiktor Szutowicz – administrator parafii Borodzienicze (1917-1927) . [Žiūrėta 2017.10.12]. Prieiga per internetą <https://naszejody.wordpress.com/2012/01/01/ks-wiktor-szutowicz-administrator-parafii-borodzienicze-1917-1927/>

Jūra Klemensas. (1979), Monsinjas. Pranciškonų spaustuvė, Brooklyn, N.Y. 383 psl.

Labanauskas Ramūnas. (2004). „Studentai“ iš Lietuvos Šv. Kazimiero kolegijoje. XXI amžius. rugpjūčio 27 d. Nr.64 (1267). [žiūrėta 2018.02.16]. Prieiga per internetą http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/08/27/kryz_01.html

Laukaitytė Regina. (2005). Lietuvos bažnyčių misijos okupuotose SSRS srityse 1941–1944 M., *Lietuvos istorijos institutas*, LITUANISTICA. T. 63. Nr. 3, p. 1-14. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2005/3/Lit_001_014.pdf

LCVA, fondas R-1534, ap. 1, b. 200

LCVA, fondas R-930, ap.7, b. 96

LCVA, fondas R-343, ap. 3, b.31

Lewis Andy. (2004), Sheep Among Wolves or Part of the Pack? Men of God in Hitler's Armies, student research paper for UCSB History 133P proseminar, Spring 2004 June [žiūrėta 2017.10.07].

Prieiga per internetą

<http://marcuse.faculty.history.ucsb.edu/classes/133p/133p04papers/ALewisChaplains046.htm>

Liekis Algimantas. (1996), LKP agonijos kronika. Dokumentinė apybraiža. Žurnalo "Lietuvos mokslas" leidinys, 1996 Vilnius.[žiūrėta 2018.02.03]. Prieiga per internetą http://knyga.lietuvi.lt/w/images/0/01/LKP_agonijos_kronika_I.pdf

Laisvės kryžkelės. (2010). Lietuvių policijos batalionai II pasaulinio karo metais. Bendras LGGRTC ir Bernardinai.lt projektas. Lietuva nacių okupacijos metais 1941-1944. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <https://www.youtube.com/watch?v=6Q1BTb0Uvu4>

Kubilius Saulius, Lietuvių kapai Romoje. [žiūrėta 2020.02.17]. Prieiga per internetą <http://www.itlietuviai.it/lietuviu-kapai-romoje/>

Pažyma apie Zenoną Ignatavičių. (2017). Lietuvos ypatingasis archyvas. 2017-10-20 Nr P2-3000

Macekianec Ryšard. (2014). Sąjūdis: początek strategicznego partnerstwa. Sąjūdis – Solidarność: strategicznės partnerystės pradžia”. Czwartek, 25 grudnia. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <http://www.pogon.lt/opinie-nomone/1512-istraukos-is-knygos-sajudis-poczatek-strategicznego-partnerstwa-sajudis-solidarnosc-strategines-partnerystes-pradzia.html>

Marcinkevičius Antanas. (1973). Teisybė apie kunigą Ignatavičių, Tiesa, sausio 9 d., Nr 7 (9101)

McElroy Wendy, 2013. Dietrich Bonhoeffer and the Confessing Church, Laissez Faire Books, Jan 30, 2013. [žiūrėta 2018.02.25]. Prieiga per internetą

<https://lfb.org/dietrich-bonhoeffer-and-the-confessing-church/>

Mikalauskas Zenonas. (1967). Ko neparašė Zeno Ignonis, Vakarinės Naujienos, gruodžio 6 d. Nr 284 (3032)

Marcinkevičius Antanas. (1967). Kas yra monsinjoras Z. Ignatavičius. Tiesa, gruodžio 9

Muzeum Diecezjalne w Lomzy. [žiūrėta 2018.02.03]. Prieiga per internetą

http://www.muzeumdiecezjalne.home.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=93:iskup-romuald-jalbrzykowski&catid=27:bp&Itemid=308

Nemickas Bronius. (1990). Vokiškoji reprivatizacija Pabaltijyje, Aidai, 1 Nr. 55-61psl. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą
http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=7582:is&catid=440:1&Itemid=485

Pāts Konstantin. (2018). Wikipedia. [žiūrėta 2018.02.05]. Prieiga per internetą
https://en.wikipedia.org/wiki/Konstantin_P%C3%A4ts#Deportation_and_imprisonment/

Pavalkis Viktoras. 1972. Lietuvos ir Vatikano diplomatiniai santykiai 1918 – 1940. Aidai, 6 rugsėjo. [žiūrėta 2018. 03.07]. Prieiga per internetą
http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=67%3A7207&id=765%3Ais&option=com_content&Itemid=119

Personel medyczny Wehrmachtu, 2007, administrator. [žiūrėta 2018.02.25]. Prieiga per internetą
<https://panzerlehr.forumoteka.pl/temat,250,personel-medyczny-wehrmachtu.html>

Ragauskas Jonas. *Ite, missa est!*, Vaga, 1970, 487 psl.

Rytų savanoris, 1942, 12-to bat, neperiodinis žurnalas, Nr. 1

Saulaitis Antanas. (1972). Žvilgsnis į Brazilijos lietuvius. Aidai, 4 gegužės, 190-194 pp. [žiūrėta 2018.02.05]. Prieiga per internetą
http://www.aidai.eu/index.php?view=article&catid=59%3A7205&id=731%3Apa&option=com_content&Itemid=118

Savickas Edgaras. (2014). Lietuvos Ortodoksų bažnyčios kancleris: dėkojame Dievui, kad gyvename tokioje šalyje, 2014-12-26 / 15:56. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą
<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/86139/lietuvos-ortodoksu-baznycios-kancleris-dekojame-dievui-kad-gyvename-tokioje-salyje>

Stoliarovas Andriejus. (2008) Lietuvių pagalbinės policijos (apsaugos) 12–asis batalionas. Generolo Jono Žemaičio lietuvių karo akademija ISSN 1392-6489, Karo archyvas XXIII, 263-315 psl, Vilnius. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą www.lka.lt › download › karo_archyvas_xxiii

Streikus Arūnas. (2004). Antireliginė propaganda Lietuvoje 1944 - 1970 metais, Lietuvos istorijos studijos. Archyvai (14 tomas), p.p. 88-99. ISSN 1392-0448 [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą: <http://www.lis.if.vu.lt/index6b06.html?id=archyvas&lang=LT&TomasID=14>

Streikus Arūnas. (2002). Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944-1990). Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Vilnius. [žiūrėta 2017.02.08]. Prieiga per internetą <http://www.lkbkronika.lt/index.php/arunas-streikus-soviet-valdzios-antibaznytine-politika-lietuvoje-1944-1990>

Streikus Arūnas. Bažnyčios institucija nacių okupacijos laikotarpiu Lietuvoje. Lietuva nacių okupacijos metais 1941-1944. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą http://www.komisija.lt/Files/www.komisija.lt/File/Tyrimu_baze/Naciu%20okupacija/

Svarinskas Alfonsas. (2008). „Kovą už Lietuvą vis dar tęsiu...“ (II). [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-07-09-alfonsas-svarinskas-kova-uz-lietuva-vis-dar-tesiu-ii/3728>

Tamkevičius Sigitas. (2012), „Maloniai nustebino statistika apie katalikus Lietuvoje“, Bernardinai, rugsėjo 28 d. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-09-28-romos-kataliku-lietuvoje-daugiau-nei-77-proc/88619>
The World Bank. GNI Per Capita Ranking, Atlas Method And PPP Based. [žiūrėta 2020.02.05]. Prieiga per internetą

http://www.neuroscience2009.jnss.org/english/registration/images/gni_per_capita.pdf

Timeline of Jewish History in Italy, Jewish Virtual Library. [žiūrėta 2017.10.12]. Prieiga per internetą <http://www.jewishvirtuallibrary.org/timeline-of-jewish-history-in-italy>

TSRS-Vokietija 1939, t.1, Vilnius, Mokslas, 1989, p.84. Dokumentas Nr 41.

Tulaba Ladas (1969). Mūsų sukaktuvininkai, Draugas, VOL. LIII, Sausio 23. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą http://www.draugas.org/archive/1969_reg/1969-01-23-DRAUGAS-i5.pdf

Valiušaitis Vidmantas. Kova su simboliais, vedama Vilniaus mero, nėra politinės išminties požymis www.DELFI.lt 2019 m. rugsėjo 27 d. [žiūrėta 2019.10.28]. Prieiga per internetą <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vidmantas-valiusaitis-kova-su-simboliais-vedama-vilniaus-mero-nera-politines-isminties-pozymis.d?id=82338867>

Vareikis Vygantas. Teorijos ir metodologijos klausimai . Kontroversiniai Antrojo pasaulinio karo vertinimai. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą http://briai.ku.lt/downloads/AHUK_18/18_007-029_Vareikis.pdf

Vytaras T., (1963), Ko nežinojo popiežius Jonas XXVIII, Švyturis, Nr 21

Weißrussland,1941. Minsk, Zurückkehrende Zivilisten.jpg. [žiūrėta 2018.03.08]. Prieiga per internetą https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_146-1980-027-03,_Wei%C3%9Frussland,_Minsk,_zur%C3%BCckkehrende_Zivilisten.jpg

Zaksas Irmija. (1963). Religija ir nacionalizmas, LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Filosofija, 111, 65-78 psl. [žiūrėta 2017.10.12]. Prieiga per internetą zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/7272/5069

Беларусь в оккупации (1941 - 1944 гг.) Между молотом и наковальней [žiūrėta 2018.02.28]. Prieiga per <https://byrins.livejournal.com/65129.html>

Вопросы священнику РКЦ: Православие. Часть 2.(2013). [žiūrėta 2018.02.05]. Prieiga per internetą http://www.truechristianity.info/ask_catholic_priest_about_orthodoxy_02.php

Belorussian SSR in 1940 after annexation of Eastern Poland.jpg. [žiūrėta 2018.02.05]. Prieiga per internetą https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Belorussian_SSR_in_1940_after_annexation_of_eastern_Poland.jpg

Военный альбом. (1943). Немецкая полиция проводит проверку документов в Минске. [žiūrėta 2018.02.05]. Prieiga per internetą <http://waralbum.ru/334910/>

Военный альбом. (1939). Немецкие генералы, в числе которых Гейнц Гудериан, совещаются с батальонным комиссаром В.Ю. Боровицким в Бресте. [žiūrėta 2018.04.14]. Prieiga per internet <http://waralbum.ru/173784/>

Деружинский Вадим. (2012). Миф о «погибшем каждом третьем беларусе» «Аналитическая газета «Секретные исследования», №18 и №21. [žiūrėta 2018.02.11]. Prieiga per internetą <http://www.secret-r.net/arkhiv-publikatsij/12-2012/mif-o-pogibshem-kazhdom-tretem-belaruse>

Добровольский Павел. Мариинский костел: русская принципиальность, советский ... [žiūrėta 2020.02.17]. Prieiga per internetą <https://news.tut.by/society/487211.htm>

Документ: Приказ войскам 6 гв. армии № 436/н от 21.05.1945. [žiūrėta 2017.10.04]. **Prieiga** per internetą [https://nkvd.memo.ru/index.php/Документ: Приказ_войскам_6_гв._армии_№_436/н_от_21.05.1945](https://nkvd.memo.ru/index.php/Документ:Приказ_войскам_6_гв._армии_№_436/н_от_21.05.1945)

Йоцюс Виталий. (2010). Положение католиков на территории БССР в годы немецко-фашистской оккупации. Материалы Междунар. науч.-теоретич. конф., г. Минск, 28 апр. 2010 г. / Бел. Гос. Пед. Ун-т им. М. Танка. Минск: БГПУ, 2010. – С. 372-374. Prieiga per internetą [elib.bspu.by > bitstream > Положение католиков на ...](http://elib.bspu.by/bitstream/Положение_католиков_на_...)

Калинина Анна. Христианские конфессии Советской Белоруссии в 1929 - 1939 годах: активные и пассивные формы сопротивления // Государство, религия, Церковь в России и за рубежом. - 2012. - № 3-4. 187 р. [žiūrėta 2018.03.06]. Prieiga per internetą <http://www.religion.ranepa.ru/sites/default/files/9.pdf>

Маракоў Леанід. (2008). Рэпрэсаваныя каталіцкія духоўныя, кансэкраваныя і свецкія асобы Беларусі 1917—1964. Мінск. Prieiga per internetą <http://www.marakou.by/by/>

Материально-техническое обеспечение партизанских действий в годы Великой Отечественной войны (2012). [žiūrėta 2017.10.10]. Prieiga per internetą <http://uctopuk.info/article/materialno-tehnicheskoe-obespechenie-partizanskih-deystviy-v-gody-velikoy-otechestvennoy>

Наша Нива. (2014). Десять малоизвестных фактов о воссоединении Беларуси в 1939 году, 18.09.2014. [žiūrėta 2018.02.05]. Prieiga per internetą <https://nn.by/?c=ar&i=135425&lang=ru>

Неформальный саммит СНГ. В Санкт-Петербурге состоялась неформальная встреча глав государств СНГ. 20 декабря 2019 года. [žiūrėta 2020.01.03]. Prieiga per internetą <http://kremlin.ru/events/president/news/62376>

Новикова Елена (2017). Как советский солдат освобождал Жемайтию, Экспресс неделя от 18 мая, раздел: Главная, 2, Номер публикации: 2687. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <http://www.nedelia.lt/main/2687-kak-sovetskijj-soldat-osvobozhdal.html>

План проверки и оперативной подготовки агентов ‘Сауле’ и ‘Пушис’...Комитет госбезопасности при Совете Министров Литовской ССР, 1960.09.27. LYA. Fondas K-41, ap. 1, b. 615, l. 280-286, Kodas: 1311_18k, Nr.3471/18

Полвека, украденные у Бога. История Красного костела [2012]. [žiūrėta 2019.07.20]. Prieiga per internetą https://www.hata.by/architecture/polveka_ukradennye_u_boga_istoriya_krasnogo_kostela-4648/

Попов Андрей, Хворов Владимир. (2017). Ксендзы и служители католических храмов Случчины начала века. [žiūrėta 2018.02.08]. Prieiga per internetą nasledie-sluck.by/ru/sluchina/3204/6458/

Постановление (на арест), г. Невель. 3 июля 1941 года. Lietuvos ypatingasis archyvas. F. K-1. Ap. 58. P-9929. L. 15

Прощание с вождем. (1953). Коммерсант.ru 05 марта. [žiūrėta 2018.02.15]. Prieiga per internetą https://www.kommersant.ru/gallery/2423390?from=main_foto#id=1125319

Радые Свабода.2016. 06.07. 20 нечаканых фактаў пра Вацлава Іваноўскага. [žiūrėta 2018.02.28]. Prieiga per internetą <https://www.svaboda.org/a/xx-niecakanych-faktau-pra-vaclava-ivanouskaha/27782625.html>

Реальная Беларусь, 17 сентября 1939 года, [žiūrėta 2020.02.17]. Prieiga per internetą <http://maxpark.com/community/5206/content/2987196>

Скоробогатова Елена . (2014). Граница 1921-1939. Негорелое: ворота в СССР, "дурдом" и исторические трущобы, 25 октября, [žiūrėta 2018.02.08]. Prieiga per internetą <https://news.tut.by/society/420915.html>

Смиловицкий Леонид (2011), Особенности советской религиозной политики в Беларуси в послевоенный период (1944-1956 гг.). К постановке проблемы. 2011-11-03. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą http://thepointjournal.com/output/index.php?art_id=112&spr_change=bel

Солнцев Антон, 2011, Сталинские репрессий при «воссоединения» Беларуси в 1939 г. Август 22, [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <https://anton55555.wordpress.com/2011/08/22>

Туронак Юры. (1992). Вацлаў Іваноўскі і адраджэнне Беларусі. Новы шанец. Warszawa WOW 'Gryf Instytut Historii Polskiej AN, 1992, 159 p. [žiūrėta 2018.02.28]. Prieiga per internetą http://pawet.net/library/history/bel_history/turonak/02/Вацлаў_Іваноўскі_і_адраджэнне_Беларусі.html#8

Туронак Юры. (1996), Трагізм і загадкаваць лёсаў. Да гісторыі беларускага каталіцкага душпастырства ў Мінску, Наша вера. Nr 1(2)/. [žiūrėta 2017.10.04]. Prieiga per internetą <http://media.catholic.by/nv/n2/art5.htm>

Хейнрици Г. Заметки о войне на уничтожение. Восточный фронт 1941-1942 гг. в записях генерала Хейнрици /под ред. Й. Хюртера/, СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2018. 328 с. [žiūrėta 2019.10.10]. Prieiga per internetą http://militera.org/books/pdf/db/heinrici_g01.pdf

Юфев Сергей. (2016). Дезертирство в истории войн Военное обозрение. История.18 августа 2016. [žiūrėta 2017.10.06]. Prieiga per internetą <https://topwar.ru/99379-dezertirstvo-v-istorii-voyn.html>

Ярмусик Э.С. (2002). Католический костел в Беларуси в годы Второй мировой войны (1939–1945). Гродненский государственный университет имени Янки Купалы. Гродно. [žiūrėta 2017.10.04.]. Prieiga per internetą <https://elib.grsu.by/doc/186>